

OAHPAHUSRÁÐÐEHUS

ÁRRABAJÁSGEASSINPLÁNA
VUOÐUŠTUSAT

OPETUSHALLITUS
UTBILDNINGSTYRELSEN

MEARRÁDUS OPH-700-2022

Sisdoallu

1. Árrabajásgeassinplána vuodustusat ja báikkálaš árrabajásgeassinplánat.....	3
1.1 Árrabajásgeassinplána vuodustusat ja daid geatnegahttivuohta.....	3
1.2 Báikkálaš árrabajásgeassinplána	4
1.3 Máná árrabajásgeassinplána	5
1.4 Báikkálaččat mearridanvuloš áššit	7
2. Árrabajásgeassima bargu ja dábálaš mihttomearit.....	10
2.1 Árrabajásgeassima lágideami stivrejeddji geatnegasvuodát.....	10
2.2 Árrabajásgeassima doaibmanvuogit.....	13
2.3 Árrabajásgeassin oassin máná bajásšaddama ja oahppanbálgá.....	15
2.4 Árvovuodđu.....	15
2.5 Oahppanáddejupmi.....	17
2.6 Pedagogalaččat deattuhuvvon bajásgeassima, oahpahusa ja divššu ollisvuohta.....	18
2.7 Viiddes máhttin	19
Jurddašeapmi ja oahppan.....	19
Kultuvrralaš máhttu, vuorrováikkukhus ja ovdanbuktin	20
Alddis fuolaheapmi ja árgadáiddut.....	20
Mánngalohkandáidu	21
Diehto- ja gulahallanteknologalaš máhttu	21
Oassálastin ja váikkuheapmi	21
2.8 Báikkálaččat mearridanvuloš áššit	22
3. Árrabajásgeassima doaibmankultuvra	23
3.1 Doaibmankultuvrra ovddideapmi ja dan stivrejeddji prinsihpat	24
Oahppi searvvuš doaibmankultuvrra guovddázis.....	24
Stoahkamii ja vuorrováikkuheapmái movttiidahtti searvvuš.....	25
Oasálašvuohta, ovttaveardásašvuohta ja dásseárvu.....	25
Kultuvrraid mánngahámatvuohta ja gielladiđolašvuohta	26
Buresbirgejupmi, dorvvolašvuohta ja bistevaš eallinvuohki	26
3.2 Árrabajásgeassima oahppanbirrasat	27
3.3 Ovttasbargu árrabajásgeassimis	28
Ovttasbargu fuolaheadjiiguin.....	28
Ovttasbargu eará beliiguin	29
3.4 Báikkálaččat mearridanvuloš áššit	30
4. Árrabajásgeassima pedagogalaš doaimma plánen ja ollašuhttin	31

4.1	Pedagogalaš doaimma refereansarápma.....	31
4.2	Pedagogalaš dokumenteren	32
4.3	Mánngabealat bargovuogit	32
4.4	Stoahkan ovdáneami, oahppama ja buresbirgejumi gáldun	33
4.5	Oahppama viidodogat.....	34
	Gielaid rikkis máilbmi	35
	Ovdanbuktima mánnga iešguđet hámi.....	37
	Mun ja min searvvuš.....	38
	Dutkkan ja doaimman iežan birrasis	40
	Bajásšattan, lihkadan ja ovdánan.....	41
4.6	Gillii ja kultuvrii gullelaš dárkilut aspeavttat	43
	Guovttegielat árrabajásgeassin	44
4.7	Báikkálaččat mearridanvuloš áššit	46
5.	Máná doarjja	47
5.1	Doarjaga lágideami guovddáš prinsihpat ja ovddasvástádusat	47
	Doarjaga ordnema ja ollašuhttima ovddasvástádusat	47
5.2	Ovttasbargu doarjaga áigge	49
	Ovttasbargu mánáin ja fuolaheaddjiin	49
	Mánnggasuorggat ovttasbargu.....	49
5.3	Doarjaga ollašuhttin árrabajásgeassimis	50
	Almmolaš doarjja.....	51
	Beavttálmahttojuvvon doarjja.....	51
	Sierra doarjja.....	52
	Doarjaga hámit.....	52
5.4	Máná doarjaga árvoštallan.....	53
5.5	Máná árrabajásgeassinplána doarjaga áigge.....	54
5.6	Mearrádus beavttálmahttojuvvon ja sierra doarjagis ja doarjjabálvalusain	56
5.7	Báikkálaččat mearridanvuloš áššit	57
6.	Molssaevttolaš pedagogihkkii dahje erenomáš eallinoidnui vuodđuduvvi árrabajásgeassin	60
6.1	Báikkálaččat mearridanvuloš áššit	60
7.	Doaimma árvoštallan ja ovddideapmi árrabajásgeassimis.....	61
7.1	Pedagogalaš doaimma árvoštallan ja ovddideapmi.....	61
7.2	Báikkálaččat mearridanvuloš áššit	62

1. Árrabajásgeassinplána vuoduštusat ja báikkálaš árrabajásgeassinplánat

Árrabajásgeassinplána vuoduštusaid lea addán Oahpahusráđdehus árrabajásgeassinlága¹ vuodul. Báikkálaš ja mánáid árrabajásgeassinplánaid ráhkadit ja ollašuttit dán riikkaviidosaš mearrádusa mielde. Árrabajásgeassinplána vuoduštusaid ráhkadeami stivre erenomážit árrabajásgeassinláhka, mii mearrida máná vuoiगतvuodas árrabajásgeassimii ja árrabajásgeassima mihttomeriin. Ovdaoahpahuš, man stivre vuodđooahpahušláhka, lea oassi árrabajásgeassima². Ovdaoahpahuš stivre Oahpahusráđdehuse mearrádus Ovdaoahpahuš oahppaplána vuoduštusain.

Árrabajásgeassin lea oassi suomelaš skuvlenuogádaga ja dehálaš muddu máná bajásšaddama ja oahppanbálgá alde. Árrabajásgeassima mihttomearrin lea doarjut máná oahppama eavttuid, ovddidit eallin ahkásaš oahppama ja skuvlejumi dásseárvvu ollašuvvama inklušivva prinsihpaid mielde³. Prinsihpaide gullet buot mánáide guoskevaš ovttalágan rievttit, dásseárvu, ovttaveardásašvuolta, vealatkeahtesvuolta, mánggabealatvuoda árvvošteapmi ja sosiálalaš oasálašvuolta ja searvvušlašvuolta⁴. Inklušivvuolta lea dearbman viiddis ja dan galgá oaidnit buot mánáide guoskevažžan ja árrabajásgeassima lágideapmái laktáseaddji prinsihppan, árvun ja oppalaš dáhpin jurddašit. Dát vuodustusáššegirji lea lágiduvvon inklušuvvna prinsihpaid mielde, maid gieđahallat erenomážit árvovuodu gieđahalli logus 2, doaibmakultuvrra geahččanguovllus logus 3 ja máná doarjaga geahččanguovllus logus 5. Fuolaheaddjiin lea stuorámuš ovddasvástádus máná bajásgeassimis. Árrabajásgeassin doarju ja dievasmahtá ruovttuid bajásgeassinbarggu ja vástida oasistis máná buresbirgejumis.

Árrabajásgeassima riikkaviidosaš bagadallama ulbmilin lea fállat ovttaveardásaš vejolašvuodaid árrabajásgeassimii oassálasti mánáid oppalaš bajásšaddamii, ovdáneapmái ja oahppamii.

Árrabajásgeassinplána vuoduštusaid vuolggasadjin leat nuppástusat mánáid bajásšaddanbirrasis ja árrabajásgeassima doaibmanbirrasis. Dasa lassin vuoduštusain leat váldojuvvon vuhtii láhkaásaheami rievdadusat. Vuodustusat leat gárvejuvvon čanusjoavkkuid ovttasbarggus ja proseassas leat adnojuvvon ávkin odđaseamos dutkan- ja ovddidanbarggu bohtosat.

Árrabajásgeassinplánaollisvuolta lea golmma dásis. Dat čohkiida riikkaviidosaš árrabajásgeassinplána vuoduštusain, báikkálaš árrabajásgeassinplánain ja mánáid árrabajásgeassinplánain.

1.1 Árrabajásgeassinplána vuoduštusat ja daid geatnegahttivuolta

Árrabajásgeassinplána vuoduštusaid bargun lea doarjut ja bagadallat árrabajásgeassima lágideami, ollašuttima ja ovddideami ja ovddidit alladášat ja ovttaveardásaš árrabajásgeassima ollašuvvama

¹ Árrabajásgeassinláhka (540/2018)

² Vuodđooahpahušláhka (628/1998) ja vuodđooahpahušasahuš (852/1998)

³ Árrabajásgeassinláhka 3 §

⁴ HE 148/2021 vp: Ráđdehuse evttohus riikkabeivviide láhkan árrabajásgeassinlága muhttimis, s. 30–31

oba riikkas. Árrabajásgeassimiin oaivvildit pedagogalaččat deattuhuvvon ollisvuoda, mii čohkiida plánejuvvon ja mihttomearálaš bajásgeassimis, oahpahusas ja divššus⁵.

Árrabajásgeassinplána vuodustusat mearridit árrabajásgeassima ollašuhttima guovddáš mihttomeriin ja sisdoaluin, árrabajásgeassima lágideaddji ja mánáid fuolaheaddjiid gaskasaš ovttasbarggus, mánggasuorggat ovttasbarggus ja máná árrabajásgeassinplána sisdoalus⁶.

Árrabajásgeassinplána vuodustusat leat árrabajásgeassima lágideaddjiid vuoigatvuodalaččat geatnegahtti mearrádus. Vuodustusasššegirji sisttisdoallá mearrádusaid lassin teavstta, mii veahkeha áddet árrabajásgeassima ollisvuoda. Juohke logu lohppii leat čohkkejuvvon báikkálaččat mearridanvuloš áššit, mat stivrejit báikkálaš árrabajásgeassinplána ráhkadeami ja árrabajásgeassima ollašuhttima. Árrabajásgeassinplánas leat čujuheamit maidái lánkaásaheapmái. Čujuhemiid ulbmilin lea čielggasmahttit vuodustusteavstta oktavuoda lánkaásaheapmái.

Dán vuodustusasššegirjiis **árrabajásgeassima lágideaddjiin** oaivvildit gieldda, gielddaidovttastumi dahje priváhta bálvalusbuvttadeaddji⁷. Fuolaheaddji-doaba geavahuvvo, go oaivvildit máná vánhema dahje eará fuolaheaddji.

1.2 Báikkálaš árrabajásgeassinplána

Árrabajásgeassima lágideaddjit galget ráhkadit báikkálaš árrabajásgeassinplánaid riikkaviidosas vuodustusaid vuodul. Árrabajásgeassinplána gárvengeatnegasvuohta guoská maidái rabas árrabajásgeassindoaimma, man gieldda lea skáhpon ja mánáid priváhta beaiveruoktodoaimma dahje bearašbeaivedivššu, man gieldda gohcá. Báikkálaš árrabajásgeassinplánat geatnegahttet ja gáibidit árvvoštallama ja ovddideami. Árrabajásgeassima lágideaddji sáhtta ráhkadit buot doaibmanvugiide (beaiveruoktodoaibma, beaivedikšu ja rabas árrabajásgeassindoaibma) oktasaš dahje guđege doaibmanvuohkái sierra árrabajásgeassinplána. Lágideaddji sáhtta soahpat lágideaddjirájiid rasttildeaddji ovttasbarggus árrabajásgeassinplána ráhkadettiin, árvvoštaladettiin ja ovddidettiin.⁸

Árrabajásgeassinplána ráhkaduvvo nu ahte dat meroštallá, stivre ja doarju árrabajásgeassima lágideami báikkálaččat. Plána ráhkadettiin galgá váldit vuhtii báikkálaš erenomášvuodaid, vejolaš pedagogalaš deattuhemiid, mánáid dárbbuid ja árrabajásgeassima guoski árvvoštallandieđu ja ovddidanbarggu bohtosiid. Báikkálaš plánat sáhttet dievasmahttit riikkaviidosas vuodustusaid. Dát eai goittotge sáhte guođdit olggobeallái maidige lágas, ásašusas dahje árrabajásgeassinplána vuodustusain gáibiduvvon mihttomeriid dahje sisdoaluid.

Árrabajásgeassinplána gárvemis váldojuvvojit vuhtii eará báikkálaš dási plánat, dego

- árrabajásgeassima, mánáid ja bearašiid guoski plánat ja mearrádusat
- ovdaoahpahusa oahppaplána

⁵ Árrabajásgeassinláhka 2 §

⁶ Árrabajásgeassinláhka 21 §

⁷ Árrabajásgeassinláhka 1 §

⁸ Árrabajásgeassinláhka 22 §

- vuodđooahpahusa oahppaplána
- vejolaš vuodđooahpahussii gárvvisteaddji oahpahusa oahppaplána
- mánáidsuodjalanlága vuodul ráhkaduvvon mánáid ja nuoraid buresbirgejumplána⁹
- ásaiduvvanplána¹⁰
- ovtaveardásašvuoda- ja dásseárvoplána¹¹.

Árrabajásgeassima lágideaddji fuolaha das, ahte árrabajásgeassinbargiin, fuolaheaddjiin ja mánáin lea vejolašvuolta oassálastit báikkálaš árrabajásgeassinplána ráhkadeapmái ja ovddideapmái.¹²

Ovda- ja vuodđooahpahusa ovddasteaddjit oassálastet árrabajásgeassinplána gárvemii ja ovddideapmái. Sin bargun lea dorvvastit mánáid bajásšaddama ja oahppanbálgá joatkašuvvama ja čavddisvuoda. Báikkálaš árrabajásgeassinplána ráhkadettiin dahkkojuvvo ovttasbargu gieldda iešguđet hálddahussurggiiguin ja eiseválddiiguin, geat dikšot sosiála- ja dearvvašvuoda fuolahusa bargguid (lohku 3.3.).

Árrabajásgeassima lágideaddji dohkkeha árrabajásgeassinplána sierra suomagielat, ruotagielat, sámegielat ja dárbbu mielde eará gillii addojuvvon árrabajásgeassima várás¹³.

Árrabajásgeassima lágideaddji bargun lea árvvoštallat iežas árrabajásgeassinbarggu ja oassálastit doaimma olggobeale árvvoštallamii¹⁴. Báikkálaš árrabajásgeassima árvvoštallamis sáhtta ávkástallat álbmotlaš árrabajásgeassima diehtogáldu Vardas¹⁵ buvttaduvvon árvvoštallandieđu ja Álbmotlaš skuvlejumi árvvoštallanguovddáža¹⁶ (Kansallinen koulutuksen arviointikeskus) buvttadan árvvoštallanbargoreaiduid. Árvvoštallan gieđahallo dárkileappot logus 7.

1.3 Máná árrabajásgeassinplána

Árrabajásgeassimii oassálasti mánás lea árrabajásgeassinlágas dorvvastuvvon vuoigatvuolta plánejuvvon ja vuogálaš bajásgeassimii, oahpahussii ja dikšui. Vai dát ollašuvvet, beaiveruovttu ja bearašbeaivedivššu mánáide ráhkaduvvo árrabajásgeassinplána¹⁷. Máná árrabajásgeassinplána vuolggasadjin galget leat máná ovdu¹⁸ ja dárbbut. Maiddái máná oaivila ja sávaldagaid ferte čielggadit ja vuhtiiváldit máná árrabajásgeassinproseassas¹⁹. Bargoveaga ovddasvástádussan lea ohcat heivvolaš vugiid čielggadit máná oainnuid. Lea dehálaš, ahte plánas váldojuvvojit vuhtii sihke

⁹ Mánáidsuodjalanláhka (417/2007) 12 § (1292/2013)

¹⁰ Láhka ásaiduvvama ovddideamis (1386/2010) 15 §

¹¹ Ovtaveardásašvuodaláhka (1325/2014) 6 a §, Nissoniid ja dievdduid gaskasaš dásseárvvus addojuvvon láhka (609/1986) 5 b §

¹² Árrabajásgeassinláhka 20 §

¹³ Árrabajásgeassinláhka 8 §

¹⁴ Árrabajásgeassinláhka 24 §

¹⁵ Árrabajásgeassinláhka 65–73 §

¹⁶ Láhka álbmotlaš skuvlejumi árvvoštallanguovddázis (1295/2013)

¹⁷ Árrabajásgeassinláhka 23 §

¹⁸ Árrabajásgeassinláhka 4 § ja HE 148/2021 s. 34

¹⁹ Árrabajásgeassinláhka 23 §

fuolaheaddji ja bargiid fuomášumit ja oainnut máná ovdáneamis ja oahppamis ja joavkkus doaibmamis.

Máná árrabajásgeassinplána ráhkadettiin lea dehálaš dovdat máná máhtu, gievrvuodaid, beroštumiid ja individuála dárbbuid. Dasa lassin ráhkadeamis váldjuvvojit vuhtii máná gielalaš ja kultuvrralaš duogáš ja eallinoaidnu. Plána ráhkadettiin dahje ođasmahttimis adnojuvvo ávkin máná vejolaš ovddit árrabajásgeassinplána sihke pedagogalaš dokumenteren (lohku 4.2). Máná árrabajásgeassinplánii merkejuvvon ulbmilat áhahuvvojit bargiid pedagogalaš doibmii. Dat govvidit dan, mot pedagogalaš doaimmas ja oahppanbirrasis doarjut máná ovdáneami, oahppama ja buresbirgejumi. Ulbmiliid áhahettiin vuhtiiváldit maiddá fuolaheaddji ja vejolaš eará áššedovdiid oainnuid máná buresbirgejumis, ovdáneamis, oahppamis ja doarjaga dárbbuin.²⁰

Máná árrabajásgeassinplána lea doaimma plánema ja árvvoštallama reaidu. Mánájoavkku doaimmaid plánemis ja ollašuhttimis, sihke oahppanbirrasiid ja doaibmankultuvrra ovddideamis váldjuvvojit vuhtii mihttomearit, mat bohciidit mánáid árrabajásgeassinplánain. Máná árrabajásgeassinplána ráhkaduvvo go máná álggaha beaiveruovttus dahje bearašbeaivedivššus. Plána dárkkálmahttojuvvo máná dárbbuid mielde jeavddalaččat, unnimustá oktii jagis²¹.

Máná árrabajásgeassinplánaproseassa sisttisoallá sierra muttuid. Prosessii oassálastet oktan fuolaheddjiin ja mánáin olbmot, geain lea ovddasvástádus máná oahpahas, bajásgeassimis ja divššus. Beaiveruovttuin ovddasvástádus máná árrabajásgeassinplána ráhkadeamis ja árvvoštallamis lea olbmos, geas lea gelbbolašvuolta árrabajásgeassima oahpaheaddjin. Árrabajásgeassima sosionoma máhtu sáhtá ávkástallat earenoamážit mánáid ja bearrašiid bálvalanortnega dovdamis. Árrabajásgeassima sierraohpaheaddji oassálastá máná doarjaga dárbbuid, doarjjadoaibmajuid dahje daid ollašuhttima árvvoštallamii dárbbu mielde. Árrabajásgeassima oahpaheaddji dahje árrabajásgeassima sierraohpaheaddji sáhtá oassálastit máná, guhte lea bearašbeaivedivššus árrabajásgeassinplánaproseassii. Máná árrabajásgeassinplána gárvemii ja árvvoštallamii oassálastet dárbbu mielde maid áššedovdit ja eará dárbbalaš doaibmit, mat dorjot máná ovdáneami ja oahppama.²²

Máná árrabajásgeassinplánii čállo vejolaš ovdáneami, oahppama ja buresbirgejumi doarjja, dan ollašuhttin sihke doarjaga váikkuhusaid ja doarjjadoaimmaid árvvoštallan. Juos mánás lea muhtin guhkesáiggebuohcuvuohta, mii gáibida dálkkasdivššu, sutnje ráhkaduvvo dearvvašvuoda fuolahusas dálkkasdikšunplána²³. Máná árrabajásgeassinplánii čállojuvvojit dálkkasdikšui gullevaš dieđut, dan mielde go dat leat vealtameahttumat máná árrabajásgeassima ordnema dáfus²⁴. Dálkkasdivššu ollašuhttimis árrabajásgeassimis sohppojuvvo báikkálaččat. Árrabajásgeassimis lágiduvvon doarjaga giedahallat dárkilabbot logus 5.

Máná árrabajásgeassinplána ollašuvvama ja árrabajásgeassima pedagogalaš doaibmageavadagaid váikkuhusaid máná ovdáneapmái ja oahppamii čuovvut jeavddalaččat. Máná árrabajásgeassinplána galgá dárkkistit unnimustá oktii jagis. Plána galgá goittotge dárkkistuvvot álo, dalle go sivvan leat

²⁰ HE 148/2021, s. 34

²¹ Árrabajásgeassinláhka 23 §

²² Árrabajásgeassinláhka 23 § ja HE 148/2021 s. 34

²³ Dearvvašvuoda fuolahusláhka (1326/2010) 8 §

²⁴ Árrabajásgeassinláhka 41 §

máná dárbbut.²⁵ Máná doarjaga dárbbu ja reahkkima ja dan leago doarjja doarvái vuogálaš ja váikkuhago dat, galgá árvvoštallat ja plána galgá ođasmahttit álo doarjaga dárbbu muhttašuvadettiin. Jos máná oazžu beavttálmahttojuvvo dahje sierra doarjaga, máná árrabajásgeassinplána ođasmahttojuvvo hálddahuslaš mearrádusa sisdoalu mielde²⁶. Álgaga plána dárkkisteamis sáhttet dahkat olbmot, geat barget mánáin dahje máná fuolaheaddji. Máná árrabajásgeassinplána árvvoštallamis doaimma lágideapmái, pedagogihka ollašuvvamii ja doarjjadoaimmaid váikkuheapmái giddejuvvo erenoamáš fuomášupmi.

Máná árrabajásgeassinplána galgá sisttisoallat čuovvovaš áššiid:

- máná ovdáneapmái ja oahppamii laktáseaddji gievravuodaid ja máná beroštumiid
- mihttomeriid, mat dorjot máná ovdáneami, oahppama ja buresbirgejumi, mihttomeriid ollašuttindoaimmaid ja ollašuvvama árvvoštallama
- doarjaga, man máná vejolaččat dárbbáša (lohku 5)
- vejolaš plána dálkkasdikšumis
- áššiid, maid máná, bargit ja fuolaheaddjit leat ovttas soahpan
- earáid plána gárvemii oassálastán eará vejolaš áššedovdiid
- dieđu das, goas plána lea ráhkaduvvon ja dárkkistuvvon ja goas plána dárkkistuvvo čuovvovaš háve.

Máná árrabajásgeassinplána lea suollemas²⁷. Árrabajásgeassinlága mielde olbmui, geat vástidit máná árrabajásgeassimis, ja doarjaga dárbbuid, doarjjadoaimbajuid dahje daid ollašuttima árvvoštallamis, lea vuoigatvuohta oazžut ja addit nuppiidasaset ja árrabajásgeassima lágideaddjái ja buvttadeaddjái dakkár dieđuid, mat leat árrabajásgeassima lágideami, buvttadeami ja doarjaga árvvoštallama dáfus vealtameahttumat. Dieđusirdima ulbmilin lea sihkkarastit, ahte árrabajásgeassin ollašuvvá máná ovdduid mielde. Suollemassan doallangeatnegasvuohta ii galgga eastit dán. Dieđuid oazžumii ja addimii guoski njuolggadus guoská maiddáih dáhpáhusaid, goas máná sirdašuvvá gieldda dahje priváhta bálvalusa buvttadeaddji ordnen árrabajásgeassimis nuppi gieldda dahje bálvalusa buvttadeaddji ordnen árrabajásgeassimii dahje main árrabajásgeassimis sirdašuvvá ovdaohpahussii dahje vuodđoohpahussii. Máná áššehasvuohta árrabajásgeassimis lea almmolaš diehtu. Máná árrabajásgeassima ordnemii sáhttet goittotge laktásit áššit, mat leat suollemasat.²⁸

1.4 Báikkálaččat mearridanvuloš áššit

Báikkálaš árrabajásgeassinplána ja máná árrabajásgeassinplána gárvejuvvojit árrabajásgeassinlága ja árrabajásgeassima lágideaddji mearrádusaid mielde nu ahte plánat čuvvot dán logus ja dáin vuodustusain govviduvvon mihttomeriid ja prinsihpaid. Árrabajásgeassinplána vuodustusaid

²⁵ Árrabajásgeassinláhka 23 §

²⁶ Árrabajásgeassinláhka 15 e §

²⁷ Árrabajásgeassinláhka 40 §

²⁸ Árrabajásgeassinláhka 41 § sihke ovdamearkka dihte láhka virgeopmehačča doaimma álmotlašvuodas (621/1999) 24 §

guđege váldologu loahpas meroštallo, maid báikkálaš árrabajásgeassinplánas galgá dán logu mielde mearridit ja govvidit.

Báikkálaš árrabajásgeassinplánas sáhtá geavahit vuodustusaid teavstta. Lea mávssolaš goittotge rahpat ja konkretiseret teavstta nu, ahte dat láidesta ja stivre árrabajásgeassima ollašuttima ja ovddideami báikkálaččat.

Báikkálaččat sáhttet ráhkadit sierra plánaid árrabajásgeassima iešguđet doaibmanvugiide. Báikkálaš árrabajásgeassinplánaid sáhttet ráhkadit maiddái ovttasbargus lágideddjiiguin.

Báikkálaš árrabajásgeassinplána sáhtá dohkkehit ollásit dahje osiid mielde juogo gieldda, ovtadaga, joavkku dahje dihto doaibmanvuogi dásis. Priváhta bálvalusbuvttadeaddji árrabajásgeassinplána sáhtá dohkkehit ovdalis namuhuvvon prinsihpaid mielde dahje nu ahte plána guoská bálvalusbuvttadeaddji olles doaimma.²⁹ Báikkálaš plána árvvoštallojuvvo jeavddalaččat ja dat ovddiduvvo árvvoštallama vuodul.

Báikkálaš plána gárvedettiin árrabajásgeassima lágideaddji mearrida ja govvida árrabajásgeassinplánas,

- man gillii árrabajásgeassinplána ráhkaduvvo ja dohkkehuvvo
- ráhkaduvvogo árrabajásgeassinplána ollásit dahje oassái lágideaddji, ovtadaga, joavkku dahje doaibmanvuogi dásis dahje guovlluguovdasaš plánan
- guđelágan ráhkadus, áššiid giedahallanortnet ja almmustahttinvuohki árrabajásgeassinplánas lea
- mo árrabajásgeassinbargit, mánát ja fuolaheaddjit oassálastet árrabajásgeassinplána ráhkadeapmái, árvvoštallamii ja ovddideapmái³⁰
- mo ovttasbargu ovdaoahpahusain, vuodđooahpahusain ja buresbirgenguovllu sosiála- ja dearvvašvuodadoaimma áššedovdiiguin ja eará dárbbášlaš ovttasbargoguimmiiguin ollašuttujuvvo árrabajásgeassinplána ráhkadeamis
- mo báikkálaš erenoamášvuodát, iešguđetlágán árrabajásgeassima lágidanvuogit, ovddideami mihtomearit ja eará mánáid guoski báikkálaš plánat váldojit árrabajásgeassinplána ráhkadeamis vuhtii
- mo báikkálaš árrabajásgeassinplána ollašuvvan árvvoštallo ja mo dat ovddiduvvo (geahča maiddái logu 7).

Báikkálaš árrabajásgeassinplána govvida

- máná árrabajásgeassinplána ráhkadeami proseassa báikkálaš geahčanguovllus. Govvideamis meroštallojuvvojit ráhkadeapmái, čuovvumii ja árvvoštallamii laktáseaddji ovttasbargu ja ovddasvástádusat árrabajásgeassinplána ja dáid vuodustusaid mielde
- árrabajásgeassima suollemas dieđuid sirdimii ja juogadeapmái laktáseaddji geavadagat.

²⁹ Árrabajásgeassinláhka 22 §

³⁰ Árrabajásgeassinláhka 20 §

- doarjagii laktáseaddji hálddahusmearrádusaid³¹ dahkama proseassa báikkálaččaid geahččanguovllus.

³¹ Árrabajásgeassinláhka 15 e §

2. Árrabajásgeassima bargu ja dábálaš mihttomearit

Árrabajásgeassin lea servodatlaš bálvalus, mas leat mánggat mihttomearit. Árrabajásgeassima mihttomearrin lea ovddidit máná oppalaš bajásšaddama, ovdáneami ja oahppama ovttasbarggus fuolaheaddjiiguin. Árrabajásgeassin ovddida mánáid dásseárvvu ja ovttaveardásašvuoda ja eastada olgguštuvvamis. Árrabajásgeassimis skáhppojuvvon dieđut ja dáiddut nannejit máná oasálašvuoda ja aktiivvalaš doaibmama servodagas. Dan lassin árrabajásgeassin doarju fuolaheaddjiid bajásgeassinbarggu ja dahká vejolažžan sin oassálastima bargoeallimii dahje studeremii.

2.1 Árrabajásgeassima lágideami stivrejeaddji geatnegasvuodát

Giella lea geatnegahtton lágidit árrabajásgeassima nu viidát ja dakkár doaibmahámiiguin go gielddas lea dárbu. Árrabajásgeassima galgá viggat lágidit lahka bálvalusaid geavaheddjiid ja báikkálaš dárbbuide vástideaddji rabasdoallanáiggiid³². Árrabajásgeassima sáhtá árrabajásgeassinlága mielde ollašuttit beaiveruoktudoaibman, bearašbeaivedikšun dahje rabas árrabajásgeassindoaibman³³. Lágas áshuvvon máná vuoigatvuohta árrabajásgeassimii guoská árrabajásgeassima, mii dáhpuhuvvá beaiveruovttus dahje bearašbeaivedivššus. Fuolaheaddji mearrida máná oassálastimis árrabajásgeassimii. Ovdaoahpahussii oassálasti mánás galgá leat vejolašvuohta oassálastit árrabajásgeassimii nu mo láhka vuoigadahtá³⁴.

Giella dahje gielddaidovttastupmi sáhtá lágidit árrabajásgeassima ieš dahje skáhppot árrabajásgeassima almmolaš dahje priváhta bálvalusaid buvttadeaddjis. Dalle go árrabajásgeassinbálvalusat skáhppojuvvojit eará bálvalusbuvttadeaddjiin, giella dahje gielddaidovttastupmi galgá leat sihkar ahte bálvalusat leat gielddadoaimmas gáibiduvvon dásis. Árrabajásgeassima lágideaddji vástida das, ahte bálvalusat lágiduvvojit árrabajásgeassima áshusaid ja árrabajásgeassinplána vuodustusaid mielde³⁵. Gieldda doaibmanorgána dahje dan mearridan virgedoalli, guovlluhálddahušdoaimmahat ja sosiála- ja dearvvašvuodasuorggi lohpe- ja gohcindoaimmahat stivrejit, bagadallet ja gohčet priváhta bálvalusbuvttadeaddji.³⁶

Giella galgá fuolahit das, ahte mánná sáhtá oazžut árrabajásgeassima máná eatnigillii, suoma-, ruota- dahje sámegillii³⁷. Eará gielain mearriduvvo logus 4.6.

Árrabajásgeassima lágideami geatnegasvuodát vuodđuduvvet Suoma vuodđoláhkii, árrabajásgeassinláhkii ja árrabajásgeassimis addojuvvon stáhtaráđi áshussii³⁸ ja Árrabajásgeassinplána vuodustusaide. Árrabajásgeassin heiveha mearrádusaid maiddá

³² Árrabajásgeassinláhka 5 § 4 momeanta

³³ Árrabajásgeassinláhka 1 §

³⁴ Árrabajásgeassinláhka 1 § 12 §

³⁵ Árrabajásgeassinláhka 5 § 2 momeanta

³⁶ Árrabajásgeassinláhka 52 §

³⁷ Árrabajásgeassinláhka 8 § ja HE 40/2018 vp, s. 89

³⁸ Stáhtaráđi áshus árrabajásgeassimis (753/2018)

hálddahuslága³⁹ ja lága virgeoapmahaččaid doaimma almmolašvuodas⁴⁰. Suoma vuodđolága mielde geange ii oáččo almmá dohkálaš vuodustusa ásaht sierra sajádahkii sohkabeali, agi, riegeánduogáža, giela, oskku, jáhku, oaivila, dearvvašvuodadili, lámisvuoda dahje olbmui gullevaš eará siva vuodul⁴¹. Árrabajásgeassima lágideamis galgá váldit vuhtii maiddái geatnegasvuodaid, mat bohtet eará lánkaásaheamis ja riikkaidgaskasaš soahpamušain, madda Suopma lea čatnasan. Dákkárat leat ovdamearkka dihte ovtaveardásašvuodáláhka⁴², dásseárvoláhka⁴³, Eurohpá olmmošvuoigatvuodaidsoahpamuš⁴⁴, ON:id máná vuoigatvuodaid soahpamuš⁴⁵, ON:id oktasašsoahpamuš lámisolbmuid vuoigatvuodain⁴⁶, ON:id julggaštus eamiálbmogiid vuoigatvuodain⁴⁷ ja ON:id bastevaš ovdáneami mihttomearit⁴⁸.

Árrabajásgeassimii oassálasti mánás lea vuoigatvuohka oážžut doarjaga⁴⁹, beroškeahhtá árrabajásgeassima lágideaddjis⁵⁰. Árrabajásgeassin lágiduvvo ja ovddiduvvo inklušuvdnaprinsihpa mielde. Dalle buot mánáin lea vuoigatvuohka oassálastit ovtta árrabajásgeassimii ovdamearkka dihte doarjaga dárbbus, lámisvuodas dahje kultuvrralaš duogážis fuolatkeahhtá.

Go máná dárbbáša doarjaga iežas ovdáneapmái, oahppamii ja buresbirgejupmái (mañjelabbo máná doarjja) ja oážžu sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa doarjjadoaimmaid ja bálvalusaid, heivehuvvo árrabajásgeassinláhka⁵¹, sosiálafuolahusláhka⁵², lámisvuoda vuodul lágiduvvon bálvalusain ja doarjagis addojuvvon lánka⁵³, bázahallan olbmuid sierradikšumis addojuvvon lánka⁵⁴ ja dearvvašvuodafuolahusláhka⁵⁵ ja maid sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa bálvalusain eará sajiin lágas ásaheamis.

Árrabajásgeassima riikkaviidosas mihttomeriin mearriduvvo árrabajásgeassinlágas. Mihttomearit stivrejit sihke vuodustusaid ja báikkálaš ja máná árrabajásgeassinplána gárvema, ollašuttima ja árvoštallama.

Árrabajásgeassinlága⁵⁶ mielde árrabajásgeassima mihttomearrin lea

- 1) ovddidit buot mánáid oppalaš bajásšaddama, ovdáneami, dearvvašvuoda ja buresbirgejumi sin agi ja ovdáneami mielde;

³⁹ Hálddahusláhka (434/2003)

⁴⁰ Láhka virgeoapmahaččaid doaimma almmolašvuodas (621/1999)

⁴¹ Suoma vuodđoláhka (731/1999) 6 §

⁴² Ovtaveardásašvuodáláhka (1325/2014)

⁴³ Nissoniid ja dievdudid gaskasaš dásseárvvus addojuvvon lánka (609/1986)

⁴⁴ Eurohpá olmmošvuoigatvuodaid soahpamuš 1990

⁴⁵ ON:id oktasašsoahpamuš máná vuoigatvuodain 1989 (59/1991)

⁴⁶ ON:id oktasašsoahpamuš lámis olbmuid vuoigatvuodain 2007 (27/2016)

⁴⁷ ON:id julggaštus eamiálbmogiid vuoigatvuodain 2007

⁴⁸ Bastevaš ovdáneami mihttomearit – Agenda 2030. ON:id oktasašoahkkin 2015

⁴⁹ Árrabajásgeassinláhka 15 a §

⁵⁰ Giela, gielaovttastupmi dahje priváhta bálvaluslágideaddji, gč. lohku 1.1

⁵¹ Árrabajásgeassinláhka 15 a §

⁵² Sosiálafuolahusláhka (1301/2014)

⁵³ Lámisvuoda vuodul ordnejuvvon bálvalusain ja doarjjadoaimmain addojuvvonláhka (380/1987)

⁵⁴ Láhka bázahallan olbmuid sierrafuolahusas (519/1977)

⁵⁵ Dearvvašvuodafuolahusláhka (1326/2010)

⁵⁶ Árrabajásgeassinláhka 3 §

- 2) doarjut máná oahppanvejolašvuodaid ja ovddidit eallinagi guhkkosaš oahppama ja skuvlejumi dásseárvvu ollašuvvama inklusiiva mihttomeriid mielde;
- 3) ollašuttit máná stoahkama, lihkadeami, dáidaga ja kulturárbbi mánggabealat pedagogalaš doaimma, ja duddjot positiiva oahppanvásáhusaid
- 4) dorvvastit oahppama ovddideaddji, dearvvašlaš ja dorvvolaš árrabajásgeassinbirrasa
- 5) dorvvastit máná gudnejahtti doaibmanvuogi ja nu bissovaš mánáid ja árrabajásgeassinbargiid gaskasaš vuorrováikkuhusgaskavuoda go vejolaš;
- 6) addit buot mánáide ovttaveardásaš vejolašvuodaid árrabajásgeassimii, ovddidit ovttaveardásašvuoda ja sohkabeliid dásseárvvu ja duddjot sidjiide áddejumi ja oktasaš kulturárbevieruid ja iešguđetlágán gielalaš, kultuvrralaš ja oskkáldas duogážiid ja eallinoainnuid gudnejahttima;
- 7) dovdát máná individuála doarjaga dárbbu ja lágidit vuogálaš doarjaga árrabajásgeassimis dárbbu mielde mánggasuorggat ovttasbarggus;
- 8) ovddidit máná ovttasbargan- ja vuorrováikkuhusdáidduid, ovddidit máná doaibmama veardásašjoavkkus ja oahpistit ehtalaččat vásttolaš doaibmamii, eará olbmuid gudnejahttimii ja servodaga lahttuvuhtii;
- 9) sihkkarastit máná vejolašvuoda oassálastit ja váikkuhit iežas áššiide;
- 10) doaibmat ovtta mánáin, máná vanhemiiguin dahje eará fuolaheaddjiiguin máná dássettolaš ovdáneami ja oppalaš buresbirgejumi buorin ja doarjut máná vanhema dahje eará fuolaheaddji bajásgeassinbarggus.

Árrabajásgeassima lágideaddjis lea geatnegasvuolta mitalit fuolaheaddjiide árrabajásgeassima mihttomeriin ja dan iešguđetlágán doaibmanvugiin. Fuolaheaddjái lágiduvvo vejolašvuolta oassálastit ja váikkuhit máná árrabajásgeassima plánemii, ollašuttimii ja árvvoštallamii. Dan lassin fuolaheaddjái lágiduvvo jeavddalaččat vejolašvuolta oassálastit báikkálaš ja individuála árrabajásgeassima plánemii ja árvvoštallamii. Logus 5. govviduvvo dárkilabbot fuolaheaddji oassálastin mánáid vejolaččat addojuvvon doarjaga plánemii ja árvvoštallamii.

Mánáid oassálastin árrabajásgeassimii molsašuddá bearrašiid välljejumi, máná lágas mearriduvvon vuoigatvuoda ja árrabajásgeassima lágideaddji mearrádusa mielde⁵⁷. Dán galgá váldit vuhtii báikkálaš plánaid ráhkadeamis.

Árrabajásgeassimis oahppanbiras galgá leat ovddideaddji, oahppama ovddideaddji, dearvvašlaš ja dorvvolaš máná agi ja ovdáneami dáfus. Doaibmansajit ja doaibmanbiergasat galget leat áššáigullevaččat, ja dain galgá vuhttot easttahasvuolta⁵⁸. Beaveruovttu dahje bearašbeaivedivššu mánát galget oazžut mánggabealat borramuša. Boradeapmi galgá leat vuogálaččat lágiduvvon ja stivrejuvvon.⁵⁹ Árrabajásgeassin ii čana mánáid sin oskku, eallinoainnu dahje politihkalaš guottiheami mielde. Árrabajásgeassima ii oáččo geavahit gávppálaš váikkuheami gaskaoapmin. Molssaevttolaš pedagogihkkii dahje earenoamáš oidnui vuodđuduvvi árrabajásgeassin dárkkálmahttojuvvo logus 6.

⁵⁷ Árrabajásgeassinláhka 12 ja 19 §

⁵⁸ Árrabajásgeassinláhka 10 §

⁵⁹ Árrabajásgeassinláhka 11 §

Árrabajásgeassin čuovvu bargiid dohkálašvuodagáibádusaid guoski mearrádusaid ja mihtuin addojuvvon seadáhusaid⁶⁰. Gielddaid geavahusas galget leat árrabajásgeassimis ihtán dárbbuid mielde árrabajásgeassima sierraohpaheaddji bálvalusat⁶¹. Bargiid gelbbolašvuodaide guoski sirdásannjuolggadusat seadáhuvvojit árrabajásgeassinlágas⁶².

Árrabajásgeassimis váldojuvvojit vuhtii seadáhusat, mat gusket bargosuodjaleami ja dorvvolašvuoda, persovnnalaš dieđuid gieđahallama ja diehtosuoji ja mánáiguin bargi olbmuid rihkusduogáža čielggadeami stivrejeaddji lágat. Mánát suodjaluvvojit veahkaválddis, givssideamis ja eará headušteamis plánavuloš ovddalgihtii eastadeami ja njulges seahkaneami bokte (Lohku 3.1)⁶³. Dorvvolašvuoda ovddideami galgá plánet ja árvvoštallat jeavddalaččat.

Giella galgá árrabajásgeassima lágidettiin ovttasbargat oahpahas, lihkadeamis, kultuvrras, sosiálafuolahusas, mánnasuodjaleamis, mánáidrávvehatdoaimmas ja eará dearvvašvuodadivššus vástideaddji doaibmiiguin ja eará dárbbalaš doaibmiiguin⁶⁴. Árrabajásgeassinbargiid geatnegahttet maiddá mearrádusaid, mat gusket sosiálafuolahusbálvalusaid jođiheami ja mánnasuodjalanalmuhusa dahkama.⁶⁵

2.2 Árrabajásgeassima doaibmanvuogit

Árrabajásgeassima doaibmanvuogit leat beaiveruoktodoaibma, bearašbeaivedikšu ja rabas árrabajásgeassindoaibma⁶⁶. Árrabajásgeassinlága ja árrabajásgeassinplána vuodustusaid mihttomearit stivrejit buot árrabajásgeassima doaibmanvugiid. Árrabajásgeassinláhka meroštallá mat lága sajit gusket rabas árrabajásgeassima⁶⁷. Árrabajásgeassima doaibmanvuogit leat iešguđetlágánat. Ovdamearkka dihte oahppanbirrasat, resurssat, bargiid skuvlen ja gelbbolašvuodagáibádusaid, bargoveaga ráhkadus, mánnájoavkkuid sturrodas sihke mánáid ja bargoveaga gaskasaš gorrelohku molsašuddet. Maiddá doarjaga addima vejolašvuodas molsašuddet. Iešguđet doaibmanvugiid mihtilmas iešvuodas váldojuvvojit vuhtii báikkálaš árrabajásgeassinplána ráhkadettiin ja mihttomearit dárkkálnuhttojuvvojit iešguđet doaibmanvuogi mielde.

Lea dehálaš, ahte fuolaheaddjit ožžot doarvái dieđu buot doaibmanvugiid sisdoalus ja iešvuodain. Giella galgá lágideat bagadallama ja rávvema fuolaheddjiide árrabajásgeassinbálvalusain, mat leat fállun. Dárbbu mielde fuolaheddjiin ságastallojuvvo das, guđelágan árrabajásgeassinvuohki ja viidodat vástida máná dárbbuid ja ovddu. Árrabajásgeassima lágideaddji fállá rávvema ja

⁶⁰ Árrabajásgeassinláhka 25–33 § ja 75 § ja stáhtaráđi ášahus árrabajásgeassimis (753/2018)

⁶¹ Árrabajásgeassinláhka 25 §

⁶² Árrabajásgeassinláhka 75 §

⁶³ Árrabajásgeassinláhka 10 §

⁶⁴ Árrabajásgeassinláhka 7 §

⁶⁵ Sosiálafuolahusláhka (1301/2014) 35 § ja mánáidsuodjalanláhka (417/2007) 25 § (88/2010) ja 25 a § (1302/2014)

⁶⁶ Árrabajásgeassinláhka 1 §

⁶⁷ Árrabajásgeassinláhka 1 §

bagadallama bálvalusaid álggus, ja dalle go mánná lea juo mielde árrabajásgeassinbálvalusaid olis.⁶⁸

Árrabajásgeassima dábálemos doaibmanvuohki lea árrabajásgeassin beaiveruovttuin. Beaveruovttuin doaibma ollašuhtho joavkku hámis. Mánát juhkkojit joavkkuide ovdamearkka dihte sin agi, bearašgaskavuodaid dahje doarjaga dárbbu vuodul. Joavkkut galget leat pedagogalaččat vuogálaččat ja daid hábmemis galgá čuovvut bargiid lohku, joavkkuid eanaš sturrodahkii ja doarjagii laktáseaddji mearrádusaid⁶⁹. Beaveruovttuid bargiid mánggasuorggatvuolta lea alladásat árrabajásgeassima vuoddu dalle go buohkaid skuvlejupmi ja máhttu geavahuvvo, ja ovddasvástádusat, barggut ja ámmátrollat ollašuvvet vuogálaččat. Beaveruovttuin galgá leat jodiheaddji, guhte vástida doaimmain⁷⁰.

Árrabajásgeassinláhka deattuha pedagogihka mearkkašumi ja seammás árrabajásgeassima oahpaheddjiid ja sierraohpaheddjiid pedagogalaš ovddasvástádusa⁷¹. Oppalaš ovddasvástádus mánnájoavkku doaimma plánemis, dan mihttomeriid ollašuvvamis ja árvvoštallamis ja ovddideamis lea mánáidgárdeoahpaheaddjiin. Árrabajásgeassima oahpaheaddjit, sierraohpaheaddjit, sosionomat, mánágeahččit ja eará árrabajásgeassinbargit plánejit ja ollašuttet doaimma ovttas.

Bearašbeaivedikšun lea árrabajásgeassin, mii ollašuhtho unna joavkkus. Dat lágideuvvo bearašbeaiveruovttus, mii sáhtá leat priváhtaruoktu dahje eará ruovttulágan dikšobáiki⁷². Bearašbeaivedivššu sáhtá lágideit juogo ovttá dahje guovtti mánágeahčči dahje earenoamáš dáhphusain golmma mánágeahčči oktasaš árrabajásgeassimin⁷³. Bearašbeaiveruovttuid bargiid mearis ja mánnájoavkkuid ráhkadettiin berre váldit vuhtii lámisolbmuid ja mánáid, geat muđui dárbbášit doarjaga⁷⁴. Bearašbeaivedivššárat vástidit iežaset joavkku doaimmas. Pedagogalaš jodiheapmi ja doaimma bagadallan doarju bearašbeaivedivššáriid vuogálaš doaimma plánema ja ollašuttima.

Rabas árrabajásgeassima ollašuttin ja deattuhusat molsašuddet árrabajásgeassima lágideaddji mearrádusaid mielde. Rabas árrabajásgeassindoaimma sáhtá lágideit ovdamearkka dihte duhkoraddanbáike- dahje searvedoaibman. Doaibma lea bagadallon ja dat sisttisdoallá iešguđetlágan mihttomeriid. Rabas árrabajásgeassindoaimma sáhtá fállat ovdamearkka dihte olgolihkadeami, stoahkama, dáidda- dahje lihkanbajásgeassima. Dan lassin árrabajásgeassin sáhtá fállat fuolaheaddjái bagadallon ovtastallama mánáiguin ja eará sosiála kontávttaid. Rabas doaimma galgá plánat, vai árrabajásgeassinlága mihttomearit sáhttet válđojuvvot das vuhtii. Mihttomeriid galgá váldit vuhtii dađe gokčevaččabut ja lávdamáhtolaččabut, mađe jeavddalaččabut ja dávjjibut mánát oassálastet doibmii. Doaimma luonddu mielde dihto mihttomearit sáhttet deattuhuvvot eanet go earát.⁷⁵

⁶⁸ Árrabajásgeassinláhka 4 ja 16 §

⁶⁹ Árrabajásgeassinláhka 34–38 §

⁷⁰ Árrabajásgeassinláhka 25 §

⁷¹ Árrabajásgeassinláhka 2, 25 ja 35 §

⁷² Árrabajásgeassinláhka 1 ja 38 §

⁷³ Stáhtaráđi ášahus árrabajásgeassimis (753/2018) 2 §

⁷⁴ Árrabajásgeassinláhka 38 §

⁷⁵ Árrabajásgeassinláhka 3 § 2 momeanta ja HE 40/2018 vp, s.85

Vuorrodivššu galgá lágídit dárbbuid mielde rievttis viidosazžan mánái, guhte dárbbáša dan fuolaheaddji barggu dahje studerema dihte. Vuorrodivššu sáhtá lágídit eahkes, vahkkoloahpas ja ihkku beaiveruoktodaibman dahje bearašbeaivedikšun. Vuorrodivššus mánáid oassálastin árrabajásgeassimii lea dávjá eahpejeavddalaš. Dán ferte vuhtiiváldit pedagogalaš doaimma ja mánái addojuvvon doarjaga plánemis ja ollašuttimis.⁷⁶

2.3 Árrabajásgeassin oassin máná bajásšaddama ja oahppanbálgá

Árrabajásgeassin lea dehálaš oassi máná šaddama ja oahppama bálgás. Árrabajásgeassin duddjo vuodu eallinagi oahppamii. Máná mielddisbukta árrabajásgeassimii iežas ovddit eallinvásáhusa, man guovddáš rollas lea fuolaheaddji ja máná gaskasaš vuorrováikkuhus- ja gierisgaskavuodat. Bargiid bargun lea hukset luhtolaš gaskavuoda mánáiguin. Fuolaheaddji ja bargiid gaskasaš ovttasbargu buktá bissovašvuoda ja dorvvolašvuoda máná eallimii. Go máná fuolaheaddjit ja árrabajásgeassinbargit sohpet árrabajásgeassima mihttomeriin, lea dehálaš, ahte deaivvadeapmi lea rabas, gudnejahhti ja ovttaveardásaš. Jeavddalaš ovttasbargu lea dehálaš, vai bearrašiid ja bargiid oktasaš bajásgeassinbarggu duddjo mánái vuogas ollisvuoda.

Pedagogalaš doaimma vuodđun lea áddejupmi mánávuoda mearkkašumis ja diehtu mánáid bajásšaddamis, ovdáneamis ja oahppamis. Seamma dehálaš lea dovdat buot mánáid ja váldit vuhtii sin individuála ovdáneami. Máná dovdan gáibida nu bissovaš mánáid ja bargiid gaskasaš vuorrováikkuhusgaskavuodaid go vejolaš⁷⁷.

Árrabajásgeassin ja dasa gullelaš ovdaoahpahus hukse vuodu eallinagi oahppamii ja ollisvuhtii, mii ovdána máná ovdáneami ja oahppama dáfus jearggalaččat. Alladásat ollisvuoda vuolggasadjin lea dat ahte sihke árrabajásgeassin ja ovda- ja vuodđooahpahusa bargit dovdet skuvlenuogádaga ja dan iešguđet muttuid guovddáš mihttomeriid, iešvuodaid ja vuogádagaid. Mánáid buresbirgejumi, ovdáneami ja oahppama njuovžilvuoda dihte maiddái sirdásanáigodagat plánejuvvojit ja árvvoštallojuvvojit.

Árrabajásgeassima lágideaddji hukse ovttasbarggu ráhkadusaid ja dieđu sirdima vuogádagaid, maid bokte sirdáseamit ruovttus árrabajásgeassimii, árrabajásgeassima áigge ja árrabajásgeassimis ovdaoahpahussii ja doppe vuodđooahpahussii leat nu njuovžilat go vejolaš. Sirdásanáigodagain fuolaheaddjit ja bargit barget ovttas máná ovddu buorin. Dieđu sirdimis sáhtá atnit ávkin árrabajásgeassima áigge čohkkejuvvon dokumeantaid, mat govvidit máná ovdáneami ja oahppama ja mánái ráhkaduvvon árrabajásgeassinplána. Dieđu sirdin čuovvu gustodeaddji mearrádusaid.⁷⁸

2.4 Árvovuodđu

⁷⁶ Árrabajásgeassinláhka 13 §

⁷⁷ Árrabajásgeassinláhka 3 § 1 momenta 5 oassi

⁷⁸ Ovdamearkka dihte árrabajásgeassinláhka 40–42 §

Árrabajásgeassinplána vuoduštusaid árvovuodu almmolaš prinsihppan lea, ahte máná ovdu lea ovdasajis, ahte mánás lea vuoigatvuohta buresbirgejupmái, fuolaheapmái ja suodjaleapmái, ahte máná oaivil váldojuvvo vuhtii. Dasa lassin prinsihppan lea ovtaveardásaš ja dásseárvosaš meannudeami geatnegasvuohta, inklusiiva prinsihpat ja máná vealahangielldu ON:id máná vuoigatvuođaid soahpamuša⁷⁹, árrabajásgeassinlága⁸⁰ ja ON:id lámisolbmuid vuoigatvuođaid guoski oktasašsoahpamuša mielde⁸¹.

Mánnávuoda iešárvu

Árrabajásgeassima bargun lea suodjalit ja ovddidit máná vuoigatvuođa buori ja dorvvolaš mánnávuhtii. Árrabajásgeassin vuodđuduvvá áddejupmái mánnávuoda iešárvvus. Buot mánát lea erenomážat ja divrasat juste dakkárin go sii leat. Juohkehaččas lea vuoigatvuohta ovdanbuktit iežas oaiviliid sihke váldojuvvot vuhtii ja áddehallat dakkárin go son lea ja maid iežas servoša lahttun.

Olmmožin bajásšaddan

Árrabajásgeassin vuodđuduvvá eallima, bistevaš eallinvuogi ja olmmošvuoigatvuođaid gudnejahttimii ja olmmošárvvu loavkitmeahttunvuhtii. Bargoveahka doarju máná bajásšaddama olmmošvuhtii, man vuodđun lea figgamuš duohtavuhtii, buorrevuhtii, čábbodahkii, vuoiggalašvuhtii ja ráffái. Árrabajásgeassin atná árvvus čuvgehusa mii boahá ovdan vuogis jurddašit sihke iežas, earáid, birrasa ja dieđu birra ja maiddá vuogis ja hálus doaibmat riektá. Bargit arvvosmahttet mánáid doaibmat árvovuodu mielde ja ságastallat árvvuid ja nieguid birra. Árrabajásgeassimis givssideapmi, rasisma dahje veahkaváldi ii dohkkehuvvo mange hámis dahje geasge.

Máná vuoigatvuođat

Mánás lea vuoigatvuohta ovdanbuktit iežas, iežas oaiviliid ja jurdagiid daiguin ovdanbuktinvugiiguin mat sus leat. Buot mánáin lea vuoigatvuohta buori oahpahussii, fuolaheapmái ja arvvosmahtti máhcahahkii. Mánás lea vuoigatvuohta sihke stoahkat, oahppat stoahkama bokte ja illudit oahppamis ja maid hukset áddejumi iežas birra, iežas identitehtas ja máilmmis iežas čálganmuttus mielde. Mánás lea vuoigatvuohta vásihit searvvušvuođa ja jovkui gullevašvuođa. Mánás lea vuoigatvuohta oažžut árrabajásgeassimis doarjaga mii reahkká ja lea rivttesáigásaš⁸². Mánás lea vuoigatvuohta oažžut mánggabealat dieđu, gieđahallat iežas dovdduid ja ruossalasvuođaid ja iskkadit ja oahppat odđa áššiid.⁸³

Ovtaveardásašvuohta, dásseárvu ja mánggahámatvuohta

Árrabajásgeassin ovddida suopmelaš oktasašgotti demokrátalaš árvvuid, dego ovtaveardásašvuođa, dásseárvvu ja mánggahámatvuođa. Mánáin galgá leat vejolašvuohta ovddidit dáidduideaset ja bargat válllejumiid ovdamearkka dihte sohkaalis, sohkaduogázis, kulturduogázis dahje eará olbmuid laktáseaddji sivain fuolatkeahttá. Bargit galget hukset mánggahámatvuođa gudnejahtti atmosfeara. Árrabajásgeassin vuodđuduvvá mánggahámat kulturárbaí ja hápmašuvvá

⁷⁹ ON:id oktasašsoahpamuš máná vuoigatvuođain 1989 (59/1991)

⁸⁰ Árrabajásgeassinláhka 20 §

⁸¹ ON:id oktasašsoahpamuš lámis olbmuid vuoigatvuođain 27/2016

⁸² Árrabajásgeassinláhka 15 a §

⁸³ ON:id oktasašsoahpamuš máná vuoigatvuođain 1989 (59/1991)

ain mánáid, sin fuolaheaddjiid ja bargiid vuorrováikkukhusas.

Bearrašiid mánggahámátvuohta

Ámmátlaš, rabas ja gudnejahtti meannudeapmi mánggahámat bearrašiid ja bearrašiid iešguđetlágán gielaid, kultuvrraid, eallinoainnuid, oskkuid, árbevieruid ja bajásgeassinoinnuid ektui hukse vuodu buori bajásgeassinovttasbargui⁸⁴. Mánáid bearašidentitehta ja bearašgaskavuodaid dorjot nu ahte buot mánát sáhttet dovdat iežaset bearraša divrrasin.

Dearvvašlaš ja bastevaš eallinvuohki

Árrabajásgeassima bargun lea láidet mánáid dearvvašvuođa ja buresbirgejumi ovddideaddji eallinvugiide. Mánáide fállat vejolašvuođaid ovddidit iežaset dovdodáidduid ja estehtalaš jurddašeami. Árrabajásgeassin dovdá ja čuovvu bastevaš eallinvuogi prinsihpaid nu ahte sosiála, kultuvrralaš, ekonomalaš ja ekologalaš aspeavttat váldojuvvojit vuhtii. Árrabajásgeassin hukse vuodu ekososiála čuvgehussii nu ahte olmmoš ádde, ahte ekologalaš bastevašvuohta lea sosiála bastevašvuođa ja olmmošvuoigatvuođaid ollašuvvama eaktu.

2.5 Oahppanáddejupmi

Árrabajásgeassinplána vuoduštusat vuodđuduvvet oahppanáddejupmái, man mielde mánát bajásšaddet, ovdánit ja ohppet vuorrováikkukhusas eará olbmuiquin ja lagasbirrasiiquin. Oahppanáddejupmi vuodđuduvvá maiddái áddejupmái das ahte mánná lea aktiiva doaibmi. Mánát leat riegeadeami rájes sáhkkit ja háliidit oahppat odđa áššiid, geardduhit ja jievžat. Oahppan lea oppalaš doaibma ja dat dáhpáhuvvá juohke sajis. Das ovtastuvvet dieđut, dáiddut, doaimmat, dovddut, áiccut, gorutlaš vásáhusat, giella ja jurddašeapmi. Oahppan dáhpáhuvvá earret eará dalle, go mánná áiccada ja dárkkoda birrasa ja ádestallá earáid doaimmaid. Mánát ohppet maiddái go stohket, lihkadit, dutket, barget iešguđetlágán bargobihtáid, ovdanbuktet iežaset oaiviliid ja buđaldit dáidagiin.

Árrabajásgeassimis oahppama vuolggasadjin leat mánáid ovddit vásáhusat, sin beroštumit ja máhttin. Lea dehálaš, ahte ohppojuvvon áššiin lea oktavuoha mánáid ovdáneaddji válmmašvuođaide ja eará vásáhusmáilbmái ja kulturduogáži. Mánát ohppet buoremusat dalle go vedjet bures ja dovdet dorvvolašvuođa dovddu. Positiiva dovdovásáhusat ja vuorrováikkukhusgaskavuoddat ovddidit oahppama. Veardásašjoavku ja vásáhusat servošii gullelašvuođas leat máná oahppama ja oasalašvuođa dáfus guovddáži. Mánát galget oazžut iežaset oahppamii bargiid bagadallama ja doarjaga. Mánáid beroštahti, ulbmildiđolaš ja doarvái hástaleaddji doaibma movttiidahtta oahppat lasi. Buot mánát galget oazžut vásáhusaid lihkostuvvamis ja illudit iežaset doaimmas ja oahppanvugiin.

Stoahkan lea mearkkašahtti oassi árrabajásgeassinahkásaš mánáid oahppama. Dat motivere máná ja addá ilu. Seammás mánát ohppet mánggaid dáidduid ja dieđuid. Árrabajásgeassimis lea dehálaš

⁸⁴ Árrabajásgeassinláhka 3 § 1 momeanta 6 oassi

áddet stoahkama iešárvvu mánái ja dan pedagogalaš mearkkašumi máná oahppamii, oppalaš ovdáneapmái ja buresbirgejupmái.

2.6 Pedagogalaččat deattuhuvvon bajásgeassima, oahpahusa ja divššu ollisvuohta

Árrabajásgeassinplána vuoduštusain pedagogihkka vuodđuduvvá meroštallon árvovuđđui, áddejupmái mánás, mánávuodas ja oahppamis. Pedagogihkain oaivvildit mánggadiedalaš, earenoamážit bajásgeassin- ja árrabajásgeassindiedalaš dihtui vuodđuduvvi doaimma, mii lea ámmátlaččat jođihuvvon, ámmátolbmuid čađahan ja plánejuvvon, ja man ulbmilin lea ollašuttit mánáid buresbirgejumi ja oahppama. Dat oidno árrabajásgeassima doaibmankultuvrras, oahppanbirrasis ja bajásgeassimis ja oahpahusa ja divššu ollisvuođas. Pedagogihkka deattuheapmi árrabajásgeassima ollisvuođas gáibida pedagogalaš áššedovdamuša ja dan, ahte bargit leat ovttá oaivilis das, mo mánáid oahppama ja buresbirgejumi sáhtá buoremusat ovddidit.⁸⁵

Árrabajásgeassin čađahuvvo bargiid, mánáid ja birrasa vuorrováikkukhusas, mas bajásgeassin, oahpahas ja dikšu hábmejít čavddis ollisvuođa. Dán golmma doahpaga sáhtá geahčadit sierra, muhto praktihkas dat čatnasit oktii. Ná lea vejolaš lahkoni oppalažžat máná bajásšaddama, ovdáneami ja oahppama ovdáneami. Bajásgeassin, oahpahas ja dikšu deattuhuvvojít iešguđet lánkáid sierraahkásaš mánáid doaimmas ja árrabajásgeassima iešguđet doaibmanvuogis.

Bajásgeassima bokte kultuvrralaš árvvut, dábit ja norpmat sirdašuvvet, hápmašuvvet ja ođasmuvvet. Bajásgeassima ulbmilin lea sirdit kulturárbbi, dehálažžan adnojuvvon árvvuid ja árbevieruid čuovvovaš sohkaulvii. Bajásgeassin oahpista mánáid hábmet iežaset oaiviliid ja árvvoštallat kritihkalaččat dábálaš jurddašan- ja doaibmanvugiid ja doaibmat ehtalaččat bastevaččat. Bajásgeassima čuvgehusbargun lea diđolaččat stivret mánáid individuála identitehta hápmašuvvama nu ahte mánát ohppet fuomášit iežaset doaimma váikkuhusaid eará olbmuid ja birrasii. Mánáid ovdáneami doarjalit nu ahte sii ohppet doaibmat ja geavahit dáidduideaset maiddái earáid buorin.

Oahpahusa vuolggasadjin lea árrabajásgeassinplána vuoduštusain meroštallon oahppanáddejupmi. Oahppama ulbmilin lea ovddidit mánáid oahppama ja veahkehit mánáid hábmet mearkkašumiid iežaset birra, eará olmuin ja birastahtti máilmmis. Árrabajásgeassima ulbmilin lea movttiidahttit ja motiveret mánáid oahpahallat ođđa áššiid ja iskkadit iešguđetlágán oahppanvugiid. Oahpahas doarju ja atná ávkin mánáid lunddolaš sáhkkiivuodá. Oahpahas váldá vuhtii mánáid ovdáneaddji dáidduid, beroštumiid ja nana beliid ja individuála doarjaga dárbbuid. Dan lassin oahpahusa vuodđun leat oahppanbirrasii (lohku 3.2), viiddes máhttimii (lohku 2.7), pedagogalaš doaibmamii (lohku 4), ja máná doarjagii (lohku 5) ásahuvvon mihttomearit.

Dikšu dárkkuha fysalaš vuodđodárbbuin fuolaheami ja emotionála berošteami. Ulbmilin lea, ahte máná dovdá, ahte son lea árvvusadnon, áddejuvvon ja oktavuodas eará olbmuid. Buori divššu ja fuolahusa vuodđun lea guovttebealat ja gudnejahtti vuorrováikkukhusgaskavuohta, lagasvuohta ja positiivvalaš goskkahus. Beaivválaš dáhpusat, dego boradeapmi, gárvodeapmi, nuoladeapmi,

⁸⁵ Árrabajásgeassinláhka 2 ja 23 §

vuoiŋŋasteapmi ja hygienas fuolaheapmi leat guovddáš oassi máná beivvi ja oassi pedagogalaš doaimmas. Árrabajásgeassima dikšundilálašvuodat leat seamma áigge bajásgeassin- ja oahpahusdáhpusat, main mánát ohppet ovdamearkka dihte vuorrováikkuhusdáidduid, alddis fuolaheami, áiggi hálddašeami ja buriid dábiid.

2.7 Viiddes máhttin

Árrabajásgeassin hukse vuodu máná viiddes máhttimii. Viiddes máhttin čohkiida dieđuid, dáidduid, árvvuid, jurddašuvugiid ja dáhtu ollisvuodas. Máhttin dárkkuha maiddá dieđuid ja dáidduid geavahannávccaid ja maiddá doaibmama iešguđet dilálašvuoda mielde. Dieđuid ja dáidduid geavaheapmái váikkuhit mánáid oahppan árvvut ja jurddašuvuogit ja dáhttu doaibmat. Viiddes máhttin dárbbášuvvo go máilbmi rievdá. Olmmožin bajásšaddan, studeren, bargan ja riikkavuložin doaibman dál ja boahhtevuodas gáibida diehto- ja dáidosurggiid rasttildeaddji ja ovttasteaddji máhttima. Viiddes máhttima ovdáneapmi ovddida mánáid bajásšaddama indiviidan ja servoša lahttun. Máhttin ovdánišgoahtá árramánvuoda rájes ja joatkašuvvá čađa eallima. Viiddes máhttima ulbmilat joatkašuvvet árrabajásgeassinplána vuoduštusain ain ovda- ja vuodđooahpahusa oahppaplánaid vuoduštusaide. Viiddes máhttima mihttomearit leat stivren dán áššegirjji gárvema, ja daid galgá váldit vuhtii báikkálaš árrabajásgeassinplánain.

Alladását pedagogalaš doaibma nanne mánáid viiddes máhttima. Viiddes máhttima ovdáneapmái váikkuhit árrabajásgeassima doaibmanvuogit, iešguđetlágán oahppanberrasiid geavaheapmi ja mánáid buresbirgejumi ja oahppama doarjun. Viiddes máhttima mihttomearit válđojuvvojit vuhtii doaibmankultuvrra ja oahppanberrasiid ovddideamis, mánáid bajásgeassimis, oahpahas ja divššus. Logus 4.5 govviduvvon oahppama viidodagaid ulbmilin lea ovddidit mánáid viiddes máhttima.

Árrabajásgeassinplána vuoduštusat govvidit guhtta iešguđet viiddes máhttima oasi, mat laktásit nuppit nuppiide:

- jurddašeapmi ja oahppan
- kultuvrralaš máhttin, vuorrováikkuhus ja ovdanbuktin
- alddis fuolaheapmi ja árgadáiddut
- máŋggalohkandáidu
- diehto- ja gulahallanteknologalaš máhttu
- oassálastin ja váikkuheapmi.

Čuovvovažžan govviduvvo, maid viiddes máhttima iešguđet oasis mearkkašit. Dan lassin meroštallo, mii barggaid árrabajásgeassima guđege oasis lea.

Jurddašeapmi ja oahppan

Jurddašeami ja oahppama dáiddut ovdánit vuorrováikkuhusas eará olbmuiguin ja birrasiiguin. Dat hábmejit vuodu eará máhttima ovdáneapmái ja eallinagi oahppamii. Dieđu skáhpon, lađastallan ja odđa áššiid ráhkadeapmi eaktuda kreatiiva ja kritihkalaš jurddašeami, man vuodu árrabajásgeassin hukse. Árrabajásgeassima bargun lea doarjut mánáid jurddašan- ja oahppandáidduid.

Mánáid jurddašeapmi ja oahppan ovdánit mánggabealat ja mearkkašahti vásáhusaid bokte. Imaštallamii, fuomášeapmái ja oahppama illui galgá leat sadji. Stoagadettiin mánáin lea vejolašvuohta geavahit iežaset miellagovahusa ja kreatiivavuoda, iskkadit ovttas iežaset ideaid ja dutkat máilmmi. Mánát ožžot doarjaga birrasa ja dan fenomenaid lađastallan-, namahan- ja govvidandáiddut ovddideamis iežaset agi ja čálganmuttu mielde. Bargit roahkasmahttet mánáid jearrat ja bidjat áššiid gažaldatvuložin. Mánát illudit lihkostuvvamiin ja oahpahallet movttiidahttit earáid. Mánát ohppet maiddái sitkatvuoda ja gillilvuoda ja lassin hutkat čovdosiid iešguđetlágán dilálašvuođaide. Mánát ohppet stivret ja doalahit iežaset áicilvuoda. Beaivválaš, fysalaš aktiivvalašvuohta doarju mánáid jurddašeami ja oahppama. Doaimma pedagogalaš dokumenteren (lohku 4.2) ja oktasaš guorahallan veahkeha mánáid áiccadit iežaset oahppama ja dovdát iežaset gievravuodaide. Dát nanne mánáid jáhku iežaset dáidduide.

Kultuvrralaš máhttu, vuorrováikkuhus ja ovdanbuktin

Mánát bajásšaddet máilmmis, mas leat iešguđetlágán kultuvrrat, gielat ja eallinoainnut. Dát deattuha sosiála- ja vuorrováikkuhusdáidduid ja kultuvrralaš máhttima mearkkašumi. Máhttimii gullá dáidu guldalit, dovdat ja áddet iešguđetlágán oainnuid ja dáidu reflekteeret iežas árvvuid ja oaiviliid. Vuorrováikkuhusdáidduin, návccain ovdanbuktit iežas ja áddet earáid lea stuorra mearkkašupmi identitehtii, doaibmamii ja buresbirgejupmái. Vuorrováikkuheapmi olbmuiguin, geain lea earálágán kultur- ja eallinoaidnoduogáš, gáibida iežas ja earáid kultuvrra ja eallinoainnu áddema ja gudnejahttima. Árrabajásgeassima bargun lea ovddidit mánáid kultuvrralaš máhttima ja sin vuorrováikkuhus- ja ovdanbuktindáidduid.

Árrabajásgeassin roahkasmahtta mánáid oahpásmuvvat eará olbmuide, gielaide ja kultuvrraide. Bargit doibmet ovdagovvan mánáide eará olbmuid kultuvrraid, gielaide ja eallinoainnuid posiitiiva deaivvadeamis. Mánát ohppet ustitalašvuoda ja buriid dábiid. Ovttasbargui vuodđuduvvi doaibma hukse vejolašvuođaid hárhallat vuorrováikkuhus- ja ovdanbuktindáidduid iešguđetlágán dilálašvuođain ja iešguđetlágán olbmuiguin. Mánát ohppet bidjat iežaset nuppi sadjái, geahččat áššiid eará geahččanguovlluin ja čoavdit ruossalas dilálašvuođaid konstruktiivva vuogi mielde. Dát nanne mánáid sosiála dáidduid. Mánát ožžot doarjaga kulturidentitehtaid huksemis. Árrabajásgeassimis skáhppojuvvon kulturárbaí laktáseaddji vásáhusat, dieđut ja dáidduid nannejit máná návccaid oahppat, geavahit ja rievdadit kultuvrra. Ovdamearkka dihte stohkosat, boradanbottut ja feasttat fáallet dilálašvuođaid juohkit vásáhusaid iešguđetlágán árbevieruid ja vieruid birra. Árrabajásgeassin arvosmahtta mánáid hukset posiitiiva gaskavuoda mánggahámat birrasii.

Alddis fuolaheapmi ja árgadáiddut

Alddis fuolaheapmái, dearvvašvuhtii ja dorvvolašvuhtii laktáseaddji dáidduid leat buohkaide dehálaččat. Árrabajásgeassima bargu lea nannet mánáid buresbirgejupmái ja dorvvolašvuhtii laktáseaddji dáidduid ja oahpistit sin dahkat välljejumiid bastevaš eallinvuogi mielde. Árrabajásgeassin doarju máná posiitiiva miellagova boahhteáiggis.

Mánáid iehčanasvuoda lassáneami dorjot cehkiid mielde. Bargit veahkehit mánáid ja arvvosmahttet sin jearrat veahki dárbbu mielde. Mánát hárbhallat iešguđetlágán dáidduid dego gárvodeami, boradeami ja persovnnalaš hygienas ja iežaset dávviriin fuolaheami. Mánát ohppet doaibmat vásttolaččat ja dorvvolaččat árrabajásgeassima oahppanbirrasiin, lagasluonddus ja johtolagas. Mánát gieđahallet ovttas bargiiguin buresbirgejumi ovddideaddji áššiid dego vuoinjasteami, borramuša ja mielladearvvašvuoda mearkkašumi. Mánát oahpahallet iežaset dovdduid ovdanbuktima ja iešstivrejumi. Mánáid dovdođáiddut ovdánit, go sii oahpahallet fuomášit, diđoštít ja namahit iežaset dovdduid. Mánát ohppet maiddái gudnejahttit ja suodjalit iežaset ja earáid goruda.

Mánnggalohkandáidu

Mánnggalohkandáidu dárbbášuvvo mánáid ja bearrašiid árggas, olbmuid gaskasaš gulahallamis ja servodatlaš oassálastimis. Mánnggalohkandáidu ovddida mánáid dásseárvvu bajásšaddamis ja skuvlejumis. Árrabajásgeassima bargun lea doarjut dáid dáidduid ovdáneami.

Mánnggalohkandáidu lea guovddáš vuodđodáidu, mii váikkuha mánnggahámat kultuvrralaš dieđuid áddemii ja vuorrováikkuheapmái. Mánnggalohkandáidu dárkkuha návccaid dulkot ja buvttadit iešguđetlágán dieđuid. Mánnggalohkandáiddu vuodđun lea viiddes teakstaáddejupmi, man mielde iešguđetlágán teavsttat sáhttet leat earret eará čállojuvnon, hállojuvnon, audiovisuála dahje digitála hámis. Dat sisttisdoallá iešguđetlágán lohkanáidduid dego govaid lohkanáiddu, numerála lohkanáiddu, media lohkanáiddu ja vuodđolohkanáiddu. Mánnggalohkandáidu laktása lávga jurddašan- ja oahppandáidduide. Mánát namahit áššiid ja dinggaid ja oahpahallet iešguđetlágán doahpágiid ovttas bargiiguin. Bargit movttiidahttet mánáid dutkat, geavahit ja buvttadit dieđuid iešguđetlágán, maiddái digitála, birrasiin. Mánnggalohkandáiddu skáhpon gáibida rávesolbmuid málle, rikkes teakstabirrasa, mánáide heivvolaš kulturbálvalusaid ja kultuvrra, man mánát ieža leat buvttadan.

Diehto- ja gulahallanteknologalaš máhttu

Diehto- ja gulahallanteknologiija lea oassi servodagas, mas mánná bajásšaddá. Diehto- ja gulahallanteknologalaš máhttu dárbbášuvvo olbmuid gaskasaš gulahallamis, servodagas doaibmamis ja oahppamis. Diehto- ja gulahallanteknologalaš máhttu nannen ovddida mánáid dásseárvvu skuvlejumis. Árrabajásgeassima bargun lea ovttas ruovttuiguin doarjut máná áddejumi diehto- ja gulahallanteknologiijas.

Mánát dutket ja guorahallet diehto- ja gulahallanteknologiija rolla árgaeallimis ja oahpásmuvvet iešguđetlágán diehto- ja gulahallanteknologalaš biergasiidda, applikašuvnnaide ja spealuide. Digitála dokumenteren adnojuvvo ávkin stohkosiin, dutkamis, lihcadeamis ja dáiddalaš iskkadeamis ja buvttadeamis. Vejolašvuodat iskkadit ja buvttadit diehto- ja gulahallanteknologalaš sisdoaluid ieš ja ovttas eará mánáiguin ovddidit mánáid kreatiiva jurddašeami, ovttasbargandáidduid ja lohkanáiddu. Bargit oahpistit mánáid geavahit diehto- ja gulahallanteknologiija mánnggabealagit ja dorvvolaččat.

Oassálastin ja váikkuheapmi

Aktiivvalaš ja vásttolaš oassálastin ja váikkuheapmi huksejit vuodu demokrátalaš ja bistevaš boahttevuhtii. Dát eaktuda ovttaskas olbmos dáiddu ja hálu oassálastit servoša doibmii ja

luohttámuša iežas váikkuhanvejolašvuodaide. Máná vuoigatvuodaide gullet su oaiviliid vuhtiiváldin ja oasálašvuolta iežas eallimii váikkuheaddji áššiide. Árrabajásgeassin gudnejahtá dáid demokratiija ollašuvvama guovddáš prinsihpaid. Árrabajásgeassima ulbmilin lea doarjut mánáid ovdáneaddji oassálastin- ja váikkuhandáidduid ja arvvosmahttit doaimmalašvuhtii.

Gudnejahtti deaivvadeapmi mánáiguin, sin jurdagiid guldaleapmi ja álgagiidda vástideapmi nanne mánáid oassálastin- ja váikkuhandáidduid. Mánát plánejit, ollašuttet ja árvvoštallet doaimma ovtta bargiiguin. Seammas mánát ohppet vuorrováikkuhusdáidduid ja oktasaš njuolggadusaid, soahpamušaid ja luohttámuša mearkkašumi. Bargit fuolahit das ahte buot mánáin lea vejolašvuolta oassálastit ja váikkuhit. Oassálastima ja váikkuheami bokte mánát bohtet diđolažžan alddis, sin iešluohttámuš nanosmuvvá ja servošis dárbbalaš sosiála dáiddut hápmašuvvet.

2.8 Báikkálaččat mearridanvuloš áššit

Báikkálaš árrabajásgeassinplána gárvedettiin ságastallo dán logus meroštallon árrabajásgeassima bargguid ja dábálaš mihttomeriid mearkkašumiin ja das, mo árrabajásgeassimii ášahuvvon mihttomeriid lea vejolaš ollašuttit iešguđet doaibmanvuogis.

Lohku 2 sisttisoallá osiid, maid lea vuogálaš čáhkadit oassin báikkálaš árrabajásgeassinplána. Dákkár oasit leat:

- mihttomearit árrabajásgeassinlága mielde
- árvovuodđu (lohku 2.4)
- oahppanáddejupmi (lohku 2.5) ja
- viiddes máhttin (lohku 2.7).

Dáidda osiide sáhtá dahkat báikkálaš lasáhusaid.

Báikkálaš árrabajásgeassinplánas govviduvvojit lassin

- árrabajásgeassima lágideapmi ja iešguđet doaibmanvuogit ja daid gaskasaš ovttasbargu báikkálaš geahččanguovllus
- báikkálaš sirdášanáigodagat, go máná álggaha árrabajásgeassimis, sirdása árrabajásgeassima áigge nuppi jovkui dahje nuppi doaibmabáikái dahje go máná sirdása ovdaoahpahussii dahje nuppi árrabajásgeassima lágideaddji doaimmaide.

Árrabajásgeassima iešguđet doaibmanvugiide sáhtá ráhkadit sierra árrabajásgeassinplána logu 1.2 mielde.

Árvovuodđu, oahppanáddejumi ja viiddes máhttima mihttomearit váldojuvvojit vuhtii ja geahčaduvvojit dárkileappot loguin, mat gieđahallet árrabajásgeassima doaibmankultuvrra, árrabajásgeassima pedagogalaš doaimma plánema, ollašuttima, árvvoštallama, ja máná doarjaga.

3. Árrabajásgeassima doaibmankultuvra

Doaibmankultuvra lea historjjálaččat ja kultuvrralaččat riečádan doaibmanvuohki, mii hápmašuvvá servoša vuorrováikkuhusas. Árrabajásgeassima lágideaddji ja árrabajásgeassima jodiheaddjiid bargun lea hukset sihke doaibmankultuvrra ovddidanvejolašvuodaid ja árvvoštallama árrabajásgeassima iešguđet doaibmanvuogis ja ovttagas. Doaibmankultuvrra ovddideami vuolggasadjin lea inklušivva árrabajásgeassin, mas mánát sáhttet doaibmat, ovdánit ja oahppat iežaslágan áidnalunddot indiviidan ja servoša lahttun.

Árrabajásgeassima doaibmankultuvra lea ollisvuohta, mii čohkiida ovdamearkka dihte

- árvvuin ja prinsihpain
- barggu stivrejeddji norpmaid ja mihttomeriid dulkomis
- oahppanbirrasiin ja bargovugiin
- ovttasbarggus ja dan iešguđet hámis
- vuorrováikkuhusas ja atmosfearas
- bargiid máhtus, fitnolašvuodas ja ovddidanmovttas
- jođihanráhkadusain ja -vuogádagain
- doaimma organiseremis, plánemis, ollašuhttimis ja árvvoštallamis.

Doaibmankultuvrra hábmejit diđoštuvvon, mielavuloš ja muhtimin maiddái áiggokeahtes dahkkit. Buot servoša lahtut váikkuhit doaibmankultuvrii, ja dat fas váikkuha buot lahtuide fuolatkeahtá das, earuhuvvogo dan mearkkašupmi vai ii.

Árrabajásgeassimis buot doaibmanvuogit galget doarjut máná ovdáneami ja oahppama. Daid galgá maiddá bastit ákkastallat pedagogalaččat. Bargit galget diđoštít, ahte sin doaibman- ja vuorrováikkuhusvuogit sirdásit mállen mánáide, geat oahppet árrabajásgeassinservoša árvvuid, jurddašavugiid ja vieruid.

Árrabajásgeassima doaibmakultuvra ovddiduvvo inklušuvvna prinsihpaid mielde, ja dat laktása oppalaččat pedagogalaš doaimma ollašuhttimii⁸⁶. Inklušivva doaibmakultuvra ovddida mánáid oasálašvuoda ja oahppama ja vástida buot mánáid earálágan dárbbuide. Juohke mánás lea riekti gullat jovkui, oassálastit oktasaš doibmii ja bajásšaddat iežas potenciálii nanusvuoda ja positiivvalaš oahppanvásáhusaid bokte ovttas lágáš olbmui. Mánáide fállujuvvo heivvolaš oahppama hástalusat ja sidjiide dorvvastuvvo dárbbášlaš doarjja (lohku 5). Oahppanbirrasiid árvvoštallat ja ovddidit ovttas mánáiguin sidjiide heivvolažžan.

Inklušivva árrabajásgeassima ollašuhttima eaktun lea alladásat pedagogalaš ja siirrapedagogalaš máhttu ja doaibma, mánáid buresbirgejumis fuolaheapmi ja bargiid čatnaseapmi inklušuvvna prinsihpaide. Inklušivva doaibmankultuvrra ollašuhttin eaktuda inklušuvvna jodiheami, ovddideami ja ollašuhttima árvvoštallama.

⁸⁶ HE 148/2021 s. 30–31

Doaibmankultuvra váikkuha árrabajásgeassima kvalitehtii. Das lea guovddáš mearkkašupmi árrabajásgeassima ollašuttimis ja mihttomeriid juksamis. Doaibmankultuvra, mii doarju árrabajásgeassima mihttomeriid, fállá oiddolaš dilálašvuodaid mánáid ovdáneapmái, oahppamii, oasálašvuhtii, dorvvolašvuhtii, buresbirgejupmái ja bistevaš eallinvuohkáii.

Jodiheapmi váikkuha mearkkašahtti láhkái árrabajásgeassima doaibmankultuvrii, dan ovddideapmái ja kvalitehtii. Árrabajásgeassima jodiheami vuolggasadjin lea buot mánáid buresbirgejumi ja oahppama ovddideapmi. Doaibmankultuvrra ja dan inklusiivavuoda ovddideapmi gáibida pedagogalaš jodiheami, mii oaivvilda árrabajásgeassima ollisvuoda ulbmildidolaš ja plánejuvvon jodiheami, árvvoštallama ja ovddideami. Dat sisttisoallá buot doaimmaid, mat dahket vejolažžan bargiid buriid bargodiliid, ámmátlaš máhtu ja skuvlejumi ávkin atnima ja ovddideami ja pedagogalaš doaimma (lohku 4.1).

3.1 Doaibmankultuvrra ovddideapmi ja dan stivrejeddji prinsihpat

Servoša doaibmankultuvra rievdá oba áigge ja dan árvvoštallat ja ovddidit nu, ahte dat doarju árrabajásgeassima prinsihpaid ollašuvvama. Oktasaš mihttomeriide čatnaseapmi ovddida árvovuodu ja oahppanáddejumi ollašuvvama. Doaibmankultuvrra váikkuhusaid guorahallan ja dan ii-háliiduvvon iešvuodaid oahppan ja divvun leat dehálaš doaibmankultuvrra ovddideami oasit. Bistevaš ovddideami vuodđogáibádus lea, ahte bargit áddejit iežaset doaimma duohkin váikkuheaddji árvvuid, dieđuid ja jáhkuid mearkkašumi ja máhttet árvvoštallat daid. Nuppiid gudnejahtti dialoga oasálastá olles servoša ja hukse luohttamuša, lea dehálaš oassi ovddideami. Árrabajásgeassima plánedettiin, lágidettiin ja ovddidettiin ferte vuosttaš sajis váldit vuhtii máná ovddu. Máná ovddu ferte árvvoštallat ovttaskas máná, mánnájoavkku ja dábálaččat mánáid dáfus dáhpáhusa ja dili mielde.⁸⁷

Jodiheaddji ovddida oassálasti doaibmankultuvrra nu ahte son hukse ráhkadusaid ámmátlaš ságastallamii. Dan lassin jodiheaddji movttiidahtta bargoservoša jeavddalaččat ovddidit ja ođasmahttit oktasaš doaibmankultuvrra. Jodiheaddji doarju servoša ovdáneami oahppi searvvušin, mas máhttin ovddiduvvo ja juogaduvvo. Ulbmilin lea, ahte oktasaš doaibmanjurdda ja doaimma mihttomearit oidnojit praktihkas. Jodiheaddji vástida das ahte oktasaš bargovuogit oidnojit ja ahte daid guorahallat ja árvvoštallat jeavddalaččat. Mánát ja fuolaheaddjit leat mielde doaibmankultuvrra ovddideamis ja árvvoštallamis.

Árrabajásgeassima doaibmankultuvra ovddiduvvo čuovvovaš prinsihpaid mielde:

Oahppi searvuš doaibmankultuvrra guovddázis

Árrabajásgeassin doaibmá searvvušin, mas mánát ja bargit ohppet ovttas ja guhtet guoimmisteaset. Oahppi servošis lea sadi iešguđetlágán oaiviliidda ja dovduide. Searvuš movttiidahtta mánáid ja bargiid juogadit roahkadit iežaset oaiviliid ja iskkadit ođđa doaibmanvugiid. Searvvuš, mii oba áigge árvvoštallá ja ovddida iežas doaimma, hástá iežas ja dovda ja atná ávkin iežas gievravuodaid.

⁸⁷ Árrabajásgeassinláhka 4 § ja HE 40/2018 vp, s. 85

Oahppi searvvuš atná árvvus earáid gudnejahtti ja olmmošlaš meannudeami. Searvvuš movttiidahtá sitkatvuhtii, geahččalit ja iskkadit áššiid ja suovvá maiddá meaddit dahjege feilet. Ovttasbargan ja oasálašvuoda vásáhusat nannejit servoša.

Searvvuš movttiidahtá bargiid iešárvoštallamii, dieđu ja máhttima juogadeapmái ja seammás ámmátlaš ovdáneapmái. Ovttas sohppojuvvon mihttomeriid ja bargguid guorahallan, iežas barggu jeavddalaš árvoštallan ja fuolaheaddjiid ja eará ovttasbargoguimmiid máhcahus ovddidit servoša oahppama. Maiddá ovdánahttinbarggus, árvoštallamiin ja dutkamušas ožžojuvvon diehtu lea ávkin oahppama ovddideamis.

Stoahkamii ja vuorrováikkuheapmái movttiidahtti searvvuš

Stoahkamii movttiidahtti doaibmankultuvra dovda stoahkama váikkuhusa máná buresbirgejupmái ja oahppamii. Bargit fuomášit stoahkama ráddjejeaddji dahkkiid ja ovddidit stoahkama ovddideaddji doaibmanvugiid ja oahppanbirrasiid. Mánáin ja bargiin lea vejolašvuhta vásihit ovttas buđaldeami ja stoahkama ilu. Searvvuš movttiidahtá buohkaid hutkáivuhtii, miellagovahusa geavaheapmái, iežaset ovdanbuktimii ja kreatiivavuhtii. Stoahkan oážžu oidnot ja gullot. Mánáid stoahkanálgagat, iskkadeamit ja vásáhusat ožžot saji, áiggi ja stoahkanráfi. Mánát ja rávesolbmot ožžot vejolašvuoda fokuseret stoahkamii.

Árrabajásgeassima doaibmankultuvrii gullá bargiid gaskasaš ovttasbargu ja vuorrováikkuhus fuolaheaddjiiguin ja lagasbirrasiin. Servoša lahtut gudnejahttet guhtet guoimmiset ja atnet ovttasbarggu árvvus. Searvvuš roahkasmahtá mánáid buori vuorrováikkuhussii ja servoša lahttun doaibmamii. Bargit dorjot mánáid veardásašgaskavuodaid riegádeami ja gáhttejit ustitvuodaid. Dorvvolaš searvvuš váldá beali ruossalasvuodaide ja oahpahallá vugiid daid čoavdimii.

Oasálašvuhta, ovtaveardásašvuhta ja dásseárvu

Inklusiiiva doaibmankultuvra ovddida oasálašvuoda, ovtaveardásašvuoda⁸⁸ ja dásseárvvu buot doaimmas. Mánáid, bargiid ja fuolaheaddjiid álgagat, jurdagat ja oaivilat adnojuvvojit árvvus. Dát eaktuda oasálašvuoda ovddideaddji doaibmanvugiid ja ráhkadusaid diđolaš ovddideami. Mánáid áddejupmi servošis, vuoigatvuodain, ovddasvástádusain ja välljejumiid čuovvumušain ovdána oasálašvuoda bokte. Mánáid sensitiiva vuhtiiváldin ja positiiva vásáhus das, ahte sin oaivilat váldojuvvojit vuhtii, nannejit oasálašvuoda. Mánáid ja fuolaheddjiid oassálastin doaimma plánemii, ollašuttimii ja árvoštallamii ovddida maid oasálašvuoda. Juohke bargi lea dehálaš bajásgeassinservošis.

Servoša lahtut deaivvadit ja meannudit ovtaveardásaččat fuolakeahhtá olbmui laktáseaddji dahkkiin⁸⁹. Ovtaveardásašvuhta ii mearkkaš seammalágánvuoda. Doaibmankultuvra ovddideami dáfus lea dehálaš, ahte bargosearvvuš ságastallá ovtaveardásašvuoda ja dásseárvvu guoski jurddašvugiin. Dan lassin galgá guorahallat, mo ovdamearkka dihte gillii, etnalašvuhtii, eallinoidnui, lámisvuhtii, sohkabeallái ja dan mánggabealatvuhtii laktáseaddji jurddašvuogit

⁸⁸ Árrabajásgeassinláhka 3 § 1 momeanta 6 oassi

⁸⁹ Ovtaveardásašvuodaláhka (1325/2014) 7 ja 8 §

vuhttojit ságain, láhtain, daguin ja doaibmanvugiin. Vuorrováikkuhusa ja giellageavaheami mállat ja vierut doaibmat stereotiippalaš ovdagáttuid mielde sirdásit mánáide. Árrabajásgeassin lea sohka beallesensitiivvalaš. Bargit roahkasmahttet mánáid dahkat válllejumiid almmá sohka beallái dahje eará olbmui laktáseaddji áššiide čadnojuvvon stereotiippalaš rollaid ja ovdagáttuid. Bargit fuomášit, juos mánáid deaivvadeamit eai leat ovtta veardásaččat, ja váldet daidda beali fiinnadovddolaččat ja jearggalaččat. Positiiva ja movttiidahtti vuorrováikkuheapmi doarju máná identitehta ja iešdovddu ovdáneami.

Kultuvrraid mánggahámatvuohta ja gielladiđolašvuohta

Árrabajásgeassin lea oassi kultuvrralaččat nuppástuvvi ja mánggahámat servodaga. Kultuvrraid mánggahámatvuohta lea resursa. Vuoigatvuohta iežas gillii, kultuvrii, oskkui ja eallinoidnui lea vuodđovuoigatvuohta servošis. Árrabajásgeassin atná sihke árvvus ja ávkin mánggahámat kulturárbbi, riikkagielaid ja servoša ja birrasa kultuvrralaš, gielalaš ja eallinoidnui laktáseaddji mánggahámatvuođa. Dát gáibida bargiin dieđu kultuvrraid ja eallinoainnuid birra ja dáiddu oaidnit ja áddet áššiid iešguđetlágán geahččanguovlluin ja ádestallat nuppi sajádaga. Iešguđetlágán jurddašan- ja doaibmanvugiid birra ságastallo soabalaččat. Ođđa ovttasbargovuogit ráhkaduvvojit. Seammás ovddidit kultuvrralaččat bistevaš ovdáneami.

Gielladiđolaš árrabajásgeassimis diđoštuvvo ahte gielat leat mielde eallimis oba áigge ja juohke sajis. Bargit áddejit giela guovddáš mearkkašumi mánáid ovdáneamis ja oahppamis, vuorrováikkuheamis ja ovttasbarggus ja identitehtaid huksemis ja servodahkii gullamis. Mánggagielatvuođa čalmmustahttin doarju mánáid ovdáneami kultuvrralaččat mánggahámat máilmmis. Bargit galget diđoštít ahte sii leat mánáid gielalaš ovdagovat, ja giddet fuomášumi iežaset giellageavaheapmái. Bargit movttiidahttet mánáid geavahit giela mánggabealagit. Mánáid gielalaš vuolggasajit váldojuvvojit vuhtii, ja sidjiide addojuvvo áigi ja maid mánggabealat giellageavahandilálašvuođat.

Buresbirgejupmi, dorvvolašvuohta ja bistevaš eallinvuohki

Árrabajásgeassimis adnojuvvojit árvvus dearvvašlaš, dorvvolaš ja aktiivvalaš eallinvuogit. Árrabajásgeassinservošis mánát lihkadit mánggabealagit siste ja olgun ja garvet guhkesáigásaš čohkkáma. Mánáid buresbirgejumi ovddida dat, ahte sii ožžot vejolašvuođa ráfot ja vuoiñjastit beavvi áigge ja borrat doarvái mánggabealat, dearvvašlaš borramuša. Doaibmakultuvrra ovddideamis váldojuvvo vuhtii servoša vejolašvuohta doaibmat lotkadis ja fokuserema ovddideaddji birrasis. Čielga ja plánejuvvon, seammás maid dávgadis beaiveprográmma, ovddida buresbirgejumi.

Árrabajásgeassimis fuolahuvvo oba servoša fysalaš, psykihkalaš ja sosiála dorvvolašvuođas. Máná galgá suddjet veahkaválddis, givssideamis ja eará heađušteamis⁹⁰. Mánás lea vuoigatvuohta oazžut jedđehusa go dan dárbbáša. Árrabajásgeassimis ii dohkkehuvvo givssideapmi, veahkaváldi iige heađušteapmi. Givssideapmi fuomášuvvo, dasa váldo bealli ja dat eastaduvvo diđolaččat ja systemáhtalaččat oassin doaibmakultuvrra ovddideami. Guovddážis givssideami eastadeamis lea

⁹⁰ Árrabajásgeassinláhka 10 §

doarjut máná gaskavuodaid seammáahkásaččaiguin ja servodaga buresbirgejumi. Bargiin lea guovddáš rolla mánáid sosiála ja emotionála dáidduid hárbhallama ja ovdáneami doarjumis. Mánát oahpahallet dovdát ja čovdit ruossalasvuodaid soabalaččat. Heađuštan-, givssidan- dahje veahkaváldediliin bargit ságastallet ja ohcet čovdosiid ovtas mánáid fuolaheadjiiguin. Dorvvolašvuoda ovddideapmái gullet maiddái dáhpedorpmiid plánejuvvon easttadeapmi ja gohcin, dorvvolašvuodabajásgeassin ja doaibmansajiin ja biergasiin fuolaheapmi. Árrabajásgeassin gáibida doaibmi ja čatnasan dorvvolašvuoda jođiheami ja bargiid, geat hálddašit dorvvolašvuhtii laktáseaddji áššiid.

Doaimmas váldojuvvo vuhtii ekologalaččat, sosiálalaččat, kultuvrralaččat ja ekonomalaččat bastevaš eallinvuogi vealtameahttunvuhta. Mánát ohppet láhttet vásttolaččat luondus ja birrasis árgga válljejuumiid ja doaimmaid bokte. Árrabajásgeassin ovddida biergasiid ja doaibmansajiid oktasašgeavaheami, govtolašvuoda, seastevašvuoda, divvuma ja ođđasit geavaheami.

3.2 Árrabajásgeassima oahppanbirrasat

Árrabajásgeassima ulbmilin lea sihkkarastit gárgedeaddji, oahppama ovddideaddji, inklusiiva, dearvvašlaš sihke dorvvolaš ja easttahas oahppanbirrasa⁹¹. Oahppanbirrasiin dárkkuhit doaibmansajiid, báikkiid, servošiid, geavadagaid, biergasiid ja dárbašiid, mat dorjot mánáid ovdáneami, oahppama ja vuorrováikkuhusa. Oahppanbirrasa doaba sisttisdoallá árrabajásgeassimis earret eará fysalaš, psykihkalaš ja sosiála aspeavtta. Oahppanbirrasat ráhkaduvvojit nu ahte árrabajásgeassimii árahuvvon mihttomeriid lea vejolaš juksat ja ahte dat dorjot mánáid dearvvaš iešdovddu ja sosiála- ja oahppandáidduid ovdáneami. Ergonomiija, ekologalašvuhta, loaktin, easttahasvuhta ja doaibmansajiid čuovggat, akustihkka, sisáimmu kvalitehta ja čorgatvuhta váldojuvvojit vuhtii oahppanbirrasiid huksemis ja ovddideamis.

Mánát oassálastet oahppanbirrasiid plánemii ja huksemii. Oahppanbirrasat galget doarjut mánáid lunddolaš sáhkkii vuoda ja oahppama hálu ja oahpistit stoahkamii, fysalaš aktiivlašvuhtii, dutkamii ja dáiddalaš ovdanbuktimii ja vásiheapmái. Mánás galgá leat vejolašvuhta dutkat máilmmi buot áiccuiguin ja oba gorudiin. Oahppanbirrasat fáallet mánáide molssaeavttuid miela miel buđaldeapmái, mánggabealat ja johtilis lihkeadeapmái, stoahkamii ja spealuide ja ráfálaš orodeapmái ja vuoiñgasteapmái. Mánáid ideat, stohkosat ja barggut oidnojit oahppanbirrasiin.

Oahppanbirrasis sáhtta ollašuhhtit mánggalágán pedagogalaš doaimmaid. Oahppanbirrasat rivdet dárbbu mielde. Bargit galget váldit vuhtii mánáid beroštumiid, individuála dáidduid ja dárbbuid ja árrabajásgeassima ollašuhhtima prinsihpaid (lohku 4). Árrabajásgeassin ollašuhhto njuovžilit sierrasturrosaš joavkkuiguin, main buot servoša lahtuin lea vejolašvuhta oassálastit doibmii ja vuorrováikkuheapmái. Pedagogalaččat plánejuvvon joavkkuin doaibman ovddida mánáid ja bargiid fokuserema ja mánnáguovdilis doaimma.

Oktasaččat sohppojuvvon njuolggadusat ja doaibmanvuogit veahkehit hukset oahppanbirrasa, mas lea dorvvolaš, earáid gudnejahtti ja oktasašvásttolaš atmosfeara. Dorvvolaš atmosfearas mánát ožžot

⁹¹ Árrabajásgeassinláhka 3 § 1 momenta 2 oassi ja 10 §

čájehit iežaset dovdduid ja bargit veahkehit sin daid ovdanbuktimis ja ieštivremis. Bargit roahkasmahttet mánáid jearrat, ja vástidit sin jearaldagaide.

Oahppanbirrasat plánejuvvojit ja huksejuvvojit nu ahte dat nannejit ovtaveardásašvuoda ja sohkabeliid dásseárvvu. Dát dahká vejolažžan árbevirolaš sohkabeallái laktáseaddji stereotiippaid biđgema. Oahppanbirrasat ovddidit mánáid gielalaš ovdáneami ja gielladiđolašvuoda ja čalmmustahttet kultuvrralaš mánggahámatvuoda.

Luondu, šiljut, stoahkangiئتit ja eará huksejuvvon birrasat leat maiddái árrabajásgeassima oahppanbirrasat. Dat fáallet vásáhusaid, materiálahid ja mánggabealat stoahkan- ja dutkanvejolašvuodaid. Dat leat báikkít, gos mánát lihkadit, ožžot vásáhusaid luonddus ja ohppet.

Mánáin galget leat oažžumis ja geavahusas doarvái mánggabealat, ahká heivvolaš, pedagogalaš ja dorvvolaš stoahkan- ja doaibmanbiergasat. Doaibmanbiergasiid galgá válljet mánáid individuála dárbbuid ja beroštumiid mielde. Teknologiija gullá mánggabealat ja máná oasálasti oahppanbirrasii. Diehto- ja gulahallanteknologalaš biergasat, heivehusat ja birrasat geavahuvvojit árrabajásgeassimis ulbmildiđolaččat. Mánát sáhttet geavahit iežaset diehto- ja gulahallanteknologalaš rusttegiid, duhkorasaid ja eará biergasiid nu mo árrabajásgeassima lágideaddji mearrida, ja daid geavaheamis sohppojuvvo fuolaheddjiiguin.

Ovttasbargu eará doibmiiguin sihke fysalaš ja virtuála galledeamit ovdamearkka dihte girjerádjui, museai, kulturárbebáikkiide, konsearttaide, teáhterii ja fuolaheaddjiid bargosajiide riggodahhttet mánáid oahppanbirrasiid. Oahppanbirrasiid plánen fálla maiddái vuogas ovttasbargovejolašvuoda fuolaheaddjiide ja bargiide.

3.3 Ovttasbargu árrabajásgeassimis

Ovttasbarguin ovddidit árrabajásgeassima mihttomeriid ja árrabajásgeassima alladását pedagogalaš doaimma. Ovddasvástádus ovttasbarggu ollašuvvamis ja plánemis lea árrabajásgeassima lágideaddjiin⁹².

Ovttasbargu fuolaheaddjiiguin

Ovttasbargu fuolaheaddjiiguin lea dehálaš oassi árrabajásgeassima⁹³. Ovttasbarggu ulbmilin lea fuolaheaddjiid ja bargiid oktasaš čatnaseapmi mánáid dearvvaš ja dorvvolaš bajásšaddama, ovdáneami ja oahppama ovddideapmái. Luohttámuša huksen, dásseárvosaš vuorrováikkuhus ja bargiid ja fuolaheaddjiid gaskasaš gudnejahttin dorjot bajásgeassinbarggu.

Bajásgeassinbargui laktáseaddji árvvuin, mihttomeriin ja ovddasvástádusain ságastallo sihke bargiiguin ja fuolaheaddjiiguin. Ovttasbargu vuodđuduvvá vuorrováikkuhussii ja gáibida

⁹² Árrabajásgeassinláhka 7 §

⁹³ Árrabajásgeassinláhka 3 § 1 momeanta 10 oassi

árrabajásgeassima bargiin doaimmalašvuoda ja aktiivvalašvuoda. Bearrašiid mánggahámatvuolta, mánáid individuála dárbbut ja fuolaheaddjiide ja vanhemiidda laktáseaddji jearaldagat válđojuvvojit vuhtii ovttasbarggus. Dárbbu mielde ságastallamiin geavahuvvo dulkka, ja ná sihkkarastojuvvo guovttebealat áddejupmi⁹⁴.

Ovttasbarggus sáhttet leat iešguđetlágán barggut ja hámit mánáid árrabajásgeassima áigge. Mánáid beaivválaš dáhpáhusat ja vásáhusat juogaduvvojit fuolaheaddjiiguin. Ságat, mat movttiidahttet ja govvidit máná ovdáneami ja oahppama positiivvalaččat, leat dehálaččat. Fuolaheaddji ja bargiid fuomášumit ja ságastallamat máná beavvi birra dorvvastit máná buresbirgejumi.

Ovttasbarggus lea erenomáš stuorra mearkkašupmi sirdášanáigodagain. Dákkár sirdášanáigodagat leat ovdamearkka dihte máná álggaheapmi árrabajásgeassimis, sirdáseamit árrabajásgeassima áigge, beaiveruovttu molsun ja ovdaoahpahusa álggaheapmi. Oktasaš ságastallamis lea erenomáš rolla máná árrabajásgeassinplána čállimis (lohku 1.3). Ovttasbarggu mearkkašupmi fuolaheaddjiin stuorru máná ovdáneami ja oahppama doarjaga plánedettiin ja ollašuhdetettiin (lohku 5). Luhtolaš atmosfeara dahká vejolažžan fuolaheaddji ja bargiid gaskasaš ovttasbarggu maiddái hástaleaddji dilálašvuodain, ovdamearkka dihte dalle, go lea fuolla máná buresbirgejumis.

Mánáid fuolaheaddjiin galgá leat vejolašvuolta oassálastit árrabajásgeassima doaimma ja bajásgeassinbarggu mihttomeriid plánemii ja ovddideapmái ovttas bargiiguin ja mánáiguin. Diehto- ja gulahallanteknihkka ávkkástallojuvvo ovttasbarggadettiin fuolaheaddjiiguin. Ovttasbargu sáhttá doarjut maiddái fuolaheaddjiid gaskasaš vuorrováikkuhusa. Fuolaheaddjiid fierpmáiduvvan ja oktasaš doaimma iešguđetlágán dilálašvuodain nanne searvvušvuoda ja doarju bargiid barggu.

Ovttasbargu eará beliiguin

Ovttasbarggu ulbmilin lea sihkkarastit ahte alladásat árrabajásgeassin ollašuvvá ja ovdána. Árrabajásgeassinláhka mearrida ahte gielddat galgá árrabajásgeassima ordnedettiin doaimmat mánggasuorggat servošis ja hukset dárbbášlaš ovttasbargoráhkadusaid⁹⁵. Priváhta bálvalanbuvttadeaddji galgá dárbbu mielde doaimmat mánggasuorggat ovttasbarggus⁹⁶.

Árrabajásgeassima ovttasbargoguoimmit leat buot dakkár guovlluguovdasaš ja báikkálaš doaimmit, maiguin árrabajásgeassima lea vuogas ovttasbargat. Ovttasbargu ovdamearkka dihte eará oahpahasas, lihkeamis, girjerájus ja kultuvrras vástideaddji doibmiiguin ja eará lagasbirrasa doibmiiguin lasiha oahppanbirrašiid mánggabealatvuoda ja doarju árrabajásgeassima mihttomeriid. Árrabajásgeassima eará ovttasbargoguoimmit leat ovdamearkka dihte searvvit, eallinoaidnoservošat dego searvegoddit, boles ja biebmán- ja čorgenbálvalusat.

Gieldda árrabajásgeassima ja gieldda siste doaimmi priváhta árrabajásgeassinbálvalusaid buvttadeaddjiid gaskasaš ovttasbargu lea dehálaš. Árrabajásgeassima ordnejeaddjit sáhttet ovddidit

⁹⁴ Giellaláhka (423/2003) 18 § ja olgoriikkaláhláhka (301/2014) 203 §

⁹⁵ Árrabajásgeassinláhka 7 ja 22 §

⁹⁶ Árrabajásgeassinláhka 7 §

doaimmas ovttasbarggus allaskuvllaiguin, oahppolágádusaiguin, dutkanlágádusaiguin ja virgeoapmahaččaiguin.

Árrabajásgeassimis ovttasbarget maiddái mánáidrávvehaga ámmátolbmuiguin, mánáidsuodjalus- ja eará dearvvašvuodafuolahus- ja sosiálabálvalusbargiiguin. Ovttasbarggus lea erenomáš stuorra mearkkašupmi dalle, go muhtin dáin doibmiin lea fuolas máná ovdáneamis, buresbirgejumis dahje máná doarjaga plánemis ja lágideamis. Viiddes dearvvašvuodadárkkistus sisttisoallá árrabajásgeassinbargiid árvvoštallama vuollel skuvlaahkásaš máná birgemis ja buresbirgejumis árrabajásgeassimis, juos fuolaheaddji miehtá dasa čálalaččat. Árvvoštallan lea dehálaš oassi máná oppalaš bajásšaddama, ovdáneami ja buresbirgejumi árvvoštallama ja doarjaga dárbbu dovdáma mánggasuorggat ovttasbarggus.⁹⁷

3.4 Báikkálaččat mearridanvuloš áššit

Báikkálaš árrabajásgeassinplána govvida

- árrabajásgeassima doaibmankultuvrra ovddideami mihttomeriid ja ollašuttima sihke árvvoštallangeavadagaid
- inklusiiiva doaibmavugiid ovddideami ja ollašuttima
- árrabajásgeassima oahppanbirrasiid ja daid árvvoštallangeavadagaid
- fuolaheaddjiiguin ovttasbargama mihttomeriid ja geavadagaid
- mánggasuorggat ovttasbarggu mihttomeriid, ráhkadusaid ja doaibmanvugiid
- sierra ovttasbargovugiid árvvoštallangeavadagaid
- mot givssideapmái, veahkaváldái ja heađušteapmái váldet beali ja mo doaibmabijuid ollašuvvama čuvvot.

Árrabajásgeassima lágideaddji fuolaha das ahte buot árrabajásgeassima doaibmanovttadagat sáhttet dárkkálnuhttit iežaset doaibmankultuvrra, oahppanbirrasiid ovddideami mihttomeriid ja ovttasbargui laktáseaddji geavadagaid. Árrabajásgeassima lágideaddji mearrida dárkkálnuhttimiid čáliheamis báikkálaš árrabajásgeassinplánii.

⁹⁷ Stáhtaráđi ásahus rávvehatdoaimmas, skuvla- ja studerendearvvašvuodafuolahusas sihke mánáid ja nuoraid eastadeaddji njálmmi dearvvašvuodafuolahusas (338/2011) 7, 9 ja 13 § sihke árrabajásgeassinláhka 7 §

4. Árrabajásgeassima pedagogalaš doaimma plánen ja ollašuhttin

4.1 Pedagogalaš doaimma refereansarápma

Árrabajásgeassima pedagogalaš doaimma ja dan ollašuhttima govvida oppalašvuolta. Ulbmilin lea ovdđidit mánáid oahppama, buresbirgejumi ja viiddes máhttima (govus 1). Pedagogalaš doaimma ollašuvvá mánáid ja bargiid gaskasaš vuorrováikkus ja oktasaš doaimmas. Mánáid ieševttolaš, bargiid ja mánáid oktasaččat hutkojuvvon ja bargiid plánen doaimma dievasmahttet nuppit nuppiid. Árrabajásgeassima pedagogalaš doaimma hukse bajásgeassima, oahpahusa ja divššu ollisvuoda.

Govus 1. Árrabajásgeassima pedagogalaš doaimma refereansarápma.

Ulbmildidolaš ja inklusiiva doaimma vuodu huksejit sihke árvovuodđu (lohku 2.4), oahppanáddejummi (lohku 2.5), daidda vuodđuduvvi doaimmankultuvra (lohku 3) sihke mánggabelat oahppanbirrasat (lohku 3.2), ovttasbargu (lohku 3.3), bargovuogit (lohku 4.3) ja máná doarjja (lohku 5). Doaimma plánema vuodđun leat mánáid beroštumit ja dárbbut ja sin šaddanbirrasii laktáseaddji mearkkašahti áššit. Vuolggasadjin leat maiddái logus 4.5 govviduvvon oahppama viidodagat. Alladását pedagogalaš doaimma eaktun lea plánejuvvon dokumenteren, árvvoštallan ja ovdđideapmi (logut 4.2 ja 7). Viiddes oahppama mihttomearit stivrejit oassái doaimma plánema (lohku 2.7).

Báikkálaš árrabajásgeassinplánat dárkkálnuhttet pedagogalaš doaimma mihttomeriid ja prinsihpaid. Árrabajásgeassima iešguđetlágán doaimmanvuogit, bargiid ráhkadus ja eará iešvuodát válđojuvvojit vuhtii mihttomeriid dárkkálnuhttimis. Báikkálaš árrabajásgeassinplána ja mánáid árrabajásgeassinplánat (lohku 1.3) leat doaimma plánema vuolggasajit. Doaimma ollašuttu dan láhkái, ahte mánáin lea vejolašvuotta ovdánit oahppamis nu ahte sirdáseapmi árrabajásgeassimis ovdaoahpahussii dáhpáhuvvá njuovžilit.

4.2 Pedagogalaš dokumenteren

Pedagogalaš dokumenteren lea árrabajásgeassima plánema, ollašuttima, árvvoštallama ja ovddideami guovddáš bargovuohki. Pedagogalaš dokumenterema proseassa, dasa laktáseaddji fuomášumit, dokumeanttat ja daid dulkon, hábme áddejumi pedagogalaš doaimmas. Pedagogalaš dokumenteren dahká vejolažžan mánáid ja fuolaheddjiid oassálastima doaimma árvvoštallamii, plánemii ja ovddideapmái.

Pedagogalaš dokumenteren buvttada mánggabealat ja konkrehta dieđu mánáid eallimis, ovdáneamis, beroštumiin, jurddašeamis, oahppamis, dárbbuin ja mánájoavkku doaimmas. Ovttaskas dokumeanttaiguin, ovdamearkka dihte govaiguin, sárgosiiguin ja bargiid fuomášumiiguin, sáhttit dárkkodit mánáid ovdáneami ja oahppama. Pedagogalaš dokumenteren čalmmustahtá mánáid dieđuid, dáidduid, beroštumiid ja dárbbuid ja lea doaimma plánema vuodđun.

Plánejuvvon dokumenterema ulbmilin lea dat ahte bargit ohppet dovdat ovttaskas máná, áddet mánáid gaskasaš gaskavuodaid ja maiddái joavkku bargiid ja mánáid gaskasaš vuorrováikkuheami luonddu. Pedagogalaš dokumenterema ulbmilin lea ollašuttit árrabajásgeassima nu ahte vuolggasadjin leat mánáid dárbbut. Dokumenteremiin ožžojuvvon diehtu ja áddejumi adnojuvvo ávkin ovdamearkka dihte bargobájiid, oahppanbirrasiid, doaimma mihttomeriid, vugiid ja sisdoaluid bastevas hábmemis mánáid beroštumiid ja dárbbuid mielde. Máná árrabajásgeassinplána gullá pedagogalaš dokumenterema prosessii (lohku 1.3). Plánejuvvon pedagogalaš dokumenteren dárbbasuvvo maiddái mánáid addojuvvon doarjaga dárbbuid árvvoštallamis (lohku 5).

Guhkit áigodagas čohkkejuvvon dokumeanttat leat dehálaš oassi pedagogalaš doaimma árvvoštallama, bargiid doaimma iešárvvoštallama (lohku 7.1) sihke doaimmankultuvrra ovddideami.

4.3 Mánggabealat bargovuogit

Bargobájiid válljema stivrejit árrabajásgeassimii ásahuvvon barggut ja mihttomearit ja lassin mánáid ahki, dárbbut, gáibádusat ja beroštumit. Doaimmalašvuoda, kreatiivavuoda ja oasálašvuoda ovddideaddji oahppanvuogit leat mánáide lunddolaš oahppanvuogit. Dákkárat leat ovdamearkka dihte mánáid ieševttolaš ja bagadallon stoahkan, dutkan, lihkašapmi ja dáiddalaš iskkadeapmi ja ovdanbuktin. Doaimma atná ávkin diehto- ja gulahallanteknologalaš biergasiid, applikašuvnnaid ja

birrasiid. Mánnggabealat bargovuogit leat sihke oahpahusa čuozáhagat ja bargoneavvut. Dán dihte lea dehálaš, ahte bargit oahpistit mánáid iskkadit ja geavahit iešguđetlágán bargovugiid iešguđet sturrosaš joavkkus ja maid iehčanassii. Mánát ohppet jearadit, imaštallat, árvoštallat ja čoavdit čuolmmaid ovttas.

Bargiin gáibiduvvo ámmátdáidu ja hearkivuohta fuomášit pedagogalaš vejolašvuođaid iešguđetlágán dilálašvuođain. Dát oidno earret eará dáidun fuobmát mánáid álgagiid ja dovdduid ja rievdadit iežas doaimma daid mielde. Mánáid álgagat sáhttet leat fysalaččat ja sáneheamit, nuba daid ádden ja daidda vástideapmi gáibida bargiin sensitiiva mieldeorruma ja máná buori dovdamas.

Mánát oassálastet bargobájiid plánemii ja válljemii iežaset vejolašvuođaid mielde. Mánás galgá leat vejolašvuohta dutkat máilmmi buot iežas áiccuiguin ja oba gorudiin ja iskkadit iešguđetlágán bargovugiid. Molsašuddi bargovuogit fáallet sierraahkásaš ja sierraláhkái oahppi mánáide lihkestuvvama vásáhusaid. Mánnggabealat bargovuogit gáibidit mánnggabealat oahppanbirrasiid. Bargit ja mánát geavahit iežaset máhtu ávkin iešguđetlágán bargovugiin ja sii maiddá iskkadit ja ovddidit daid.

4.4 Stoahkan ovdáneami, oahppama ja buresbirgejumi gáldun

Stoahkan lea guovddáš doaibmanvuohki árrabajásgeassimis. Árrabajásgeassima bargun lea fállat buot mánáide vejolašvuođaid iešguđetlágán stohkosiidda. Stoahkan ovddida máná ovdáneami, oahppama ja buresbirgejumi. Máná oahppá stoahkamiin, muhto sutnje stoahkan ii leat diđolaš oahppanvuohki muhto baicce vuohki orrut, eallit ja hábmet máilmmi. Vásáhusat, mat boktet mánáid dovdduid, sáhkkiivuoda ja beroštumi, ávžžuhit stoahkat.

Mánái stoahkama mearkkašupmi riegáda stohkosiin. Máná illuda ja návddaša stoahkamis. Stoahkama áigge mánát leat aktiiva doaibmit: sii lađastallet ja dutket birastahtti máilmmi ja huksejit sosiála gaskavuodaid ja mearkkašumiid iežaset vásáhusaide. Stoahkama áigge mánát huksejit áddejumi alddis ja eará olbmuin. Stoahkama áigge mánát sihke ádestallet earáid ja ráhkadit odđa áššiid ja heivehit dan, maid oidnet. Seammás sii simulerejit ja dárkkodit iežaset nieguid ja doaivagiid. Miellagovahusa bokte mánát sáhttet iskkadit iešguđetlágán rollaid ja ideaid, maid eai muđuid sáhtáshedje ollašuttit. Stohkosiin mánát sáhttet gieđahallat váttis vásáhusaid. Stohkosiin lea dorvvolaš geahččalit, iskkadit ja dahkat feallaid.

Stoahkan ovttasta dehálaš oahppama ovddideaddji elemeanttaid: movtta, ovttasbargama ja iežas dáidduid hástima. Stoahkan ovdána ja oazžu sierra hámiid odđa vásáhusaid bokte. Bargiid ja mánáid ja mánáid gaskasaš vuorrováikkus hukse vuodu jurddašemi, giela ja stoahkandáidduid ovdáneapmái. Mánát dárkkodit, iskkadit ja ohppet servoša njuolggadusaid stohkosiid bokte. Joavkkus stoahkan oahpaha máná stivret iežas dovdduid ja háluid ja váldit vuhtii earáid oaiviliid. Stoahkan nanne searvvušuoda ja positiiva atmosfeara.

Stoahkan lea árrabajásgeassima guovddáš bargovuohki. Pedagogalaš doaimmas stohkosat ja stoagusmáilmmiit sáhttet sisttisdoallat ja ovttastit ovdamearkka dihte drámá, improvisašuvnna ja

máidnasiid. Bargit galget váldit vuhtii fuolalaš dutkama, spontána ja kreatiiva ovdanbuktima ja johtilis lihkanstohkosiid váikkuhusa máná buresbirgejupmái ja oahppamii. Iešguđetlágán dilálašvuodaid sáhtta riggudit stoaguslágán doaimmain. Divttat, sátneleaikkat, lávlagat ja oktasaš suohtastallan nannejit positiiva atmosfeara, mii doarju oahppama ja buresbirgejumi.

Bargit galget sihkkarastit mánáid stoahkanvejolašvuodaid inklusiiva prinsihpaid mielde, bagadallat stoahkama heivvolaččat ja fuolahit das, ahte buot mánáin lea vejolašvuolta oassálastit oktasaš stohkosiidda iežaset dáidduid ja válmášvuodaid mielde. Bargit galget addit mánáid stoahkamii ulbmildidolaš ja plánejuvvon doarjaga. Sii stivrejit stoahkama juogo stohkosiid olggobealde dahje nu ahte leat ieža mielde stohkosiin. Bargiid fysalaš ja psyhikkalaš mieldeorrun doarju mánáid gaskasaš vuorrováikkuheami ja eastada ruossalasvuodaid riegádeami.

Bargit galget geahčadit ja dokumenteret mánáid stoahkama. Stoahkama geahčadeapmi lasiha bargiid ádejjumi máná jurddašeamis, beroštumiin, dovdduin ja vásáhusain. Fuomášumit adnojuvvojit ávkin stoahkama ja eará doaimma plánemis ja bagadallamis. Mánáid stoahkanálgagiid fuomášeapmi ja heivvolaš vástideapmi daidda gáibida bargiin hearkivuoda, ámmátdáiddu ja sohkaallesensitiivavuoda.

Guhkesáigásaš stoahkan gáibida áiggi, ráfi, dili ja stoahkanbiergasiid ja materiálaid, mat leat heivvolaččat ja mánáide oažžumis. Oahppanbirrasat galget rievdat dávgasit stohkosiid mielde, dasgo stoahkanbirrasat sáhttet maiddáid rievddadit.

Mánáid kultuvrra ja mánáide oaivvilduvvon media dovdamuš veahkeha bargiid áddet mánáid stohkosiid. Maiddáid iešguđetlágán spealut sihke digitála biergasat ja applikašuvnnat fáallet stohkosiidda mánggalágán vejolašvuodaid. Stoahkamii movttiidahtti oahppanbirrasis maiddáid rávesolmmoš lea oahppi. Bargit ja fuolaheadjit ságastallet stoahkama mearkašumis ja mánáid stoahkamii laktáseaddji fuomášumiin. Ná ovddiduvvo stoahkama joatkašuvvan ruovttus dahje árrabajásgeassimis.

4.5 Oahppama viidodagat

Oahppama viidodagat govvidit árrabajásgeassima pedagogalaš doaimma guovddáš mihttomeriid ja sisdoaluid. Dat oahpistit bargiid ja mánáid plánet ja ollašuttit mánggabealat ja čavddis pedagogalaš doaimma. Mánáin lea vuogatvuolta oažžut mánggabealat vásáhusaid oahppama iešguđet suorggis. Oahppama viidodagat eai leat ollisvuodát, maid sáhtta ollašuttit sierra, dasgo daid fáttát ovtastuvvet ja vuogáiduvvet mánáid beroštumiid ja máhtu mielde. Oahppama viidodagat leat juogaduvvon ovdaoahpahusa oahppaplána vuodustusain⁹⁸ viđa ollisvuhtii:

- Gielaid rikkis máilbmi
- Ovdanbuktima mánga iešguđet hámi
- Mun ja min searvvuš

⁹⁸ Ovdaoahpahusa oahppaplána vuodustusat 2014

- Dutkkan ja doaimman iežan birrasis
- Bajásšaddan, lihkadan ja ovdánan.

Oahppama viidodagaid ovttaštahtti ja heiveheaddji pedagogalaš doaibma dahká vejolažžan áššiid ja fenomenaid viiddes dárkkodeami ja dutkama. Mánáid beroštumit ja jearaldagat leat doaimma guovddáš vuolggasadji. Fáttát sáhttet loktanit ovdamearkka dihte stohkosiin, máidnasiin, mátkkiin ja spontána mánáid ja bargiid dahje mánáid gaskasaš vuorrováikkusdilálašvuodain. Oahppama viidodagaid mihttomeriid gieđahallanvuohki molsašuddá vállejuvvon fáttáid, dilálašvuodaid ja mánáid oahppama mielde. Bargit galget sihkkarastit, ahte pedagogalaš doaibma ovddida sierraahkásaš mánáid ovdáneami ja oahppama.

Gielaid rikkis máilbmi

Árrabajásgeassima bargun lea nannet mánáid sihke **gielalaš dáidduid** ja **válmmašvuodaid** ja gielalaš identitehtaid ovdáneami. Árrabajásgeassin nanne mánáid sáhkkiivuoda ja beroštumi gielaide, teavsttaide ja kultuvrraide. Giela ovdáneami doarjun čatnasa máná mánggalohkandáiddu ovdáneapmái (lohku 2.7). Dan lassin das lea oktavuoha máná viiddes máhttimii, masa laktásit earret eará kultuvrralaš máhttin ja vuorrováikkus. Ovdáneaddji gielalaš dáidduid addet mánáide ođđa váikkuhanvugiid, vejolašvuodaid oasálašvuhtii ja aktiiva doaibmamii.

Giella lea sihke oahpahusa čuozáhat ja gaskaoapmi. Dainna mánná hálldaša iešguđetlágán dilálašvuodaid ja áššiid ja doaibmá vuorrováikkus earáiguin, ovdanbuktá iežas ja skáhppo dieđu. Árrabajásgeassima sihke mánggabehat giellabiras ja ovttasbargu fuolaheaddjiiguin dorjot mánáid gielalaš ovdáneami. Árrabajásgeassimis mánná oažžu positiiva ja jearggalaš máhcahaga iežas giellageavahan- ja vuorrováikkusdáidduin.

Árrabajásgeassimis doarjut juohke máná oahpahusgiela dáidduid ovdáneami. Bajásšaddamis ja oahpahusas váldit vuhtii, ahte mánát bajásšaddet sierralágan gielalaš birrasiin ja ahte sii sáhttet seamma áigge oččodit mánggaid sierra gielaide. Ruovttuid giellageavahan- ja vuorrováikkusvuogit molsašuddet, ja ruovttuin sáhttet hállat mánga giela. Árrabajásgeassin čalmmustahttá gielalaš ja kultuvrralaš mánggahámatvuoda ovttasbarggus máná fuolaheaddjiiguin. Dát fas doarju mánáid gielalaš identitehtaid ovdáneami. Lohku 4.6 gieđahallá gillii ja kultuvrii laktáseaddji dárkkánuhtti geahčanguovlluid.

Giela oahppama dáfus lea dehálaš diđoštít ahte seammaahkásaš mánát sáhttet leat eará muttuin gielalaš ovdáneami iešguđet dásis. **Gielalaš identitehtat ovdánit**, go mánát ožžot doarjaga ja veahki gielalaš dáidduid ja válmmašvuodaid guovddáš viidodagain.

Govus 2. Mánáid giela ovdáneami guovddáš viidodagat árrabajásgeassimis

Vuorrováikkuhusdáiddut ovdánit go mánát vásihit, ahte sin guldalit ja ahte sin álgagiidda vástidit. Bargiid sensitiivavuolta ja reageren maiddái mánáid sánehis ságaide lea dehálaš. Árrabajásgeassin movttiidahtta mánáid kommuniseret eará mánáiguin ja bargiiguin. Dát doarju mánáid vuorrováikkuhusdáidduid ovdáneami.

Gielalaš simulerema válljodat doarju mánáid **giela áddema dáidduid**. Jearggalaš doaimma sánálaš čilgen ja ságastallan viiddidit mánáid sátneráju. Iešguđetlágán árrabajásgeassindáhpáhusain geavahuvvo govvideaddji ja dárkilis giella. Maiddái govat, diŋggat ja láhttadeapmi geavahuvvojit dárbbu mielde.

Mánáid **hállandáiddu ovdáneapmi** čuvvojuvvo ja stivrejuvvo. Mánát ožžot roahkkatvuoda hállát iešguđetlágán dilálašvuodain sihke rávesolbmuiguin ja mánáiguin. Dát veahkeha mánáid sihke geavahit ja áddet hállujuvvo giela. Veháziid mielde giddejuvvo fuomášupmi maiddái suopmaniidda ja deattuhusaide.

Mánáid **giellageavahandáiddut** bagadallojit ja giellageavaheapmi guorahallo ovtas mánáiguin iešguđet dilálašvuodas. Mihttomearrin lea nannet máhtu geavahit giela iešguđet dilálašvuoda mielde. Mánát hárrjehallet muitalit, čilget ja hállat vurrolagaid. Dan lassin čiekŋalis mieldeeallin, humora geavaheapmi ja buriid dábiid oahpahallan nannejit mánáid giellageavahandáidduid. Oahpásmuvvan iešguđetlágán teavsttaide doarju giellageavahandáidduid ovdáneami ja veahkeha mánáid áicat hállujuvvo ja čállojuvvo giela erohusaid.

Mánáid gielalaš ovdanbuktin buorrána, go sin **gielalaš muitu** ja **sátnerádju** viidána. Bargit galget didolaččat doarjut dán ovdáneami. Gielalaš muittu ovdáneami dorjot ovdamearkka dihte divttat ja lávllastohkosat. Gielain leikošeapmi, namaheapmi ja govvideaddji sániid geavaheapmi ovddida mánáid gielalaš muittu ja sátneráju viidáneami. Dilálaš ságastallan, lohkan ja máinnasteapmi fáallet vejolašvuodaid suokkardit sániid ja teavsttaid mearkkašumiid ja oahpahallat ođđa doahpágiid áššeoktavuodain.

Lagasbirrasa iešguđet giela áiccadeapmi doarju mánáid **gielladidolašvuoda ovdáneami**. Bargit galget boktit ja lasihit mánáid beroštumi njálmmálaš ja čállojuvvo gillii ja veháziid maiddái lohkamii ja čállimii. Giela áiccadeapmi ja dutkan gidde mánáid fuomášumi sániid mearkkašumiide,

giela hámiide ja ráhkadusaide, dego sániide, stávvaliidu ja jietnadagaide. Mánát ožžot roahkkatvuodát čállit ja lohkat leaikkalaččat.

Árrabajásgeassimis geavahuvvon teavsttat leat riggát ja molsašuddit. Mánát oahpásmuvvet mánggabealat mánáidgirjjálašvuhtii. Bargit máinnastit mánáide ja movttiidahttet sin hutkat iežaset máidnasiid. Mánáid muitalusat, divttat ja sánalaš sáгат dokumenterejuvvojit. Árrabajásgeassin, mii doarju mánggalohkandáiddu, atná hállama lassin ávkin earret eará visuála, auditiiva ja audiovisuála ságaid ja teavsttaid.

Ovdanbuktima mánga iešguđet hámi

Árrabajásgeassima bargun lea ulbmildidolaččat doarjut mánáid sihke **musihkalaš, govalaš, giehtaduojalaš, sánalaš** ja **gorutlaš ovdanbuktima** ovdáneami ja oahpásmahttit sin iešguđet dáiddasuorgái ja kulturárbaí. Mánáid ovdanbuktimii lea mihtilmas oppalašvuolta ja ovdanbuktima iešguđetlágán hámiid kreatiiva ovtastallan. Dáiddalaš vásiheapmi ja ovdanbuktin ovddidit mánáid oahppanvejolašvuodaid, sosiála dáidduid, positiiva iešgova ja válmmašvuodaid áddet ja lađastallat birastahtti máilmmi. Jurddašan- ja oahppandáiddu ovdánit, go mánát dutket, dulkojit ja huksejit mearkkašumiid iešguđetlágán ovdanbuktindáidduid hárjehallama bokte. Dáidu govahallat ja hukset miellagovaid lea dehálaš maiddái máná ehtalaš jurddašeami ovdáneami dáfus. Kulturárbaí, dáidagii ja ovdanbuktima iešguđetlágán hámiide oahpásmuvvan nanne maiddái máná mánggalohkandáiddu, oassálastima ja váikkuheami.

Kultuvra lea dehálaš oassi máná identitehtas. Árrabajásgeassin fállá mánáide vejolašvuodaid oaidnit ja vásihit mánggabealagit dáidaga ja eará kultuvrra. Dáidagii ja kultuvrii laktáseaddji vásáhusat nannejit mánáid návccaid áddet, geavahit ja buvttadit kultuvrra. Seammás mánát ohppet áddet dáidaga ja kulturárbbi mearkkašumi ja árvvu.

Ovdanbuktima iešguđetlágán hámit fáallet mánáide vejolašvuodaid vásihit ja hábmet máilmmi vugiin, mii guoskkaha ja movttiidahtta sin. Dáiddalaš ovdanbuktin fállá mánáide movttiidahtti vugiid čalmmustahttit áiccuid, dovdduid ja kreatiiva jurddašeami. Mánát oahpásmuvvet ovdanbuktima iešguđetlágán hámiide mánggain áiccuin nu ahte sii atnet ávkin iešguđetlágán bargobájiid, oahppanbirrasiid ja lagasbirrasa kulturfálaldaga. Oahppanbirrasiid estetihkka, movttiidahttivuolta, mánggabealat biergasat ja materiálat ja doarvái buorre bagadeapmi leat dehálaččat dalle, go mánát oahpásmuvvet ovdanbuktinvugiide.

Dáiddabajásgeassin sisttisoallá sihke spontána ja ovddalgihtii plánejuvvon doaimma. Ovdanbuktima ja oahppama proseassat deattuhit iskkadeami, dutkama ja bargama iešguđet muttu hárjehallama ja daid dokumenterema. Dáiddabajásgeassin doarju mánáid individuála ovdanbuktima ja addá doarvái áiggi ja saji mánáid oktasaš kreatiiva proseassaide. Bargiid, mánáid ja ovttasbargoguimmiid erenoamášmáhttu lea dáiddabajásgeassima resursa.

Árrabajásgeassima **musihkalaš ovdanbuktima** ulbmilin lea addit mánáide musihkalaš vásáhusaid ja nannet mánáid beroštumi ja gaskavuoda musihkkii. Bargit oahpistit mánáid eallámušlaš guldaleapmái ja jietnabirrasa áiccadeapmái. Mánáid válmmašvuodát hámuhit sihke musihka ja jiena

bistima, dási, čuođjanivnni ja fámu ovdánit stoaguslágán musihkalaš doaimma bokte. Mánát lávlot, diktejit, iskkadit iešguđetlágán čuojanasaid, guldalit musihka ja lihkadit ovttas bargiiguin. Mánát ožžot vásáhusaid vuodđoritmmain, sátneritmmain ja goruda čuojaheamis. Bargit roahkasmahttet mánáid geavahit miellagovahusa ja ovdanbuktit jurdagiid ja dovdduid, maid musihkka bohciidahtta, ovdamearkka dihte muitaleami, govalaš ovdanbuktima dahje dánsuma bokte. Mánát maiddái ráhkadit musihka ovttas, hárhjehallet oanehis musihkkaovdanbuktimiid ja vásihit lihkostuvvama ilu ovdanbuktindilálašvuodain.

Govalaš ovdanbuktima ulbmilin lea ovddidit mánáid gaskavuoda govvadáidagii, eará visuála kultuvrii ja kulturárbaí. Mánáin lea vejolašvuotta návddašit govaid ráhkadeamis ja oažžut estehtalaš eallámušaid ja vásáhusaid dáidagiin. Mánát hárhjehallet iežaset govalaš jurddašemi, áiccadeami ja govaid dulkoma mánggabealat govvaovdanbuktimiin. Gova ráhkadandáiddut ovddiduvvojit mánga áiccu geavaheami bokte nu ahte dain lea oktavuotta eará ovdanbuktinhámiide. Málema, sárguma, huksema ja mediaovdanbuktimiid bokte mánát geahččalit iešguđetlágán gova ráhkadeami vugiid, biergasiid ja materiálaid. Mánát geahčadit govaid, dáiddabargguid, mediasisdoaluid, diŋggaid ja huksejuvvon birrasiid ja luonddu birrasiid, maid sii ieža leat ráhkadan. Bargit oahpistit mánáid dulkot ja muitalit iežaset jurdagiid govalaš ságaid birra. Govaid geahčadettiin mánát giddejit fuomášumi ovdamearkka dihte ivnniide, hámiide, materiálaide, gova ráhkadeaddjái, ovdanbuktinoktavuhtii ja dovdduide, maid govat bohciidahttet.

Mánát hárhjehallet plánema, hutkás čuolmmaid čoavdima, fiinnamotorihkka dáidduid, ráhkadusaid, materiálaid ja teknihkaid dovdamuša ja hábmema iešguđetlágán duddjonvugiiguin mat heivejit mánáide dego hábmemiin, čuohppamiin, huksemiin, goarrumiin ja duddjodaddamiin.

Duddjostallama ja ovdanbuktima ulbmilin lea fállat mánáide geahččaleami, dutkama, searvvušlaš bargama, vásiheami ja fuobmáma ilu ja návddašemi barggus, mas sin iežaset kreatiivavuotta ja giehtadáiddut oidnojit. Mánáin lea vejolašvuotta iskkadit, dutkat ja ovttastit iešguđetlágán dipma ja garra materiálaid ja oahpahallat barggus dárbašlaš giehtaduoji teknihkaid. Mánát ožžot ideaid ja ráhkadit iešguđetlágán dujiid ja biergasiid. Doaimmas lea vejolaš ovttas mánáiguin guorahallat ja atnit ávkin sihke mánáid duogážiidda laktáseaddji ja guovllu duodjeárbevieruid.

Bargit roahkasmahttet mánáid sánálaš ja gorutlaš ovdanbuktimii ovdamearkka dihte drámá, dánsuma ja stoahkama iešguđetlágán vugiiguin. Ulbmilin lea ahte hárhjehusat ja stohkosat fáallet mánáide vejolašvuotta mánggabealat gielalaš ja gorutlaš vásiheapmái, ovdanbuktimii ja gulahallamii. Áššit, mat badjánit mánáid iežaset miellagovahusas dahje maid sii leat vásihan ja fuomášan, gieđahallojit ovttas. Mánát ožžot vásáhusaid sihke spontána ovdanbuktimis ja oktasaččat plánejuvvon, ollašuhhton ja árvoštallon kreatiiva proseassas. Doaimma atná mánggabealagit ávkin ovdamearkka dihte mánáidgirjjálašvuotta, sátnedáidaga, teáhtera iešguđetlágán hámiid, dánsuma ja sirkusa.

Mun ja min searvvuš

Mánáid eallinbiras viidána go sii álggahit árrabajásgeassima ruovttu olggobealde. Ruovttu árbevieruid, doaimmanvugiid, árvvuid ja eallinoainnuid lassin mánát oidnet nuppelágán jurddašan- ja doaimmanvugiid. Árrabajásgeassima ulbmilin lea ovddidit mánáid válmmašvuodaid áddet lagasbirrasa mánggahámatvuotta ja hárhjehallat dan siste doaimmama. Barggu lahkoniit sihke **ehtalaš**

jurddašeami, eallinoainnuid, lagasservoša, mannanáiggi, dálááiggi ja boahhteáiggi ja media geahččanguovlluin. Doaibma sáhtá atnit ávkin máidnasiid, musihka, govvadáidaga, stoahkama, drámá, iešguđetlágán mediasisdoaluid, gussiid ja lagasbirrasa dáhpáhusaid. Mun ja min searvvuš - oahppama viidodat doarju erenomážit mánáid kultuvrralaš máhttimii, vuorrováikkuheapmái, ovdanbuktimii, jurddašeapmái ja oahppamii laktáseaddji viiddes máhttima (lohku 2.7).

Mánáid **ehtalaš jurddašeami** dáiddut ovdánit, go sii guorahallet iešguđetlágán dilálašvuodain badjáneaddji ehtalaš jearaldagaid dahje maid sii muđui háliidit suokkardallat. Temát sáhttet laktásit ovdamearkka dihte ustivuhtii, riektavuoda ja boasttuvuoda earuheapmái, vuoiggalašvuhtii dahje balu, morraša ja ilu fáttáide. Ehtalaš jearaldagat gieđahallojit mánáiguin nu ahte sii dovdet dorvvolašvuoda ja dohkkeheami. Mánát suokkardallet maddái joavkku njuolggadusaid ja daid vuodustusaid ovtas bargiiguin.

Árrabajásgeassima **eallinoaidnobajásgeassimis** mánát oahpásmuvvet vuosttaš sajis oskkoldagaide ja eará eallinoainnuide. Sáhttit dutkat ovtas mánáiguin maddái oskkoldagaid ja eallinoainnuid viidábut. Seamma láchkai dutkat maddái oskumeahttunvuoda. Ulbmilin lea ovddidit sierra eallinoainnuid gudnejahttima ja áddema ja doarjut mánáid kultuvrralaš ja eallinoidnui laktáseaddji identitehtaid ovdáneami. Mánát oahpásmuvvet iešguđetlágán eallinoainnuide ja daidda laktáseaddji árbevieruide. Lunddolaš vuogit oahpásmuvvat eallinoainnuide leat ovdamearkka dihte jahkodatgerdui laktáseaddji feasttat, dáhpáhusat ja beaivválaš dilálašvuodát, dego gárvodeapmi dahje boradeapmi. Mánáin lea áigi imaštallat ja guorahallat eallima jearaldagaid, mat leat sin miela alde.

Ovtasbargu fuolaheaddjiiguin lea oassi eallinoaidnobajásgeassima. Bearrašiid duogážit, eallinoainnut ja árvvut váldojuvvojit vuhtii ja gudnejahttojuvvojit. Eallinoaidnobajásgeassin doarju mánáid kultuvrralaš máhttimii, vuorrováikkuheapmái, ovdanbuktimii, jurddašeapmái ja oahppamii laktáseaddji viiddes máhttima (gč. lohku 2.7).

Lagasbirrasa mannanáiggi, dálááiggi ja boahhteáiggi guorahallan stivre mánáid beroštumi historjjálaš áššiide ja buori boahhteáiggi huksemii. Dan lassin mánát guorahallet iežaset šaddanbirrasa mánggabealatvuoda.

Mánáide duddjojuvvojit vejolašvuodát beassat sisa mannanáiggi dáhpáhusaide ja dilálašvuodaide. Dehálaš diehtogáldut leat mánát ja sin persovnnalaš historjá, lagasbirrasa lahtut, diŋggat ja birrasat ja maddái mánáid fuolaheaddjiid áššedovdámuš kulturárbbis. Mánát sáhttet oahpásmuvvat mannanáigái maddái ovdamearkka dihte iežaset áhkuid ja ádjáid mánnávuoda stohkosiid ja musihka bokte.

Mánát oahpásmuvvet dálááigái sin beroštahti ja áigeovuodilis áššiid bokte. Sii oahpahallet dárkkodit ja gudnejahttit lagasbirrasa. Sii dárkkodit earret eará olbmuid, sohkabeliid ja bearrašiid mánggahámatvuodta. Ulbmilin lea bajásgeassit mánáid áddet, ahte olbmot leat earalágánat, muhto ovttaárvosaččat.

Mannanáiggi ja dálááiggi lassin lea dehálaš guorahallat boahhteáiggi ja dan, mo mii sáhttit váikkuhit oiddolaš boahhteáiggi ollašuvvamii. Boahhteáiggi guorahallan sáhtta laktásit ovdamearkka dihte čuovvovaš jagiáiggi stohkosiid ja iežas oahppanbirrasa plánemii. Mánát sáhttet ovdamearkka dihte hukset boahhteáiggi miellagovahusmáilmmiid dahje guorahallat boahttevuoda sin geasuheaddji ámmáhiid bokte.

Árrabajásgeassimis **mediabajásgeassima** ulbmilin lea doarjut máná vejolašvuoda doaibmat aktiivvalaččat ja ovdanbuktit iežas iežas servošis. Mánát oahpásmuvvet iešguđetlágán mediaide ja iskkadit mediabuvttadeami dorvvolaš birrasiin. Mánát guorahallet iežaset eallima mediasisdoalu ja dan duođalašvuoda ovtta bargiiguin. Seammás sii hárhjehallet ovdáneaddji gáldo- ja mediakritihkalašvuoda. Bargit oahpistit mánáid geavahit media vásttolaččat nu ahte mánát vuhtiiváldet iežaset ja earáid buresbirgejumi. Mánát sáhttet gieđahallat media temáid ovdamearkka dihte lihkanstohkosiid, sárguma dahje drámá bokte.

Dutkkan ja doaimman iežan birrasis

Árrabajásgeassima bargun lea ráhkkanahhtit mánáid áiccadit, lađastallat ja áddet iežaset birrasa. Mánát ohppet dutkat ja doaibmat luonddus ja huksejuvvon birrasis. Árrabajásgeassin doarju mánáid **matemáhtalaš jurddašeami** ovdáneami ja maiddá nanne posiitiiva miellagova matematihkas. Árrabajásgeassin sisttisdoallá maiddá **birasabajásgeassima** ja **teknologijabajásgeassima**. Oahppanbirrasii laktáseaddji persovnnalaš fuomášumit, vásáhusat ja eallámušat veahkehit máná áddet sivva- ja čuovvumušgaskavuodaide ja maid ovdánit jurddašeaddjin ja oahppin. Mánáid ovdáneaddji dáidu namahit áššiid ja geavahit iešguđetlágán doahpágiid ovddida mánggalohkandáiddu.

Árrabajásgeassima ulbmilin lea fállat mánáide fuobmáma ja oahppama ilu **matemáhtalaš jurddašeami** iešguđet muttus. Mánát oahpásmuvvet matematihkkii ja dan viidodagaide sihke geahčadeami ja stoaguslágán doaimmaid bokte. Mánát ohppet giddet fuomášumi matematihkkii beaivválaš dilálašvuodain ja lagasbirrasis hámiide, meriide ja rievdadusaide. Bargit movttiidahttet mánáid guorahallat ja govvidit iežaset matemáhtalaš fuomášumiid ovdanbuktimiin ja dárkkodemiiin daid ovdamearkka dihte gorutlažžat iešguđetlágán gaskaomiid ja govaid bokte. Mánát ožžot vejolašvuodaide klassifiseret, veardádallat ja ordnet áššiid ja dinggaid ja gávdat ja buvttadit njuolggadusvuloš áššiid ja rievdadusaide. Mánát ohppet maiddá gávdat, guorahallat, árvoštallat ja čoavdit oahppanbirrasii laktáseaddji čuolmmaid.

Mánggabealat vuorrováikkuhusdilálašvuodat, stohkosat ja mánáid beroštahti materiálat dorjot lohkan-doahpaga ovdáneami. Bargit movttiidahttet mánáid ohcat lohkomeriid birrasis ja dáidduid lassánettiin laktit daid lohkosátnái ja nummirmearkkaide iežaset dáidduid mielde. Lohkoráido- ja namahandáiddut ovdánit ovdamearkka dihte divttaid ja loahppašuoŋaid hárhjehallamiin. Mánát iskkadit mihtideami ja hárhjehallet sajádat- ja gaskavuodaohpágiid ovdamearkka dihte lihkanstohkosiiguin, sárgumiin dahje iešguđetlágán gaskaomiiguin.

Iešguđetlágán hárhjehusat veahkehit mánáid hábmet dili ja dási. Mánát dutket stuhkaid ja hámiid ja duhkoraddet daiguin. Mánáide lágiduvvojit vejolašvuodat hukset, buđaldit ja hábmet, vai sin

geometralaš jurddašeapmi ovdána. Jándora ja jagiáiggiid áiccadeapmi rahpá mánáide áigi-doahpaga.

Birasbajásgeassima ulbmilin lea nannet mánáid luonddugaskavuoda ja vásttolaš doaibmama birrasis ja oahpistit sin bistevaš eallinvuohkái. Birasbajásgeassin sisttisdoallá golbma iešguđet aspeavtta: oahppan birrasa siste, oahppan birrasis ja birrasa bealis doaibman. Lagasluondu ja huksejuvvon biras leat sihke oahppama čuožáhagat ja oahppanbirrasat.

Luonddus ja huksejuvvon birrasis vánddardeapmi ja birrasa dutkan leat dehálaš oassi árrabajásgeassima. Positiiva vásáhusa bokte mánná oahppá návddašit luonddus ja lagasbirrasis ja su birasoktavuohta gievru. Mánát áiccadit luonddu fenomenaid iešguđet áiccu ja jagiáiggi mielde. Sii maid ságastallet daid birra ja dutket daid. Seammás mánát ohppet geavahit lundui laktáseaddji doahpágiid. Iešguđetlágán šattuid ja elliid dovdáma hárjehallan nanne luonddu dovdamuša. Mánát oahpahallet ohcat dieđu sin beroštahti áššiin. Luondu sáhtta leat maiddái estehtalaš vásiheami ja ráfoma báiki.

Mánát oahpistuvvojit gudnejahttit luonddu, dan šattuid ja elliid. Birasbajásgeassin veahkeha mánáid bajásšaddat bistevaš eallinvuohkái ja hárjehallat dasa laktáseaddji dárbbalaš dáidduid. Dákkár dáiddut leat ovdamearkka dihte ruskkatkeahkes vánddardeapmi, govttolašvuoda ja seastevašvuoda hárjehallan, boradeapmái laktáseaddji vásttolašvuoda, energiija seastin ja bázahusaid geahpideapmi ovdamearkka dihte dávviriid divvuma ja ođđasit geavaheami bokte. Seammás mánát ohppet giddet fuomášumi iežaset daguid váikkuhusaide. Lea dehálaš fuolahit das, ahte mánát dovdet ahte sáhttet daguinis váikkuhit bistevaš eallinvuohkái, muhto sii eai galgga guoddit menddo stuorra ovddasvástádusa mánnán bistevaš eallinvuogi bajásdoallamis.

Teknologiijabajásgeassima ulbmilin lea movttiidahttit mánáid oahpásmuvvat dutki ja iskkadeaddji bargovuohkái. Mánát ohppet maiddái áiccadit birrasa teknologiija ja hutkat iežaset kreatiiva čovdosiid. Bargit roahkasmahttet mánáid jearrat, ohcat jearaldagaide ovtta vástádusaid ja árvvoštallat daid.

Mánát oahpásmuvvet árgga teknihkalaš čovdosiidda ja diehto- ja gulahallanteknologalaš rusttegiidda ja applikašuvnnaide ja daid doaibmamii. Erenomáš fuomášupmi giddejuvvo mašiinnaid ja rusttegiid dorvvolaš geavaheapmái. Mánát ožžot vejolašvuoda ollašuhttit iežaset ideaid ovdamearkka dihte nu ahte iskkadallet sihke iešguđetlágán materiálad ja rusttegiid. Bargit movttiidahttet mánáid govvidit iežaset čovdosiid. Váttisvuodat čovdojit ja lihkestuvvamat ávvuduvvojit ovtta. Ulbmilin lea, ahte mánáid persovnnalaš vásáhusat boktet áddejumi das ahte teknologiija lea olbmo doaimmaid áigáiboađus. Doaibma sáhtta atnit ávkin lagasbirrasa teknologalaš čovdosiid, ovdamearkka dihte duhkorasaide ja eará árgga teknologalaš čovdosiid, ja dutkat daid doaibmanprinsihpaid.

Bajásšattan, lihkan ja ovdánan

Bajásšattan, lihkan ja ovdánan -oahppama viidodat sisttisdoallá **lihcadeapmái, biebmobajásgeassimii, dearvvašvuhtii ja dorvvolašvuhtii** laktáseaddji mihttomeriid.

Árrabajásgeassima bargun lea ovttas fuolaheaddjiiguin hukset vuodu eallinvuohká, mii atná árvvus dearvvašvuoda ja buresbirgejumi ja ovddida fysalaš aktiivvalašvuoda. Dát oahppama viidodat doarju erenomážit alddis fuolaheapmái ja árggadáidduide laktáseaddji viiddes máhttima.

Árrabajásgeassima ulbmilin lea movttiidahttit mánáid **lihkadit** mánggabealagit ja vásihit lihkadeami ilu. Mánát lihkadit ja stohket olgun miehtá jagi. Bargit fuolahit das, ahte bagadallon lihkadeami lassin mánáin leat doarvái vejolašvuodat beaivválaš ieševttolaš lihkadeapmái sihke siste ja olgun. Lihkadanbajásgeassin galgá leat jeavddalaš, mánggabealat ja ulbmildilolaš ja dan vuolggasadjin galget leat máná dárbbut. Doarvái buorre fysalaš aktiivvalašvuolta lea dehálaš oassi máná dearvvaš šaddama, ovdáneami, oahppama ja buresbirgejumi. Fysalaš aktiivvalašvuolta mearkkaša iešguđetlágán ja sierradássásaš lihkadanvugiid, dego stoahkama siste ja olgun, vánddardeami ja bagadallon lihkadeami. Joavkolihkadeapmi ovddida mánáid sosiála dáidduid, dego vuorrováikkuhus- ja ieštivrendáidduid. Fysalaš aktiivvalašvuolta galgá leat mánáid beaivvi lunddolaš oassi. Bargit ja fuolaheaddjit ovttas movttiidahttet mánáid lihkadit maiddá asttuáiggis iešguđetlágán báikkiin ja olgun iešguđetlágán birrasiin.

Árrabajásgeassima ulbmilin lea ovddidit mánáid gorutdovdámuša ja -hálddašeami ja motoralaš vuodđodáidduid dego dássedeaddu, lihkadeami ja biergasiid gieđahallama. Lihkadeamis adnojit ávkin sierra áicut ja iešguđetlágán materiálain ráhkaduvvon, lihkadeapmái movttiidahtti biergasat. Mánáid lihkadanbottu guhkkodat, intensitehta ja johtilvuolta galgá molsašuddat lunddolaččat. Mánát galget oazžut vásáhusaid okto, báraid mielde ja joavkkus lihkadeamis. Árrabajásgeassimis mánát vásihit iešguđetlágán lihkadanstohkosiid dego árbevirolaš šilljostohkosiid ja máinnas- dahje musihkkalihkadeami. Mánáin lea vejolašvuolta oahpahallat iešguđet jagiáigái mihtilmas vugiid lihkadit olgun.

Jeavddalaš ja bagadallon lihkadeamis lea stuorra mearkkašupmi mánáid oppalaš ovdáneapmái ja motoralaš oahppamii. Dán dihte mánáid motoralaš dáidduid plánejuvvon čuovvun lea dehálaš. Bargit galget plánet beaivvi ráhkadusa, sis- ja olgobirrasa ja doaimma sisdoalu nu ahte mánát sáhttet návddašit mánggabealat lihkadeamis iešguđetlágán dilálašvuodain. Lihkadanbiergasat galget leat mánáid geavahusas maiddá ieševttolaš lihkadeami ja stoahkama áigge. Árrabajásgeassimis váldojuvvo vuhtii lihkadanbiergasiid dorvvolašvuolta.

Borramušbajásgeassima ulbmilin lea ovddidit posiitiiva miellagovaid biepmus ja boradeamis ja doarjut mánggabealat ja dearvvašlaš borranvieruid. Mánát ohppet borrat doaimmalaččat, mánggabealagit ja doarvái. Hoahpohis boradanbottut oahpahit mánáide boradanráfi, čábbát láhttema ja ovttas boradeami kultuvrra. Mánát atnet ávkin mánga áiccu ja dutkama go oahpásmuvvet borramuša álgovuolgagii, bajiloidnui, čoahkkádussii ja smáhkii. Biebmui birra ságastallan, mitalusat ja lávlagat oahpahit mánáide bibmui laktáseaddji sániid.

Árrabajásgeassimis mánát suokkardit **dearvvašvuhtii** ja **dorvvolašvuhtii** laktáseaddji áššiid. Mánát ožžot válmmašvuodáid fuolahit iežaset dearvvašvuodas ja persovnnalaš hygienas. Bargit ságastallet mánáiguin lihkadeami, vuoiņgasteami ja buriid olmmošgaskavuodáid váikkuhusain buresbirgejupmái ja dearvvašvuhtii. Mánát oahpahallet dorvvolašvuhtii laktáseaddji áššiid beaivválaš dilálašvuodain. Dákkárat sáhttet leat earret eará gárvodan-, boradan- ja

stoahkandilálašvuodát ja olgun lihkeapmi. Mánáid ahkedását sáhkkiivuoda seksualitehtii ja gorudii bagadallat gudnejahttimin. Árrabajásgeassimis mánát hárhallet lagasjohtolagas lihkeami ja dorvvolaš lihkeapmái laktáseaddji njuolggadusaid ja vugiid. Ulbmilin lea doarjut mánáid dorvvolašvuoda dovddu, addit sidjiide válmmašvuodaid jearrat ja ohcat veahki ja doaibmat dorvvolaččat iešguđetlágán dilálašvuodain ja birrasiin.

4.6 Gillii ja kultuvrii gullelaš dárkilut aspeavttat

Árrabajásgeassinplána vuoduštusain gielalaš ja kultuvrralaš bealit gusket buot árrabajásgeassimii oassálasti mánáid. Mánáid molsašuddi gielalaš ja kultuvrralaš duogážit ja válmmašvuodát riggođahttet giela positiivvalaččat. Giella- ja kulturdiđolaš árrabajásgeassimis gielat, kultuvrrat ja eallinoainnut čatnasit árrabajásgeassinollisvuhtii.

Giela galgá fuolahit das, ahte mánná sáhhtá oážžut árrabajásgeassima máná eatnigillii, suoma-, ruota- dahje sámegillii. Mánnái, guhte geavaha seavagiela, sáhhtá addit árrabajásgeassima seavagillii. Árrabajásgeassima sáhhtá addit maiddáí románagillii.⁹⁹ Árrabajásgeassin sáhhtá lágiduvvot maiddáí eará gillii jos dat ii riskere árrabajásgeassinplána vuoduštusain áshuvvon mihttomeriid ollašuvvama. Dalle galgá fuolahit maiddáí mánáid eatnigiela, suoma- dahje ruotagiela dáiddu ovdáneamis. Bargiid, fuolaheaddjiid ja iešguđet kulturservoša gaskasaš ovttasbargguin ovddidit mánáid ja bearrašiid kulturárbevieru joatkašuvvama ja doarjut mánáid vejolašvuoda ovdanbuktit iežaset kulturduogážiid. Guovtte- ja mánggagielat birrasat roahkasmahttet mánáid vuorováikkuheapmái.

Árrabajásgeassimii oassálastet mánát, geat hállet eatnigiellan sihke **ruota-** ja **suomagiela**. Dáid guovttegielat mánáid gielalaš identitehta ovdána, go guktot gielat ožžot doarjaga ja mánáid arvosmahttet geavahit daid.

Sápmelaš árrabajásgeassima erenomáš mihttomearrin lea nannet mánáid sápmelaš identitehta ja diđolašvuoda iežaset kultuvrras ja addit mánáide vejolašvuoda oahppat sápmelaš árbedieđu ja - dáidduid. Sápmelaččat leat eamiálbmot, man vuoigatvuodas iežas gillii ja kultuvrii lea mearriduvvon vuodđolágas¹⁰⁰. Doaibma atná ávkin lagasbirrasa ja ovttasbarggu fuolaheaddjiiguin ja sámeservošiin. Dalle go árrabajásgeassin lágiduvvo mainna nu golbma sámeielas, dan erenomáš mihttomearrin lea nannet sámeigiela ovdáneami, áddema ja geavaheami. Ulbmilin lea lasihit mánáid válmmašvuodaid doaibmat sámeigielat birrasis, oahppat sámeigiela ja sámegillii. Bargit nannejit sámeigiela ja kulturárbbi seailuma ovttas vanhemiiguin.

Románamánáid árrabajásgeassima erenomáš mihttomearrin lea nannet mánáid positiiva identitehtaáddejiid ja diđolašvuoda iežaset historjjás ja kultuvrras ja lasihit mánáid oasálašvuoda servodagas. Dan lassin árrabajásgeassin doarju mánáid gielalaš ovdáneami ovttasbargguis mánáid fuolaheaddjiiguin ja románaservošiin. Mánáide lágiduvvojit vejolašvuodaid mielde dilálašvuodát

⁹⁹ Árrabajásgeassinláhka 8 § ja HE 40/2018 vp, s. 88–89 sihke seavagiellaláhka (359/2015)

¹⁰⁰ Suoma vuodđoláhka (731/1999) 17 § 3 momaanta

geavahit ja oahppat románagiela. Bargit nannejit románagiela ja kulturárbbi seailuma ovttasbarggus fuolaheaddjiiguin.

Seavagielat mánáid árrabajásgeassima sáhttá ollašuhttit seavagielat joavkkus dahje joavkkus, mas mánát geavahit sihke seavagiela ja hállojuvvon giela. Seavagiella sáhttá leat máná eatnigiella, vuosttaš giella dahje nubbi giella. Seavagielat mánát sáhttet leat bealjeheamit dahje sis sáhttá leat heajos dahje normála gullu. Seavagielat árrabajásgeassima ulbmilin lea ovttasbarggus mánáid fuolaheaddjiiguin doarjut ja nannet mánáid giella- ja kulturidentitehta nu ahte mánát ožžot vejolašvuoda oahppat ja geavahit suomelaš dahje somaruottelaš seavagiela. Ulbmilin lea maiddá lasihit mánáid válmmašvuodaid doaibmat iešguđetlágán giellabirrasiin ja nannet mánáid suomelaš dahje somaruottelaš seavagielat ovdanbuktima ja seavvinsátneráju.

Árrabajásgeassin doarju mánggabealagit **vierisgielat** ja **mánggagielat** mánáid gielladáiddu ja giella- ja kulturidentitehtaid ja iešdovddu ovdáneami. Suoma- ja ruotagiela dáidu ovddiduvvo ulbmildidolaččat ja pedagogaččat plánemiin gielalaš dáidduid ja válmmašvuodaid rájiid siste mánáid dárbbuid ja vejolašvuodaid mielde. Mánggabealat vuorrováikkusdilálašvuodát ja oahppanbirrasat fáallet mánáide vejolašvuodaid oahppat ja geavahit suoma- dahje ruotagiela nubbin giellan iešguđetlágán bajásšaddan- ja oahpahusdilálašvuodain. Suoma- dahje ruotagiela oahppama vuolggsadjin lea árgaeallima konkreta giella ja dan ovdanbuktinválmmašvuolta. Giela ádden- ja buvttandáidduid ovdáneapmi čatnasit oktii. Máná oážžu válmmašvuodaid fuomášumiid dahkamii ja iežas jurdagiid, dovdduid ja oaiviliid ovdanbuktimii dilálašvuhtii ja sutnje heivvolaš vuogi mielde. Oassi mánáin oahpásmuvvá suomelaš kultuvrii ja suoma- dahje ruotagillii easka árrabajásgeassimis. Máná giela ovdáneapmái laktáseaddji suoma-/ruotagillii oahpásmuvvama ja oahpahallama ii galgga buohtastahttit árrabajásgeassimis addojuvvon doarjagii (lohku 5). Fuolaheaddjit ožžot dieđu suomelaš árrabajásgeassima mihttomeriin, sisdoaluin ja vuogádagain. Bargit ja fuolaheaddjit ságastallet bearraša giellabirrasis, giellaválljejumiin, mánggagielat- ja kultuvrralaš identitehtaid hápmašuvvamis ja eatnigiela dahje -gielaid ovdáneami muttuin ja mearkkašumis. Árrabajásgeassin doarju máná ásaiduvvama suomelaš servodahkii.

Mánáide lágiduvvojit vejolašvuodaid mielde dilálašvuodát oahppat ja geavahit iežaset eatnigiela dahje eatnigielaid. Iežas eatnigiela ja suoma- dahje ruotagiela oahppan nubbin giellan hukse vuodu mánáid doaibmi guovtte- ja mánggagielatvuhtii. Ovddasvástádus máná iežas eatnigiela dahje eatnigielaid ja kultuvrra seailumis ja ovdáneamis lea ovdasajis bearrašis. Bargiid ja fuolaheaddjiid gaskasaš ságastallamiin lea dárbbu mielde dulka sihkkarastimin guovttebealat áddejumi.

Guovttegielat árrabajásgeassin

Guovttegielat árrabajásgeassima lágideapmi vuodđuduvvá gieldda dahje priváhta doaibmi mearrádussii. Guovttegielat árrabajásgeassima ulbmilin lea atnit ávkin mánáid árradis giela oahppama hearckesaigodaga nu ahte mánát ožžot erenomáš mánggabealat giellabajásgeassima. Mánát ožžot dilálašvuodaid oahppat ja geavahit gielaid doaimmalaččat ja leikkalaččat. Seammás huksejuvvo vuodđu eallinagi gielaid oahppamii. Ulbmilin lea, ahte mánggagielat biras boktá mánáid gielalaš sáhkkii vuoda ja hálu iskkadit. Ná lágiduvvon árrabajásgeassimis iešguđetlágán kultuvrraid deaivvadeapmi lea lunddolaš.

Guovttegielat árrabajásgeassin juohkašuvvá viiddit ja gáržžit árrabajásgeassimii. Gáržžit guovttegielat árrabajásgeassima ulbmilin lea boktit mánáid beroštumi ja posiitiiva doaladumi gielaidektui. Viiddes guovttegielat árrabajásgeassima ulbmilin lea addit mánáide válmmašvuodaid doaimmat guovtte- dahje mánggagielat birrasis.

Viiddes guovttegielat árrabajásgeassin

Ruovttueatnangielaidd árradis dievaslaš giellalávgun árrabajásgeassimis

Ruotagielat giellalávguma sáhtá lágidit suomagielat árrabajásgeassimis ja suomagielat giellalávguma ruotagielat árrabajásgeassimis. Dan lassin sihke suoma- ja ruotagielat árrabajásgeassimis sáhtá lágidit sámeagielat giellalávguma. Ruovttueatnangielaidd árradis dievaslaš giellalávgun lea prográmma, mii bistá árrabajásgeassima álggus vuodđoahpahusa lohppii. Árrabajásgeassima giella, ovdahpahusa ja skuvlla oahpahusgiella ja nubbi ruovttueatnangiella dahje sámeagiella hábmejit ollisvuoda. Árrabajásgeassima váldogiellan lea giellalávgungiella. Mánáid eatnigiela dahje eatnigielaidd ovdáneami dorjot ovtta ruovttuiguin ja fuolaheaddjiiguin. Doaimma ulbmilin lea, ahte bargit geavahit jearggalaččat dušše ovttá giela: giellalávgungiela dahje árrabajásgeassingiela. Bargit movttiidahttet mánáid geavahit giellalávgungiela, muhto mánáin galgá leat vejolašvuhta gulahallat maiddá iežaset eatnigiela. Ulbmilin lea, ahte mánát ožžot válmmašvuodaid sirdašuvvat ovdahpahussii, mii lágiduvvo giellalávgumin ja dan maŋŋá vuodđoahpahussii.

Eará viiddes guovttegielat árrabajásgeassin

Eará viiddes guovttegielat árrabajásgeassimis oassi doaimmas (unnimustá 25 %) ollašuttu man nu eará gillii go árrabajásgeassinlágas mearriduvvon árrabajásgeassingillii. Muhtin mánát sáhttet hállat giela iežaset eatnigiellan. Doaimma plánejuvvo nu ahte sierra giellajoavkkut ožžot doarvái doarjaga gielaset ovddideapmái. Joavkkuin sáhttet leat maiddá mánát, geaidda árrabajásgeassimis geavahuvvon gielaidd ii goabbáge leat sin eatnigiella. Árrabajásgeassima lágideaddji guorahallá iešguđet máná fuolaheaddjiin, doarjugo dákkár ordnadeapmi máná ovdáneami.

Guovttegielat árrabajásgeassin plánejuvvo nu ahte guovtti gillii lágiduvvon árrabajásgeassin hápmašuvvá ollisvuohčan, mas guktot gielat vuhttojit ja ovdánit veháziid mielde bargiid málle ja mánáid aktiivvalaš doaimma bokte. Juos vejolaš, bargit geavahit dušše juobbágoabbá giela aktiivvalaččat. Mánás galgá leat vejolašvuhta gulahallat maiddá iežas eatnigillii, suoma- dahje ruotagillii. Bargit movttiidahttet mánáid geavahit guktuid gielaide. Ulbmilin lea, ahte mánát ožžot válmmašvuoda sirdašuvvat juogo guovttegielat dahje suoma- dahje ruotagielat ovda- ja vuodđoahpahussii.

Gáržžit guovttegielat árrabajásgeassin

Gielladoarjaluvvon árrabajásgeassin

Gielladoarjaluvvon árrabajásgeassin oaivvilda árrabajásgeassima, mas vuollái 25 % doaimmas lágiduvvo jeavddalaččat ja plánavuložit man nu eará go árrabajásgeassinlágas meroštallon árrabajásgeassingillii. Ulbmilin lea gielaide oahppama doarjun, mánáid motiveren ja

giellaválljejumiid rigggudeapmi. Dan lassin ulbmilin sáhtta leat sirdašuvvan gielladoarjaluvvon dahje eará guovttegielat ovda- ja vuodđooahpahussii dahje eará árradis gielaide oahpahussii.

Giellabeassi

Giellabeassedoaimma mearkkaša árrabajásgeassimis doaimma, mii nanne mánáid dieđuid iežaset kultuvrras, ja mii fállá vejolašvuoda oahppat bearrašis dahje sogas hállojuvvon áitatvuloš unnitlogugiela dahje eamiálbmotgiela. Giellabeassedoaimma prinsihpat sáhttet muittuhit giellalávguna.

4.7 Báikkálaččat mearridanvuloš áššit

Báikkálaš árrabajásgeassinplána dárkkálnuhtta čuovvovaš pedagogalaš doaimma mihttomeriid ja prinsihpaid nu ahte dat váldá vuhtii mánáid agi, ovdáneami ja sierra doaimbmanvugiid iešvuodaid. Pedagogalaš doaimma mihttomeriid ja sisdoaluid iešguđet doaimbmanvugiin sáhtta dárkkálnuhttit báikkálaš plánain.

Báikkálaš árrabajásgeassinplána govvida ja dárkkálnuhtta

- pedagogalaš doaimma plánema ja ollašuttima prinsihpaid ja čuovvuma ja árvvoštallama geavadagaid
- árrabajásgeassima pedagogalaš dokumenterema prinsihpaid ja geavadagaid
- mánggabealat bargovugiid välljema ja geavaheami prinsihpaid
- geavadagaid, mat dorjot mánáid stoahkama inklusiiva prinsihpaid mielde
- oahppama viidodagaid mihttomeriid ja sisdoaluid
- máná beroštumiid ja oasálašvuoda vuhtiváldima pedagogalaš doaimma plánemis ja ollašuttimis
- iešguđet giella- ja kulturjoavkku árrabajásgeassima ollašuttima
- guovttegielat árrabajásgeassima ollašuttima, juos dat lágiduvvo
- vieris- ja mánggagielat mánáid suoma- dahje ruotagiela oahppama doarjaga
- bearraša giellaválljejumiide ja eatnigiela doarjumii laktáseaddji ovttasbarggu ja geavadagaid.

5. Máná doarjja

Mánás guhte oassálastá árrabajásgeassimii lea vuoigatvuohta oažžut almmolaš, beavttálmahttojuvvon dahje sierra doarjaga nu mot árrabajásgeassinlágas lea ásahuvvon¹⁰¹. Máná ovdáneami, oahppama ja buresbirgejumi ovddidit rivttesáigásaš, individuálalaččat čujuhuvvon ja doarjagiin mii lea heivehuvvon máná dárbbuide. Seammas eastadit máná váttisvuođaid, stuorruma, viidáneami ja riskka duvdašuvvat.

Doarjaga lágideami vuolggasadjin leat máná givrodagat sihke oahppamii, ovdáneapmái ja buresbirgejupmái laktáseaddji dárbbut. Máná guladettiin váldit vuhtii su agi ja ovdáneami. Árrabajásgeassimis doarjja huksejuvvo nu, ahte dat vástida máná individuála dárbbuid ja čovdosiid mat laktásit searvvušlašvuhtii ja oahppanbirrasiid. Árrabajásgeassin fuolaha das, ahte buot mánát vásihit dohkkeheami ja jovkui gullevažvuoda. Máná movttiidahttin ja lihkostuvvama vásáhusat dorjot máná positiiva iešgova ovdáneami. Beaiveruovttus dahje bearašbeaivedivššus máná doarjaga dárbu ja doaibmabijut čálihuvojit árrabajásgeassinplánii.

5.1 Doarjaga lágideami guovddáš prinsihpat ja ovddasvástádusat

Árrabajásgeassima ordnejeaddji¹⁰² lea geatnegahtton lágidit mánnái doarjaga, man mánná dárbbša beaiveruovttus dahje bearašbeaivedivššus. Máná doarjaga dárbbu dárbbšalašvuohta árvvoštallojuvvo ja doarjja lágiduvvo ájahalakeahhtá. Doarjja árrabajásgeassimis ordnejuvvo almmolaš, beavttálmahttojuvvon ja sierra doarjjan inklusii prinsihpaid mielde. Vuolggasajis juohke mánás lea vuoigatvuohta oažžut doarjaga iežas mánnájoavkkus iešguđetlágan njuovžilis ordnemiid bokte. Jos máná doarjaga dárbbut eaktudit dan, mánás lea vuoigatvuohta oassálastit árrabajásgeassimii smávvaajoavkkus dahje sierraajoavkkus.

Mánnái lea dehálaš, ahte doarjja joatkašuvvá jearggalaččat árrabajásgeassimis gitta ovdaoahpahussii ja go mánná sirdašuvvá vuodđooahpahussii.

Doarjaga ordnema ja ollašuttima ovddasvástádusat

Árrabajásgeassima ordnejeaddji mearrida doarjaga ordnema geavadagain, ollašuttimis, doaibmavugiin ja árvvoštallamis beaiveruovttus ja bearašbeaivedivššus. Árrabajásgeassima ordnejeaddji čuovvu ja árvvoštallá doarjaga váikkuhusa ja reahkkima.

Árrabajásgeassima ordnejeaddji mearrida ovtasbargoráhkadusain, ovddasvástádusain ja doaibmavugiin mat laktásit ovtasbargui fuolaheaddjiiguin ja mánggasuorggat ovtasbargui. Doarjaga lágideamis mearridit maiddá bargojuogu iešguđetge doibmiiguin mánggasuorggat ovtasbarggu oasil. Sosiála- ja dearvvašvuoda fuolahusa áššedovdit galget oassálastit árvvoštallama

¹⁰¹ Árrabajásgeassinláhka 15 a §

¹⁰² Gielda, gieldaovttastupmi dahje priváhta bálvaluslágideaddji, gč. lohku 1.1

ráhkadeapmái, juos árrabajásgeassima lágideaddji bivdá, ja juos doarjaga árvvoštallan eaktuda dan.¹⁰³

Árrabajásgeassima ordnejeaddji vástida das, ahte máná vuoigatvuohta oažžut árrabajásgeassima sierraoahpaheaddji bálvalusaid ja ahte vuoigatvuohta árrabajásgeassimii oassálastima eaktudan dulkon- ja veahkkebálvalusaide ja veahkkereidduide ollašuvvá¹⁰⁴.

Mearrádusa beavttálmahttojuvvon ja sierra doarjagis sihke doarjjabálvalusain bargá gieldda mas lea ovddasvástádus árrabajásgeassima ordnemis¹⁰⁵. Jos gažaldat lea priváhta bálvalanbuvttadeaddji buvttadan árrabajásgeassimis, mearrádusa dahká bálvalanbuvttadeaddji evttohusas gieldda gos árrabajásgeassima doaibmabáiki lea.

Jos mánná gii dárbbáša doarjaga, oassálastá eanetgo ovttá árrabajásgeassima ordnejeaddji¹⁰⁶ árrabajásgeassimii galgá doarjaga plánet, ollašuttit ja árvvoštallat ovttasbarggus¹⁰⁷.

Doarjaga dárbbu árvvoštallan, doarjaga lágideapmi sihke doaibmankultuvrra ja doaibmavugiid ovddideapmi gullet olles bargovehkii sin skuvlejumiid, bargogovaid ja ovddasvástádusaid mielde.

Doaibmabáikki jodiheaddji vástida árrabajásgeassimis addojuvvon alladásat doarjagis, dan ollašuvvamis ja bargoveaga áigedássidis máhttimis mánáid doarjaga dárbbuid vástideaddji vugiin¹⁰⁸. Jodiheaddji fuolaha, ahte bargoveahka pláne máná doarjaga oassin máná árrabajásgeassinplána. Plánejuvvon doarjja árvvoštallojuvvo máná dárbbuid mielde, unnimustá oktii jagis.

Mánás lea vuoigatvuohta árrabajásgeassima sierraoahpaheaddji bálvalusaide ja oahpahussii dallego su dárbu dan eaktuda. Sierraoahpaheaddji oassálastá máná doarjaga dárbbuid, doarjjadoaimmaid ja daid ollašuttima árvvoštallamii dárbbu mielde. Sierraoahpaheaddji fállan doarjja sáhttá leat dihto mánnái dárkkuhuvvon ja/dahje joavkkus ollašuttton oahpahus¹⁰⁹. Doarjja sáhttá leat jeavddalaš, oasse- dahje ollesáigásaš. Dan sáhttit ollašuttit seammaáigásašoahpahussan dahje ovttasoahpaheapmin ovttas máná joavkku oahpaheaddjin. Sierraoahpaheaddji áššedovdamuša atnit ávkin maiddái bargoveaga ja fuolaheaddjiid rávvemis¹¹⁰. Árrabajásgeassima oahpaheaddjin ja/dahje árrabajásgeassima sierraoahpaheaddjin gelbbolaš olmmoš lea ovddasvástádusas máná árrabajásgeassinplánii čálijuvvon doarjaga plánemis ja ollašuttima árvvoštallamis.

Bearašbeaivedivššár vástida mánáid doarjaga ollašuttimis iežas joavkkus. Doarjaga plánema ja árvvoštallama sáhttit dahkat ovttasbarggus árrabajásgeassima oahpaheaddjiin ja/dahje sierraoahpaheaddjiin¹¹¹. Dallego máná ovdu eaktuda, máná fuolaheaddjiiguin sáhttá soahpat, ahte mánná sirdašuvvá beaiveruktui árrabajásgeassimii vai oažžu dárbbášlaš doarjaga.

¹⁰³ Árrabajásgeassinláhka 15 d §

¹⁰⁴ Árrabajásgeassinláhka 15 c §

¹⁰⁵ Árrabajásgeassinláhka 15 e §

¹⁰⁶ Gieldda, gielddaovttastupmi dahje priváhta bálvaluslágideaddji, gč. lohku 1.1

¹⁰⁷ Árrabajásgeassinláhka 15 b §

¹⁰⁸ Árrabajásgeassinláhka 31 §

¹⁰⁹ Árrabajásgeassinláhka 15 c §

¹¹⁰ Árrabajásgeassinláhka 15 d §

¹¹¹ Árrabajásgeassinláhka 15 c §

Árrabajásgeassimis sáhttet leat maiddá dihto mánnái dahje jovkui gullevaš veahkit¹¹², geaid bargun lea doarjut máná dahje mánáid joavkkus ja dahkat vejolažžan sin oassálastima doibmii. Dát sáhtta maid oaivvildit ovdamearkka dihte dan, ahte veahkki veahkeha eará mánáid, go árrabajásgeassima oahpaheaddji doaibmá mánáin guhte dárbbáša doarjaga ja buktá vuorrováikkuhandilálašvuhtii máná individuála dárbbuide laktáseaddji pedagogalaš sisdoaluid.

5.2 Ovttasbargu doarjaga áigge

Árrabajásgeassin lágiduvvo ovttasbarggus nu, ahte buot mánát ožžot bajásgeassima, oahpahusa, divššu ja doarjaga man dárbbášit iežaset ovdáneami ja dárbbuid mielde¹¹³. Máná doarjja gáibida doaibmi báikkálaš ovttasbargoráhkadusaid ja searvvušlaš doaibmavugiid ovddideami.

Ovttasbargu mánáin ja fuolaheaddjiin

Vuolggasadjin árradis ja doarvái viiddis doarjagii lea fuolaheaddji ja árrabajásgeassima bargoveaga juogaduvvon diehtu mánás ja su dárbbuin. Fuolaheaddjiin ságastallo máná vuoigatvuodas doarjagii, doarjaga lágideami guovddáš prinsihpain ja mánnái lágiduvvon doarjagis ja doarjaga ollašuttima hámiin. Mánná oassálastá ovttasbargui dakkár vugiin, mii lea heivehuvvon su ahká ja čálganmuddui jus orru dárbu. Máná gullat ja su oaiivil váldojuvvo vuhtii.¹¹⁴

Bargit almmuhit fuolaheaddjái dalán, go mánás orrot leame ovdánan- dahje oahppanhástalusat dahje go bargit leat fuolas máná buresbirgejumis. Fuolaheaddjit ožžot dieđu mánnái laktáseaddji áššiid gieđahallamis, dieđuid skáhppomis ja daid luohpamis ja suollemassan doallamis¹¹⁵. Dulkon adnojuvvo ságastallamiin, jos lea dárbu. Máná doarjaga ollašuttima mihttomeriid sáhtta joksat buoremusat dalle, go buot oassebealit oassálastet ovttasbargui.

Mánná sáhtta oazžut doarjaga maiddá eará máná ja bearrašiid guoski bálvalusaid bokte. Lea dehálaš, ahte báikkálaš mánáid ja bearrašiid bálvalusat hábmejít jearggalaš ollisvuoda máná doarjaga lágideamis.¹¹⁶

Mánnggasuorggat ovttasbargu

Máná ovdu stivre mánnggasuorggat ovttasbarggu. Ovttasbargovugiid ja prinsihpaid galgá soahpat mánnárávvehagain, mánáidsuodjalusain, bajásgeassin- ja bearašrávvehagain ja eará sosiáladoaimma bálvalusaiguin dakkár dili várás, mas ságastallat máná áššiid birra dahje dárbbášit virgeoapmahaččaid. Mánnggasuorggat ovttasbargu ollašuttu ovdasajis dainna eavttuin, ahte

¹¹² Árrabajásgeassinláhka 35 ja 38 §

¹¹³ Árrabajásgeassinláhka 15 a §

¹¹⁴ Árrabajásgeassinláhka 15 d §, 4. momeanta

¹¹⁵ Árrabajásgeassinláhka 40–41 §

¹¹⁶ Árrabajásgeassinláhka 7 § ja HE 40/2018 vp, s. 87–88

fuolaheaddji lea addán dasa lobi. Ovttasbargu galgá čuovvut suollemassan doallama ja dieđuid addima guoski njuolggadusaid¹¹⁷.

Árrabajásgeassin lágiduvvo maiddá sierrabuohccedivššus. Árrabajásgeassinbálvalusaid ja buohcceviesu dahje eará vástideaddji institušuvnna gaskasaš ovttasbargu sihkkarastá árrabajásgeassima bistevašvuoda máná dili ja veadjima vuođul. Mánáid dorvvolaš olmmošgaskavuodaid seailumii giddejuvvo erenomáš fuomášupmi.

Máná soaitá dárbbasit guhkiduvvon oahppogeatnegasvuoda váttis lámisvuoda dahje buohcuvuoda dihte¹¹⁸. Mearrádus guhkiduvvon oahppogeatnegasvuoda álggaheamis ráhkaduvvo dávjá ovdal oahppogeatnegasvuoda álgima. Máná fuolaheaddji galgá oazžut áiggil dieđu guhkiduvvon oahppogeatnegasvuodas. Guhkiduvvon oahppogeatnegasvuodii laktáseaddji mearrádusain ja ollašuhttima molssaeavttuin mearridit Ovdaoahpahusa oahppaplána vuođuštusain¹¹⁹.

5.3 Doarjaga ollašuhttin árrabajásgeassimis

Árrabajásgeassimii oassálastin lea buorre vuođđu máná ovdáneapmái, oahppamii ja buresbirgejupmái. Pedagogalaš ordnedeamit ja iešguđetlágán bargovuogit eastadit váttisvuodaid. Dákkár ordnedeamit ja bargovuogit leat earret eará plánejuvvon doaimma sierranahttin, joavkkuid soddjilis nuppástuhttin ja oahppanbirrasiid hábmen. Čielga beaiveortnet ja beaivválaš doaimmaid ritma dorjot buot mánáid. Mánái meroštallojuvvo heivvoleamos doarjaga dássi¹²⁰ ja hámit¹²¹ doarjaga lágideami prinsihpaid mielde, jos alladásat pedagogihkka ii vástit máná individuála dárbbuide. Árrabajásgeassima doarjaga hámit oaivvildit pedagogalaš, ráhkaduslaš ja divššolaš doarjjadoaimmaid maid máná dárbbasa. Álgga máná doarjaga nannemis sáhtá bohtit joavkku bargiin, fuolaheaddjis dahje eará áššedovdiin.

Mánás lea vuoigatvuohta oazžut doarjaga heivvolaš dásis dalán, go doarjaga dárbu lea áicojuvvon. Máná doarjaga oazžun ii eaktut dálkkasdieđalaš diagnosa dahje eará dearvvašvuodafuolahusa dahje sosiálafuolahusa cealkámuša. Mánás lea maiddá vuoigatvuohta doarjaga bálvalusaide ja veahkkereidduide doarjaga dárbbu mielde¹²². Árrabajásgeassima ordnejeaddji vástida dain doarjjadoaimmain ja veahkkereidduin, maid máná dárbbasa árrabajásgeassimii oassálastimii. Dákkárat leat ovdamearka dihte

- lihkadeapmái ja eará fysalaš doaimmaide laktáseaddji doaibmabijut, dego juvlastuollonjiejaldagat ja dorjjohagat dahje

¹¹⁷ Árrabajásgeassinláhka 40–42 §

¹¹⁸ Oahppogeatnegasvuodáláhka (1214/2020) 2 § 3 momeanta

¹¹⁹ Ovdaoahpahusa oahppaplána vuođuštusat 2014, lohku 5.5 Sierra doarjja

¹²⁰ Árrabajásgeassinláhka 15 a §

¹²¹ Árrabajásgeassinláhka 15 b §

¹²² Árrabajásgeassinláhka 15 c §

- máná gulahallamii, oidnui, gullui, lihcadeapmái dahje eará fysalaš dárbei laktáseaddji veahkkereiddut, dego duhkorasat, diehto- ja gulahallanteknologalaš applikašuvnnat, spealut dahje jietnagirjjit mat dorjot gulahallama.

Árrabajásgeassimis adnojuvvon doarjaga dásit leat almmolaš doarjja, beavttálmahttojuvvon doarjja ja sierra doarjja. Doarjaga dásiid gaskkas sirdašuvvat álo njuovžilit ja doarjaga dási árvvoštallat álo dáhpáhusaid mielde. Beavttálmahttojuvvon dahje sierra doarjaga eaktun ii leat, ahte máná lea vuos ožžon eará dássái gullevaš doarjaga. Máná guhte oážžu beavttálmahttojuvvon dahje sierra doarjaga galgá váldit vuhtii, das man ollu bargit galget leat beaiveruovttus dahje bearašbeaivedivššus¹²³.

Almmolaš doarjja

Árrabajásgeassimii oassálasti mánás lea vuogiatvuohka oážžut su individuála ovdáneami, oahppama dahje buresbirgejumi eaktudan almmolaš doarjaga dalán go doarjaga dárbu boahtá ovdan oassin árrabajásgeassima vuodđodoaimma. Almmolaš doarjaga ollašuttit máná iežas joavkkus.

Almmolaš doarjja lea vuosttas vuohki vástidit máná doarjaga dárbei. Almmolaš doarjja čohkiida ovttaskas doarjaga hámiin, ovdamearkka dihte ovttaskas pedagogalaš čovdosiin ja doarjjadoaimmain, maiguin váikkuhit dillái nu árrat go vejolaš. Máná doarjja lea oanehisáigásaš ja/dahje lea intensitehta dáfus vuollegit go veardiduvvon beavttálmahttojuvvon ja sierra doarjja. Máná individuála doarjaga dárbbuide vástidit atnimin ovdamearkka dihte heivvolaš materiálaid, biergasiid, oahpahanprográmmaid dahje oasseáigásaš doarjaga man sierraohpaheaddji addá.

Almmolaš doarjja ii eaktut hálddahusmearrádusa addima, muhto doarjja addojuvvo álogo dasa lea dárbu. Almmolaš doarjja ordnejuvvo árrabajásgeassima oahpaheaddji ja eará bargiid ovttasbarggus. Vejolaš doarjjabálvalusain, dego dulkon- ja veahkkebálvalusain ja veahkkereaidduin, dahkkojuvvon hálddahaslaš mearrádus.¹²⁴

Beavttálmahttojuvvon doarjja

Dalle go almmolaš doarjja ii reahkká, galgá árrabajásgeassimis mánái addit individuálalaččat ja searvvušlaččat plánejuvvon doarjaga. Doarjja lea intensitehta dáfus garrasut ja eanet individuálalaš go almmolaš doarjja. Doarjja addojuvvo oatnebotta dahje guhkit áigge máná individuálalaš dárbbuid mielde ja dat álggahuvvo dalán go dárbu albmana. Beavttálmahttojuvvon doarjja lágiduvvo nu guhká go máná dan dárbbáša.

Máná doarjaga beavttálmahttit plánemin doarjaga ja lasiheamen dan ollašuttinvugiid dahje daid nanosmuhttimin. Doarjja čohkiida mánggain doarjaga hámiin, mat leat ollašuttton jeavddalaččat ja

¹²³ Árrabajásgeassinláhka 35 ja 38 §

¹²⁴ Árrabajásgeassinláhka 15 c §

seamma áigásaččat. Beavttálmahttojuvvon doarjja mii addojuvvo buriin áiggiin, eastada máná doarjaga dárbbu viidáneami maŋjeleabbo.

Diagnosa man máná vejolaččat oažžu maŋjelabbos dahje veajuiduhttima álggaheami ii sáhte atnit doarjaga oažžuma eaktun¹²⁵. Beavttálmahttojuvvon doarjaga addimis dahkkojuvvon hálddahusmearrádus¹²⁶.

Sierra doarjja

Dalle go almmolaš dahje beavttálmahttojuvvon doarjja ii reahkká, galgá mánái addit individuálalaččat plánejuvvon sierra doarjaga. Sierra doarjaga sáhttit addit lámisvuoda, buohcuvuoda, ovdáneami ádjáneami dahje eará mearkkašahtti doaibmannávccaid vuolideaddji máná oahppama ja ovdáneami doarjaga dárbbu dihte. Sierra doarjja lea gievrramus árrabajásgeassimis addojuvvon doarjaga dássi. Dallego máná dárbbasa doarjaga, dan sáhtta álggahit njuolga sierra doarjaga dásis.

Mánás lea vuoigatvuolta oažžut sierra doarjaga dalán go dan dárbu albmana. Sierra doarjja čohkiida mánggain hámiin ja doarjjabálvalusain, joatkašuvvá ja lea ollesáigásaš. Sierra doarjaga lágideamis dahkkojuvvon hálddahusmearrádus¹²⁷.

Doarjaga hámit

Doarjaga sierra hámit adnojuvvojit buot doarjagiid dásiin máná doarjaga dárbbu mielde¹²⁸. Doarjaga hámiid sáhtta ollašuttit seamma áigásaččat dalán go doarjaga dárbbut albmanit oassin árrabajásgeassima vuodđodoaimmaid. Árrabajásgeassima bargovuogit ja oahppanbirrasat rievdaduvvojit máná individuála dárbbu mielde. Doarjjadoaimmat plánejuvvojit pedagogalaččat nu, ahte máná oasálašvuolta, riekti oahppat ja doaibmat oassin guoibmejoavkku ollašuvvet máná ovddu mielde. Máná doarjja sáhtta sisttisoallat **pedagogalaš**, **ráhkaduslaš** ja **divššolaš** doarjaga hámiid.

Máná doarjja lágiduvvo oassin árrabajásgeassima beaivválaš doaimma. Mánájoavkku sturrodaga hábmedettiin vuhtiiváldojuvvojit doarjaga dárbbaseaddji mánáid ovdu, doarjaga dárbu ja dássi ja dat, ahte árrabajásgeassimii ásahuvvon mihttomearit sáhttet olahuvvot joavkkus.

Pedagogalaš doarjaga hámiide lohkkujuvvojit geardduhuvvon doaimmaid ja mánái čielga ja árvidahtti beaiverytma ordnen. Máná doarjagii gullet eret eará sensitiivvalaš ja olahtti vuorrováikkuhus- ja gulahallanvuogit. Seavat, govat dahje earalágan teknologalaš čovdosat sáhttet buhttet hállama gulahallanvuohkin. Máná dárbbuide vástideapmi eaktuda árrabajásgeassima bargiin oktasaš ja jearggalaš pedagogalaš ja sierrapedagogalaš bargovugiid ja čovdosiid geavaheami.

¹²⁵ HE 148/2021 vp,s. 32

¹²⁶ Árrabajásgeassinláhka 15 e §

¹²⁷ Árrabajásgeassinláhka 15 e §

¹²⁸ Árrabajásgeassinláhka 15 b §

Pedagogalaš doarjaga hámiide gullet maiddái árrabajásgeassima doaimma plánen, áiccadeapmi, dokumenteren ja árvvoštallan.

Máná individuála dárbbuin loktaneaddji, sierrapedagogalaš čovdosiid sáhttit plánet, heivehit ja ollašuhttit juogo ovttá máná, unna joavkku dahje olles mánnájoavkku oktasaš doaimman. Árrabajásgeassima inklusiiva árvovuodu mieldásaš pedagogalaš doarjaga plánemis ja ollašuhttimis galgá vuosttamužžan geavahit doaimmavugiid, main máná dárbbášan doarjja ollašuvvá oassin veardásašjoavkku.

Ráhkaduslaš doarjaga hámiide gullet máná doarjaga dárbbu áiccadeapmái ja dan ollašuhttimii laktáseaddji bargiid máhtu ja sierrapedagogalaš máhtu viiddideapmi. Ráhkaduslaš doarjaga hámit leat maiddái joavkku mánaid meari unnideapmi ja bargiid mihttodallamii ja/dahje ráhkadussii laktáseaddji čovdosat ja daid rievdadeapmi máná doarjaga dárbbu mielde¹²⁹. Joavkku bargiidráhkadusa sáhttit nannet ovdamearkka dihte árrabajásgeassima sierraoahpaheaddjiin. Mánáid meari unnidemiin rievdadit bargiid ja mánaid gorrelogu nu, ahte máná doarjaga sáhttit ollašuhttit nugo leat plánen ja árrabajásgeassimii ásahuvvon mihttomeriid sáhttit ollašuhttit joavkkus. Lassin árrabajásgeassimii oassálastima eaktudan dulkon- ja veahkkebálvalusat, veahkkereidduid geavaheapmi, easttahasvuoda vuhtiiváldin ja smávva- dahje sierrajoavku sáhttet leat máná dárbbášan ráhkaduslaš doarjaga hámit.

Divššolaš doarjaga hámit oaivvildit čovdosiid ja doaimmanvugiid, maiguin vástidit máná dárbbášan dikšui, fuolaatnimii ja veahkeheapmái. Máná dearvvašvuoda fuolahusaláš dárbbut váldjuvvojit vuhtii oassin divššolaš doarjaga hámiid. Dákkárat sáhttet leat ovdamearkka dihte máná guhkesáiggebuohcuvuodaid dikšumii, dálkkodeapmái, biebmovuohkái ja lihcadeapmái laktáseaddji veahki dárbbut ja veahkkereiddut. Sosiála- ja dearvvašvuoda fuolahusa áššedovdiiguin bargat ovttasbarggu ovdamearkka dihte árrabajásgeassima bargiid bagadallama ja rávvema oasil.

Árrabajásgeassima doaimmabáikkiin árvvoštallat álo dáhpáhusaid mielde sáhttitgo dálkkas- dahje buohcedivššu ollašuhttit oassin mánnájoavkku vuodđodoaimmaid. Juohke máná buohta bargat máná dili ollislaš árvvoštallan. Máná dálkkas- dahje buohcedikšu ii leat čatnasan árrabajásgeassinlága mieldásaš doarjaga dássái, muhto divššu lágídit doarjaga dásis fuolatkeahttá máná dárbbu mielde.

Doarjaga pedagogalaš, ráhkaduslaš ja divššolaš doaimmavuogit galget ordnejuvvot máná ovddu ja doarjaga dárbbu mielde, ja dat árvvoštallojuvvojit báikkálaččat ja dáhpáhusaid mielde. Ovdamearkka dihte plánedettiin máná veahkkereidduid geavahusa dahje veahkeheami, galgá vuosttamužžan ordnet dáid doarjjadoaimmabijuid nu, ahte mánná lea oassin veardásašjoavkku ja mielde seamma sajiin ja diliin ovttas eará mánnájoavkkuin.

5.4 Máná doarjaga árvvoštallan

Árrabajásgeassimis máná doarjja árvvoštallojuvvo buot doarjaga dásiin¹³⁰. Máná doarjaga dárbbu

¹²⁹ Árrabajásgeassinláhka 35 § 2 mom. ja 38 § 2 momeanta

¹³⁰ Árrabajásgeassinláhka 15 a ja d §

sihke dan reahkkágo doarjja ja ollašuvvágo dat árvvoštallat dárbbu mielde, muhto goittotge unnimustá oktii jagis ovdamearkka dihte máná árrabajásgeassinplána dárkkisteami oktavuodas dahje doarjaga dárbbu dahje oahppanbirrasa rievddadettiin. Árvvoštallanproseassa máná doarjaga dárbbus sáhtta álgit árrabajásgeassima bargiid bargan fuopmášumiid vuodul. Maiddá fuolaheaddji, mánnárávvehaga dahje sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa bargit sáhttet bargat álgaga.

Doarjaga addima ollisvuoda dutkkadettiin árvvoštallat álo máná buohta, mat čovdosat buoremusat ollašuhttet máná ovddu. Máná oaidnu ja sávaldagat váldjuvvojit vuhtii ja fuolaheaddjiin doaibmat ovttasbarggus árvvoštalladettiin doarjaga dárbbu, doarjjadoaimmaid ja ollašuhttima¹³¹.

Árrabajásgeassima sierraohpaheaddji oassálastá máná doarjaga árvvoštallamii dárbbu mielde. Sosiála- ja dearvvašvuodavirgeoapmahaččat oassálastet árvvoštallama bargamii árrabajásgeassima ordnejeaddji bivdagis, jos árvvoštallan eaktuda maiddá eará go árrabajásgeassima bargiid pedagogalaš áššedovdámusa doarjaga dárbbu árvvoštallama dihte ja doarjaga čovdosiid vuoduštussan.

5.5 Máná árrabajásgeassinplána doarjaga áigge

Máná árrabajásgeassinplánii čálihuvojit máná dárbbášan doarjja dahje doarjaga dásit, hámit ja daid ollašuhttin ja daidda laktáseaddji ovddasvástádusat ja bargujoahku¹³². Árrabajásgeassinplána gárvemis ja árvvoštallamis vástida árrabajásgeassima oahpaheaddjin gelbbolaš persovdna ja/dahje árrabajásgeassima sierraohpaheaddji ovttasbarggus eará bargiiguin ja máná fuolaheaddjiiguin. Bargiid bargun lea doarjut fuolaheaddji ja máná oassálastima plána gárvemii ja árvvoštallamii. Ulbmilin lea doaibmat ovttas nu ahte áddehallá mánáin ja fuolaheaddjiin. Máná oavil čielggaduvvo ja váldjuvvo vuhtii plána gárvemis ja dan árvvoštallamis (lohku 1.3).

Doarjaga dárbu ja ollašuvvan árvvoštallojuvvo ja plána dárkkistuvvo dárbbu mielde unnimustá oktii jagis dahje doarjaga dárbbu rievddadettiin¹³³. Doaimma mihttomeriid ollašuvvama čálihit ja mihttomeriid rievdadit nu ahte dat vástidit máná rievdan doarjaga dárbbu. Plánas galgá oidnot, juos doarjaga dárbu dahje doaimmat leat nohkan. Doarjaga dárbu árvvoštallo álo go mánná álggaha ovdaoahpahusa. Ovdaoahpahussii oassálasti máná šaddama ja oahppama doarjagis mearriduvvo ovdaoahpahusa oahppaplána vuoduštusain. Ovdaoahpahusa dievasmahtti árrabajásgeassima oasil vejolaš doarjaga galgá heivehit oktii ovdaoahpahasas lágiduvvon doarjagiin ja čálihit máná árrabajásgeassinplánii.

Ovdal beavttálmahttojuvvon dahje sierra doarjaga álggaheami máná árrabajásgeassinplánii čálihuvojit vejolaš ovdal ollašuhtton doarjjadoaimmat ja árvvoštallan das mot dat váikkuhit. Árvvoštallan sisttisoallá govvdusa doarjjadoaimmain, daid váikkuheami árvvoštallamis ja

¹³¹ Árrabajásgeassinláhka 15 d § ja 20 §

¹³² Árrabajásgeassinláhka 15 d § ja 23 §

¹³³ Árrabajásgeassinláhka 15 d § ja 23 §

ovddideamis sihke vuodustusaid das, makkár doarjjadoaimmain mánna ávkašuvvá ja mat buoremusat ollašuttet individuálalaččat mánna ovddu.¹³⁴

Mánna árrabajásgeassinplána atnit ávkin bargadettiin hálddahušlaš mearrádusa beavttálmahttojuvvon dahje sierra doarjagis dahje doarjjabálvalusain¹³⁵. Dalle jos mánna doarjaga dárbu lea árvvoštallojuvvon mánna árrabajásgeassinplánas, galgá árvvoštallama váldit vuhtii attedettiin beavttálmahttojuvvon dahje sierra doarjaga hálddahušlaš mearrádusa dahje mearrádusa doarjjabálvalusain. Mánna árrabajásgeassinplána ođasmahttojuvvo hálddahušlaš mearrádusa sisdoalu mielde.

Go mánna oažžu árrabajásgeassimis doarjaga, su árrabajásgeassinplánii čálihuvo logus 1.3 govviduvvoma lassin čuovvovaš áššit:

Pedagogalaš doarjaga hámit

- árrabajásgeassinbeaivvi ráhkadussii ja beaivertmii laktáseaddji čovdosat
- oahppanberrasiidda laktáseaddji čovdosat
- sierrapedagogalaš čovdosat mat dárbbášuvvojit
- vuorováikkuhus- ja gulahallanvuogit, ovdamearkka dihte seavaid ja govaid geavaheapmi
- geavadagat, mot mánna beassá oasálažžan veardásašjoavkku doaimma, ovdamearkka dihte easttahasvuoda vuhtiiváldin.

Ráhkaduslaš doarjaga hámit

- doarjaga ollašuttimii laktáseaddji máhtu ja sierrapedagogihkka máhtu nannen
- bargiidlohkui ja joavkku ráhkadussii laktáseaddji čovdosat
- mánna joavkku sturrodahkii ja joavkoráhkadussii laktáseaddji čovdosat
- dulkon- ja veahkehanbálvalusat ja veahkeneavvuid geavaheapmi
- smávva- dahje sierra joavku dahje eará dárbbášlaš joavkohápmi
- árrabajásgeassima sierra oahpaheaddji oasse- dahje ollesáigásaš oahpahus dahje rávven.

Divššolaš doarjaga hámit

- vuodđodikšumii, dikšui ja veahkeheapmái laktáseaddji čovdosat
- dearvvašvuodafuolahuslaš dárbbut, ovdamearkka dihte mánna guhkesáiggebuohcuvuodaid dikšumii, dálkkodeapmái, biebmovuohkái ja lihcadeapmái laktáseaddji veahki dárbbut ja veahkkereaidut.

Ovttasbargu ja bálvalusat, mat dahket doarjaga vejolažžan

- ovttasbargu mánain ja fuolaheaddjiiguin
- mánna doarjaga ollašuttima ovddasvástádusat
- sierraáššedovdiid bálvalusaid geavaheapmi
- sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa ja eará áššedovdiid bagadallan ja rávven

¹³⁴ HE 148/2021 vp, s. 34

¹³⁵ Árrabajásgeassinláhka 15 e §

- vejolaš fievrredemiid lágideapmi ja ovddasvástádusat

Doarjaga váikkuheami árvvoštallan

- doarjaga dárbbu, reahkkima ja ollašuvvama čuovvun
- doarjjadoaimmaid váikkuhusaid árvvoštallan, árvvoštallama vuodul dahkkojuvvon konklusuvnnat ja doaibmabijut ja árvvoštallanáiggit.

Lassin máná árrabajásgeassinplánii čálihuvojit vejolaš sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusat, dego veajuidahhtin man máná oazžu, jos dat lea mávssolaš máná árrabajásgeassima ordnema geahččanguovllus¹³⁶.

5.6 Mearrádus beavttálmahttojuvvon ja sierra doarjagis ja doarjjabálvalusain

Árrabajásgeassima ordnejeaddji bargun lea bargat beavttálmahttojuvvon dahje sierra doarjagis dahje doarjjabálvalusain nu jođanit go vejolaš hálddahušmearrádusa mii vuodđuduvvá doarjaga dárbbu árvvoštallamii¹³⁷. Hálddahušmearrádusmeannudeamis čuvvojuvvo hálddašánláhka. Ovdal mearrádusa bargama árrabajásgeassima ordnejeaddji galgá gullat máná fuolaheaddji dahje eará lágalaš ovddasteaddji¹³⁸. Maiddái fuolaheaddji sáhtá ohcat beavttálmahttojuvvon dahje sierra doarjaga mánái¹³⁹. Hálddahušmearrádusa bargá giella mas lea ovddasvástádus árrabajásgeassima ordnemis ja mearrádus lea doaisttázii fámus. Mearrádussii galgá laktit váidalančujuhusa, go fuolaheaddji sáhtá ohcat dasa rievdadusa váidalemiin¹⁴⁰. Mearrádusa galgá álo vuodustit¹⁴¹. Hálddahušmearrádus rievdaduvvo dahje gomihuvvo, jos doarjaga dárbbu muhttašuvvá¹⁴².

Beavttálmahttojuvvon ja sierra doarjaga mearrádusas máinnašuvvo ja mearriduvvo čuovvovaš áššiin:

- doarjaga hámiin
- árrabajásgeassima doaibmabáikkis
- doarjjabálvalusain¹⁴³.

Jos máná doarjagis ii dahkkojuvvo beavttálmahttojuvvon dahje sierra doarjaga mearrádus, dalle doarjjabálvalusain dahkkojuvvo sierra hálddahušmearrádus. Mearrádusas máinnašuvvo ja mearriduvvo čuovvovaš áššiin:

- doarjjabálvalusat¹⁴⁴.

¹³⁶ HE 148/2021 vp, s. 35

¹³⁷ Árrabajásgeassinláhka 15 e §

¹³⁸ Hálddahusláhka 34 §

¹³⁹ HE 148/2021 vp, s. 35

¹⁴⁰ Árrabajásgeassinláhka 62 §

¹⁴¹ Hálddahusláhka 34, 45 § 1 momenta, 47 § ja árrabajásgeassinláhka 15 a §

¹⁴² HE 148/2021 vp, s. 36

¹⁴³ HE 148/2021 vp, s. 34

¹⁴⁴ Árrabajásgeassinláhka 15 c ja e §

Dákkár máná, guhte lea árrabajásgeassinlága biirii gullelaš priváhta árrabajásgeassimis, hálddahusmearrádusa bargá bálvalusa buvttadeaddji evttohusas gielda, gos árrabajásgeassima doaimmabáiki lea¹⁴⁵. Dallego mánná oázžu árrabajásgeassima oastinbálvalussan hálddahusmearrádusa bargá gielda mas lea ovddasvástádus árrabajásgeassimis. Maiddái bálvalansedela mieđihan gielda bargá doarjaga guoskelaš hálddahusmearrádusa.¹⁴⁶

Máná árrabajásgeassima sáhtta lágidit eanetgo okta árrabajásgeassima lágideaddji. Dalle jos mánná oassálastá guovtti eará gieldda ordnen árrabajásgeassimii ovdamearkka dihte vuorroássandilis, hálddahusmearrádusa bargat sierra goabbáge gielda. Dalle árrabajásgeassima ordnejeaddjiin lea vuoigatvuohta doaimmat doarjaga plánemis, ollašuhttimis ja árvvoštallamis ovttasbarggus máná ovddu mielde. Guhtenai doaimmi dahká hálddahusmearrádusa ieš.

Hálddahusmearrádusa beavttálmahttojuvvon dahje sierra doarjagis dahje doarjjabálvalusain galgá ollašuhttit dakkaviđe. Mearrádusa sáhttit ollašuhttit lágavuoimmeheapmin. Ollašuhttimin ovdal mearrádusa lágalašvuođa lea guovddáš mearkkašupmi vuoigatvuođadorvvu bealis. Mearrádusain ii sáhte mearridit máná sosiála- ja dearvvašvuođabálvalusain, nugo dálkkasdieđalaš veajuiduhttima veahkkereaiduin dahje lámisvuođabálvaluslága mielđasaš bálvalusain ja doarjjadoaimmain.

Máná doarjaga dárbbu, reahkkima ja ollašuvvama árvvoštallat dárbbu mielde (gč. lohku 5.4). Hálddahusmearrádus rievdaduvvo dahje gomihuvvo, jos doarjaga dárbbu rievdá máná árrabajásgeassinplána dárkkisteami dahje eará árvvoštallama oktavuodas.

5.7 Báikkálaččat mearridanvuloš áššit

Báikkálaš árrabajásgeassinplána mearrida ja govvida árrabajásgeassimis addojuvvon doarjaga ordnema geavadagaid beaiveruovttus ja bearašbeaivedivššus.

Báikkálaš árrabajásgeassinplána govvida

- máná báikkálaš prinsihpaid ja geavadagaid, mat stivrejit máná doarjaga lágideami
- máná doarjaga dárbbu árvvoštallamii laktáseaddji praktihkaid ja ovddasvástádusaid
- doarjaga ollašuhttima árrabajásgeassimis: pedagogalaš, ráhkaduslaš ja divššolaš doarjaga hámit
- máná árrabajásgeassinplána dievasmahttima doarjaga geahččanguovllus logu 5.5 mielde, plána ráhkadeapmái ja árvvoštallamii laktáseaddji báikkálaš ovddasvástádusaid ja geavadagaid
- ovttasbarggu mánáiguin ja fuolaheaddjiiguin doarjaga áigge
- mánggasuorggat ovttasbarggu, ovddasvástádusaid ja iešguđet doaimmi gaskasaš bargujuogu doarjaga lágideamis ja doarjaga váikkuhusaid čuovvumis ja árvvoštallamis

¹⁴⁵ Árrabajásgeassinláhka 15 e §

¹⁴⁶ HE 148/2021 vp, s. 30

- sirdásanáigodagaid ja dieđu sirdima geavadagaid árrabajásgeassima ja ovdaoahpahussii sirdáseami áigge
- beavttálmahttojuvvon ja sierra doarjaga ja doarjjabálvalusaid hálddabusmeannudeami (fuolaheaddji ja máná gullan sihke mearrádusa lágideapmi, rievdadeapmi ja gomiheapmi).

Almmolaš doarjja

- almmolaš doarjaga geavadaga ordnen
- ovttasbargu, ovddasvástádusat ja bargujuohku sierra doibmiid gaskkas
- ovttasbargu mánáin ja fuolaheaddjiin
- meannudanvuohki ja ovttasbargu mánáin ja fuolaheaddjiin máná árrabajásgeassinplána ja almmolaš doarjaga lágideamis.

Beavttálmahttojuvvon doarjja

- beavttálmahttojuvvon doarjaga geavadaga ordnen
- doaibmanvuogit máná beavttálmahttojuvvon doarjaga álggaheamis, ollašuttimis ja mearrideamis
- máná árrabajásgeassinplána lágideapmái, árvvoštallamii ja dárkkisteapmái laktáseaddji geavadagat
- ovttasbargu, ovddasvástádusat ja iešguđet doaibmi gaskasaš bargujuohku máná árrabajásgeassinplána ja beavttálmahttojuvvon doarjaga lágideamis ja doarjaga váikkuhusaid čuovvumis ja árvvoštallamis
- meannudanvuogit vejolaš áššedovdičilgehusaid geavahusas
- meannudanvuogit ja ovttasbargu mánáin ja fuolaheaddjiin máná árrabajásgeassinplána ja beavttálmahttojuvvon doarjaga lágideamis.

Sierra doarjja

- sierra doarjaga geavadaga ordnen
- ovttasbargu, ovddasvástádusat ja iešguđet doaibmiid gaskasaš bargujuohku máná árrabajásgeassinplána ja sierra doarjaga lágideamis ja doarjaga váikkuhusaid čuovvumis ja árvvoštallamis
- meannudanvuogit vejolaš áššedovdičilgehusaid geavahusas
- meannudanvuogit ja ovttasbargu mánáin ja fuolaheaddjiin máná árrabajásgeassinplána ja sierra doarjaga lágideamis ja doarjaga váikkuhusaid čuovvumis ja árvvoštallamis
- máná stivrašuvvan guhkiduvvon oahppogeatnegasvuoda biirii ja mánggasuorggat ovttasbargu proseassas mánáid buohta geat leat guhkiduvvon oahppogeatnegasvuoda bires
- ovttasbargu eará árrabajásgeassimiin ja ovdaoahpahusain ja eará ovttasbargu, sierra doibmiid ovddasvástádusat ja bargujuohku
- ovttasbargu mánáin ja fuolaheaddjiin
- doaibmanvuogit, go sierra doarjja mearriduvvo heaittit ja doarjja joatkašuvvá beavttálmahttojuvvon dahje almmolaš doarjjan.

Árrabajasgeassinlágas ásahuvvon doarjaga hámit

- doarjaga geavadaga ordnen
- ovttasbargu, ovddasvástádusat ja bargujuohku sierra doibmiid gaskkas
- doaibmavuogit, mat laktásit fuolaheaddjái ja mánnái dieđiheapmái ja ovttasbargui, mii dahkko fuolaheaddjiin ja mánáin.

Báikkálaš árrabajasgeassinplána meroštallá árrabajasgeassima lágideaddji mearrádusa mielde dulkon- ja veahkehanbálvalusaide ja veahkeneavvuide laktáseaddji hálddahušlaš vuogádagaid.

6. Molssaevttolaš pedagogihkkii dahje erenomáš eallinoidnui vuodđuduvvi árrabajásgeassin

Buot árrabajásgeassin čuovvu lágas, soahpamušain ja dain vuodustusain árrabajásgeassimii áshuvvon almmolaš mihttomeriid ja doaibmanprinsihpaid. Dát mihttomearit ja doaibmanprinsihpat gusket maiddái molssaevttolaš pedagogihka dahje erenomáš eallinoidnui vuodđuduvvi árrabajásgeassima.

Árrabajásgeassima lágideaddji sáhtta fállat árrabajásgeassinbálvalusa, mii vuodđuduvvá molssaevttolaš pedagogihkkii dahje erenomáš eallinoidnui. Dákkárat leat ovdamearkka dihte Steiner-, Montessori-, Freinet- ja Reggio Emilia -pedagogihka dahje dihto eallinoidnui vuodđuduvvi árrabajásgeassinbálvalus.

Go fuolaheadji vällje iežas mánnái molssaevttolaš pedagogihka dahje erenomáš eallinoidnui vuodđuduvvi árrabajásgeassinbálvalusa, galgá fuolahit das, ahte fuolaheadji oážžu doarvái dieđu doaimma sierramihttomeriin ja árvvuin.

6.1 Báikkálaččat mearridanvuloš áššit

Molssaevttolaš pedagogihka dahje erenomáš eallinoidnui vuodđuduvvi báikkálaš árrabajásgeassinplána sáhtta leat iešlágalaš, muhto dat ii sáhte leat ruossalassii árrabajásgeassima guoski lánkaásahemiin dahje árrabajásgeassinplána vuodustusaiguin.

Árrabajásgeassima lágideaddji mearrida ja govve plánas dan lassin, maid vuodustusáššegirjjiis ovdal mearriduvvo,

- mat leat molssaevttolaš pedagogihka dahje erenomáš eallinoidnui laktáseaddji árrabajásgeassima árvovuodu, pedagogalaš prinsihpaid ja čovdosiid dievasmahti geahččanguovllut
- mo dát geahččanguovllut bohtet ovdan árrabajásgeassima doaibmankultuvrras, bargovugiin ja pedagogalaš doaimmas.

7. Doaimma árvvoštallan ja ovddideapmi árrabajásgeassimis

Doaimma árvvoštallama ulbmilin lea doarjut árrabajásgeassinlága ja árrabajásgeassinplánaid ollašuhttima ja árrabajásgeassima ovddideami. Árrabajásgeassima lágideaddji bargun lea árvvoštallat iežas árrabajásgeassinbarggu ja oassálastit doaimma olggobeale árvvoštallamii.¹⁴⁷ Árrabajásgeassima doaimma árvvoštallan galgá leat plánejuvvon ja jeavddalaš. Systemáhtalaš árvvoštallan eaktuda lágideaddji dáfus doaibmi árvvoštallanvuogádaga. Árvvoštallan ovddida árrabajásgeassima dási ja veahkeha dovdat doaimma gievravuodaid, buktit ovdan ovddidandárbbuid ja ovddidit doaimma.

7.1 Pedagogalaš doaimma árvvoštallan ja ovddideapmi

Pedagogalaš doaimma árvvoštallama ulbmilin lea árrabajásgeassima ovddideapmi ja mánáid ovdáneami ja oahppama vejolašvuodaid buorideapmi¹⁴⁸. Báikkálaš árrabajásgeassinplána ja máná árrabajásgeassinplána ollašuvvama čuovvun, jeavddalaš árvvoštallan ja ovddideapmi gullet dán bargui. Árrabajásgeassindoaimma árvvoštallo ja ovddiduvvo našuvnnalaš dási ja lágideaddji-, ovttat- ja indiviidadási geahčanguovlluin.

Našuvnnalaš dási árvvoštallama ulbmilin lea doarjut árrabajásgeassima lágideaddjiid árvvoštallama ja dási hálddašeami guoski áššin. Našuvnnalaš dási árvvoštallamat bálvalit árrabajásgeassima ovddideami báikkálaččat, guovlluguovdasaččat ja riikkaviidosaččat¹⁴⁹. Árvvoštallandieđuid sáhtta atnit ávkin maiddá riikkaidgaskasaš veardádallamis.

Árrabajásgeassima lágideaddji čuovvu ja árvvoštallá jeavddalaččat árrabajásgeassinplánaid ja daid ollašuvvama iešguđet doaibmanvuogis. Árrabajásgeassima lágideaddji mearrida lágideaddji- ja ovttatdási árvvoštallanvugiid. Lea dehálaš ahte báikkálaš mearrádusdahkkiin, fuolaheaddjiin ja árrabajásgeassinbargiin lea áigejuovdilis diehtu árrabajásgeassima ollašuvvamis ja dan kvalitehtas. Guovddáš árvvoštallanbohtosiid galgá almmustahtit¹⁵⁰. Lágideaddji- ja ovttatdási árvvoštallan lea guovddáš oassi árrabajásgeassima báikkálaš jođiheami ja ovddideami. Mánáide ja sin fuolaheddjiide galgá jeavddalaččat lágidit vejolašvuoda oassálastit árrabajásgeassima árvvoštallamii¹⁵¹.

Bargiid ulbmildiđolaš ja plánejuvvon iešárvvoštallamis lea guovddáš mearkkašupmi árrabajásgeassima dási doalaheamis ja ovddideamis. Árvvoštallama čuožáhagat sáhttet leat earret eará bargiid vuorováikkuhus mánáiguin, joavkku atmosfeara, pedagogalaš bargovuogit, doaimma sisdoallu dahje oahppanbirrasat. Máná doarjaga (lohku 5) ollašuvvan lea guovddáš árvvoštallama čuožáhat.

¹⁴⁷ Árrabajásgeassinláhka 24 §

¹⁴⁸ Árrabajásgeassinláhka 24 §

¹⁴⁹ Láhka álbmotlaš skuvlejumi árvvoštallanguovddázis (1295/2013) 1 §

¹⁵⁰ Árrabajásgeassinláhka 24 §

¹⁵¹ Árrabajásgeassinláhka 20 §

Indiviidadási árvvoštallan mearkkaša mánáid árrabajásgeassinplánaid ollašuvvama árvvoštallama. Máná árrabajásgeassinplána ollašuvvama lea dehálaš árvvoštallat álo ovdal dan beaivádahttima dahje ođđa ráhkadeami. Árvvoštallama oktavuodas máná, fuolaheaddji ja bargit guorahallet oasistis, mo oktasaččat čálihuuvon doaimma mihttomearit ja soahpamušat leat váldojuvvon vuhtii ja mo dat leat ollašuvvan árrabajásgeassindoaimmas. Árrabajásgeassinplána sisttisoallá máná doarjaga árvvoštallama. Dát árvvoštallanbargu govviduvvo dárkkileappot logus 5.

Báikkálaččat mearridanvuloš áššit, mat leat govviduvvon árrabajásgeassinplána vuoduštusain guđege logu loahpas, stivrejit báikkálaš árrabajásgeassinplána gárvema, árvvoštallama plánema ja ollašuhhtima. Árrabajásgeassima lágideaddji dárkkista iežas árrabajásgeassinplána ja buorida dan dási ja anolašvuoda. Dan lassin báikkálaš dárbbut ja ovddidanbarggu bohtosat stivrejit árvvoštallama.

7.2 Báikkálaččat mearridanvuloš áššit

Báikkálaš árrabajásgeassinplána dárkkálnuhtta vuoduštusain govviduvvon árrabajásgeassima doaimma árvvoštallama prinsihpaid ja vuogádagaid. Dan lassin báikkálaš árrabajásgeassinplánat mearridit ja govvidit, mo

- árrabajásgeassima ollašuvvama gohcit, árvvoštallat ja ovddiduvvo systemáhtalaččat árrabajásgeassima iešguđet doaibmanvugiin
- máná doarjaga ollašuvvama čuovvut, árvvoštallat ja ovddiduvvo systemáhtalaččat beaiveruovttuin ja bearašbeaivedivššus
- mánáid, fuolaheaddjiid ja eará ovttasbargoguimmiid máhcahaga čoaggin dáhpáhuvvá, ja mo máhcahaga atnit ávkin dási doalaheamis ja buorideamis
- árvvoštallamis ovdanbohtán dieđut ávkkástallojuvvojit árrabajásgeassinbálvalusaid jođiheamis ja ovddideamis
- árvvoštallama guovddáš bohtosat almmustahttojit.